

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
ÚSTAV BOHEMISTICKÝCH STUDIÍ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**VYBRANÉ VÝSLOVNOSTNÍ PROBLÉMY PŘI STUDIU ČEŠTINY
JAKO CIZÍHO JAZYKA: VÝUKA NA POZADÍ RUŠTINY**

Jekatěrina Romaševská
(dle cestovního pasu Katsiaryna Ramasheuskaya)

Praha, 2007

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
ÚSTAV BOHEMISTICKÝCH STUDIÍ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**VYBRANÉ VÝSLOVNOSTNÍ PROBLÉMY PŘI STUDIU ČEŠTINY
JAKO CIZÍHO JAZYKA: VÝUKA NA POZADÍ RUŠTINY**

Vypracovala: Jekatěrina Romaševská

E-mail: *katerina.romasevska@gmail.com*

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

Konzultantka: Mgr. Jana Janoušková

Datum odevzdání: březen 2007

Děkuji Doc. PhDr. Milanu Hrdličkovi, CSc. za vedení práce a Mgr. Janě Janouškové za podnětné konzultace, cenné rady a připomínky.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím pouze citovaných pramenů a literatury.

Jekatěrina Romaševská

OBSAH

1. ÚVOD	3
2. ZÁKLADNÍ KONTRASTIVNÍ CHARAKTERISTIKY STANDARDNÍ PODOBY VOKALICKÉHO SUBSYSTÉMU RUŠTINY A ČEŠTINY	5
2.1.1 <i>Způsob znázornění vokálního inventáře, obecné srovnání vokálních subsystémů ruštiny a češtiny</i>	5
2.1.2 <i>Inventář českých samohláskových fonémů</i>	6
2.1.3 <i>Horizontální posun jazyka</i>	7
2.1.4 <i>Vertikální posun jazyka</i>	7
2.1.5 <i>Postavení rtů</i>	7
2.1.6 <i>Kvantita vokálů</i>	8
2.1.7 <i>Kvalita vokálů</i>	9
2.1.8 <i>Nazalizace</i>	9
2.1.9 <i>Diftongy</i>	10
2.1.10 <i>Neutrální samohláska [ə]</i>	10
2.1.11 <i>Grafický systém spisovné češtiny</i>	11
2.1.11.1 <i>Grafém ě</i>	11
2.1.11.2 <i>Grafémy ú, ů</i>	12
2.1.11.3 <i>Grafémy y/ý, i/í</i>	12
2.2.1 <i>Inventář ruských samohláskových fonémů</i>	13
2.2.2 <i>Pojetí samohláskových fonémů představiteli moskevské a leningradské fonologické školy</i>	13
2.2.2.1 <i>Stanovisko moskevské fonologické školy</i>	14
2.2.2.2 <i>Stanovisko leningradské fonologické školy</i>	14
2.2.3 <i>Koncepční a terminologická konfrontace</i>	15
2.2.4 <i>Fonetická realizace slabého fonému /ə/</i>	17
2.2.5 <i>Základní charakteristiky ruských přízvukových vokálů</i>	18
2.2.5.1 <i>Z hlediska horizontálního posunu jazyka rozlišujeme vokály</i>	18
2.2.5.2 <i>Z hlediska vertikálního posunu jazyka rozlišujeme vokály</i>	19
2.2.5.3 <i>Z hlediska retní artikulace rozlišujeme vokály</i>	19
2.2.6 <i>Kvalita ruských samohlásek</i>	19
2.2.7 <i>Redukce vokálů</i>	20
2.2.8 <i>Palatalizace vokálů</i>	23
2.2.9 <i>Modifikace základní podoby ruských vokálů</i>	24
2.2.10 <i>Diftongoidní výslovnost vokálů</i>	25
2.2.11 <i>Kvantita vokálů</i>	26
2.2.12 <i>Slovní přízvuk</i>	26
2.2.13 <i>Grafický systém spisovné ruštiny</i>	28

2.2.14	<i>Srovnání artikulace ruských přízvukných samohlásek s artikulací samohlásek českých</i>	30
2.3	SHRNUTÍ	33
3.	SROVNÁNÍ RUSKÉHO A ČESKÉHO KONSONANTICKÉHO SUBSYSTÉMU V HLAVNÍCH RYSECH	34
3.1.1	<i>Způsoby souhláskové artikulace</i>	34
3.1.2	<i>Místa souhláskové artikulace</i>	37
3.1.3	<i>Sekundární artikulace</i>	39
3.1.4	<i>Souhláskové inventáře ruštiny a češtiny</i>	40
3.1.4.1	Korelace měkkosti	42
3.1.4.2	Korelace znělosti	43
3.1.4.3	Hlásky [f] a [ɸ]/ [ɸ̣]	45
3.1.4.4	Souhlásky zdvojené a jednoduché	46
3.2	SHRNUTÍ	47
4.	PŮVOD A SYSTEMATIZACE FONETICKÝCH CHYB RUSKY MLUVÍCÍCH STUDENTŮ ČEŠTINY	48
4.1	SHRNUTÍ	55
5.	KE ZPRACOVÁNÍ ZVUKOVÉ STRÁNKY JAZYKA VE VYBRANÝCH UČEBNÍCH ČEŠTINY PRO CIZINCE	56
5.1	SHRNUTÍ	75
6.	ZÁVĚR	77
7.	PŘÍLOHY	79
8.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	114
	RÉSUMÉ/ ABSTRACT	118

1. Úvod

Česká republika se v současné době stává kosmopolitní zemí. Její začlenění do Evropské unie a otevření programů, zaměřených na podporu mezinárodní migrace, způsobují příliv cizinců z různých zemí světa. Nejpočetnější komunitu, která se nachází na území České republiky, tvoří rusky mluvící imigranti ze zemí bývalého Sovětského svazu.¹ Pod pojmem rusky mluvící cizinci budeme rozumět ty, kteří používají ruštinu v běžné každodenní komunikaci. Vycházíme z předpokladu, že se při studiu češtiny v jejich řeči objeví výslovnostní chyby typické pro kategorii mluvčích pocházejících z ruskojazyčného prostředí.

Na základě statistik a údajů z minulých let, vytvořených Odborem azylové a migrační politiky, lze říci, že zájem o imigraci ze zemí bývalého Sovětského svazu do České republiky má trvalý charakter.

Tato situace vybízí k zamyšlení, zda se tak početná, rozrůstající se komunita rusky mluvících cizinců dokáže asimilovat v nové společnosti. Jaké potíže budou muset překonat, než se zapojí do českého prostředí, a budou se zde cítit opravdu přirozeně? Studium jazyka lze považovat za jeden z nejdůležitějších faktorů, který pomáhá pochopit kulturní a společenské zvyky neznámé země. Výuka češtiny pro cizince, která má dlouhodobou tradici jak v Čechách, tak i v zahraničí, se proto těší velkému zájmu (nejen) rusky mluvících studentů.

Každodenní převážně mluvená komunikace je základem mezilidských vztahů. Právě proto dobré zvládnutí zvukové stránky češtiny vede k lepší orientaci v českém prostředí, a tedy i k lepšímu porozumění kultuře a tradicím. Vzhledem k počtu rusky mluvících imigrantů žijících na území České republiky je daná problematika bezesporu velmi aktuální.

V této práci se chceme zaměřit na odhalení nejčastějších potíží, kterým rusky mluvící studenti čelí při osvojování si zvukové stránky češtiny. Nesystematický nácvik správné výslovnosti má totiž závažné praktické důsledky. Chybná výslovnost mnohdy překáží v komunikaci dokonce více než použití nesprávných gramatických forem, a tím znesnadňuje

¹ Podle údajů Ministerstva vnitra zažádalo v ČR v roce 2006 o azyl 1385 občanů bývalých států SSSR, dle údajů k 31.12. 2006 pobývá na území ČR trvale a dlouhodobě 136232 občanů bývalých států SSSR (viz přílohu č. 1).

Nejvyšší počet žadatelů o azyl má Ukrajina (18, 9 %). Následuje Egypt (14, 0 %), nicméně další místa opět patří rusky mluvícím zemím: Kazachstán (7, 8%), Bělorusko (5, 8%) a Rusko (5, 7%) (viz přílohu č. 2).

zapojení cizinců do českého prostředí. Rovněž vede i k ustálení přízvuku v české řeči cizinců. Jednoznačná identifikace přízvuku má za následek zařazení mluvčího do určité kategorie, která se zrovna nemusí těšit v povědomí Čechů přílišné oblibě. Daný problém mívají především rusky mluvící cizinci. „I když jim podobnost jazyka pomáhá při zvládnání většiny běžných situací v česky mluvícím prostředí, je zde spíš blok způsobený historicky, co jejich „vstup“ do českého prostředí dělá obtížnějším, a to většinou z české strany. Rok 1968 přetrvává ještě stále především v myslích lidí střední a starší generace jako trauma, které se přenáší i do kontaktů se studenty...“ (Judasová, 2005, s. 5). Potížím tohoto rázu čelí nejen mladí, ale i dospělí rusky mluvící cizinci. S diskriminací se občas setkávají na úradech, v zaměstnání, v obchodech a jinde. Právě proto se rusky mluvící cizinci snaží ovládnout češtinu co nejlépe, aby jim jejich výslovnostní problémy nepřekážely v rychlé integraci do nového prostředí.

V této práci se zaměříme na zjišťování příčin, které způsobují potíže při výslovnosti a vedou k ustálení cizího akcentu. Na základě analýzy zvukového materiálu a teoretického srovnání fonologických systémů ruštiny a češtiny se pokusíme o přehledné uspořádání fonetických chyb, kterých se rusky mluvící studenti dopouštějí. Poté se zaměříme na studium dostupných učebnic na pozadí ruštiny a sekundární odborné literatury. Následně se budeme věnovat rozboru zvukových jevů popsanych v jednotlivých učebnicích češtiny pro cizince. Podrobná analýza těchto skutečností nám jistě pomůže odhalit podstatu problému a již s porozuměním navrhnout možnosti/případně: nastítnit možnosti jejího řešení. Důležitou součástí práce bude dílčí výzkum, jehož hlavním cílem je odhalit nedostatky učebních materiálů používaných v současnosti. Důraz klademe i na systematickou identifikaci chyb, které se objevují v mluveném projevu studentů češtiny pocházejících z ruskojazyčného prostředí, jak je vnímají: (1) sami studenti; (2) jejich učitelé a (3) rodilí mluvčí. Tímto rozbohem můžeme přispět k lepšímu poznání toho, jak si žáci osvojují cizí jazyk blízkce příbuzný, s jakými problémy se jejich výuka setkává a jak se s nimi mohou vyrovnat. Na praktické úrovni tyto poznatky pomohou řešit konkrétní problémy jazykové přípravy rusky mluvících studentů a zkvalitnit jejich výuku.

2. Základní kontrastivní charakteristiky standardní podoby vokálního subsystému ruštiny a češtiny

Na úvod bychom rádi zmínili nejpodstatnější vlastnosti samohlásek jako elementárních zvukových jednotek. Vokály jsou „...znělé segmenty, vystupující jako centrální části slabik. Pro jejich existenci je příznačný syntagmatický kontrast se souhláskami, od nichž se odlišují relativně větší otevřeností. Na půdě slabiky vynikají svou větší amplitudou a vzhledem ke svému periodickému charakteru jsou nositelkami základní frekvence.“ (Duběda, 2005, s. 47)

Aktivním orgánem při artikulaci vokálů je jazyk: „z klidového postavení se nahoru a dopředu nebo dozadu pohybuje celá jeho hmota, čímž se rezonanční prostor úst a hrdla modifikuje. Výsledný zvuk též ovlivňuje i tvar retní štěrbin, labializace (zaokrouhlení)“. (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 531)

Při popisu samohlásek, který podáváme v této kapitole, vycházíme z klasifikace založené na transkripčním systému IPA (*Handbook of the IPA, 1999*). Sledujeme následující aspekty, podle nichž se obvykle klasifikují vokály ve zkoumaných jazycích:

- svislá poloha jazyka
- vodorovná poloha jazyka
- retní protruze (zaokrouhlení s posunem rtů dopředu)
- nazalizace
- délka
- diftongičnost

2.1.1 Způsob znázornění vokálního inventáře, obecné srovnání vokálních subsystémů ruštiny a češtiny

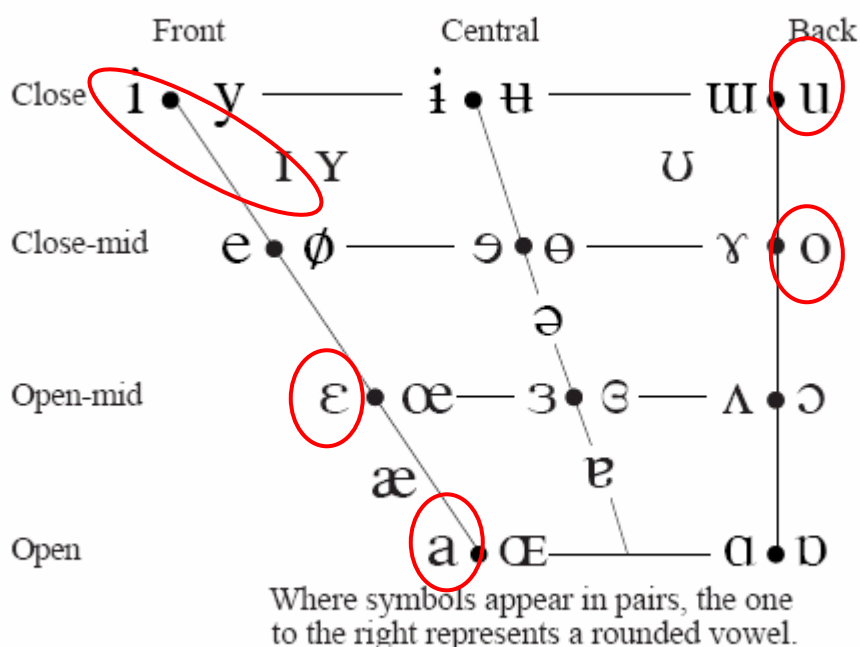
Při znázornění repertoáru základních variant samohláskových fonémů vyjdeme ze systému IPA a použijeme známého schématu vokálního trojúhelníku, který naznačuje rozdíly založené na pohybu jazyka při tvoření jednotlivých samohlásek. „Transkripce IPA nabízí základní vokální rastr, v němž je svislá poloha jazyka rozčleněná do čtyř stupňů (samohlásky zavřené, polozavřené, polootevřené, otevřené; ekvivalentně též vysoké, vyšší středové, nižší středové, nízké) a vodorovná poloha do tří stupňů (samohlásky přední, střední, zadní).“ (Duběda, 2005, s. 48)

Za základní část samohláskového inventáře jsou považovány krátké ústní samohlásky. Nosovost, délka atd. jsou pak modifikacemi základních vokálů. (srov. např. Duběda, 2005, s. 54)

Vokalické inventáře českých a ruských hlásek si v jádru odpovídají. Každý ze subsystému ovšem zahrnuje specifické vlastnosti, které utváří podobu jednotlivých segmentů. Základní fonémy samohláskových subsystémů češtiny a ruštiny ilustrují níže uvedené obrázky.

Náčrt vokalického systému ovšem nelze chápat jako přesný záznam postavení mluvidel při artikulaci, je pouze jeho zobecněním. Mj. vychází z realizací samohlásek, které nepodléhají vlivu sousedních konsonantů (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 531).

VOWELS

Obr. č. 1 Základní inventář českých fonémů

2.1.2 Inventář českých samohláskových fonémů

Český samohláskový systém je třístupňový trojúhelníkový (Erhart, 1984, s. 48-49) rozlišující dle vertikální polohy jazyka samohlásky nízké, středové a vysoké, dle horizontální polohy jazyka pak samohlásky přední střední a zadní.

Spisovná čeština disponuje následujícími vokalickými fonémy: 5 krátkými samohláskami - /a/, /ɛ/, /ɪ/, /o/, /u/, 5 dlouhými samohláskami - /a:/, /ɛ:/, /i:/, /o:/, /u:/

(příčemž /o:/ se vyskytuje v přejatých slovech, srov. např.: *nota* ['nota] x *nóta* ['no:ta] a 1-2(3) diftongy: /ôu/ + /âu/, /êu/ (/âu/ a /êu/ jsou omezeny na přejatá slova a vnímání /êu/ jako diftongu je mezi českými mluvčími (a posluchači) často rozkolísané, srov. např. slovo *pneumatika* realizované jako [pneûmatika], [pneumatika], [pneʔumatika])².

Jako základní je obvykle viděno 5 samohlásek krátkých, 5 dlouhých, eventuelně diftong /ôu/ (*Mluvnice češtiny* (1), 1986, s. 128). Český samohláskový systém je považován za symetrický, ačkoliv fonémy v minimálních párech podle délky mají různé zastoupení, foném /o:/ je ve slovech domácího původu považován za okrajový (Erhart, 1984, s. 48-49, 51). Jistá asymetrie je reflektována i u fonému /e:/: „Na periférii se dostává i dlouhé /é/. Je nahrazováno /i:/: *létat* ['le:tat] – *lítat* ['li:tat], *kvést* ['kve:st] – *kvíst* ['kvi:st]³.“ (*Příruční mluvnice češtiny*, 1995, s. 30; srov. též *Mluvnice češtiny* (1), 1986, s. 128-129)

2.1.3 Horizontální posun jazyka

Z hlediska horizontálního posunu jazyka je třeba rozdělit samohlásky na *přední* (ɪ/i:, ε/ε:), *střední* (a/a:) a *zadní* (o/o:, u/u:) (Palková, 1997, s. 170).

2.1.4 Vertikální posun jazyka

Podle posunu jazyka ve směru vertikálním rozlišujeme samohlásky *nízké* (a/a:), *středové* (o/o:, ε/ε:) a *vysoké* (u/u:, ɪ/i:) (Palková, 1997, s. 170).

Z hlediska vertikální polohy jazyka si v češtině ve většině případů odpovídají dlouhá a krátká varianta samohlásky. „Výjimku představují samohlásky *i-ové*: krátké [ɪ] je o něco málo otevřenější, než dlouhé zavřené [i:].“ (Palková, 1997, s. 171)

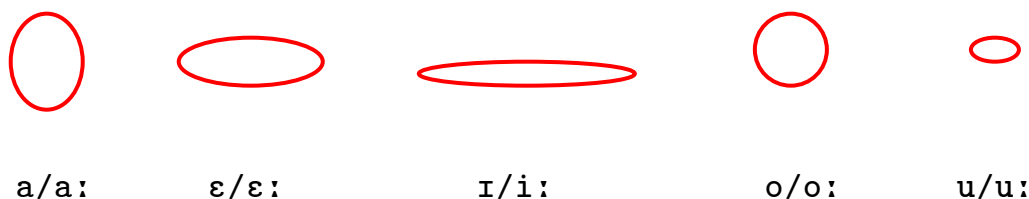
2.1.5 Postavení rtů

Pro znění vokálů je artikulace rtů v češtině velmi důležitá. „Vzhledem k tomu, že nedochází k redukci samohlásek v žádné slabice slova, patří výrazná retní artikulace

² Další diskuse k fonematické platnosti českých diftongů – viz oddíl 1.1.9 *Diftongy*.

³ Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

k charakteristickým vlastnostem češtiny.“ (Palková, 1997, s. 171) Podobu ústního otvoru, kterou vytvářejí rty, bychom mohli ilustrovat následujícím způsobem:

(Cmíralová, 1992, s. 31).

Tedy mezi zaokrouhlené vokály patří zadní české samohlásky *o/o:*, *u/u:*. Přední a střední vokály *a/a:*, *ε/ε:*, *ɪ/ɪ:* pokládáme za nezaokrouhlené. Přičemž pro samohlásku [a] je charakteristický velký čelistní úhel a pro samohlásky [ε], [ɪ:] zaostření retní štěrbiny (Palková, 1997, s. 181-185). (podrobněji viz přílohu č. 3)

2.1.6 Kvantita vokálů

Dlouhé a krátké samohlásky tvoří páry:

a/a:

ε/ε:

ɪ/ɪ:

o/o:

u/u:

Střídání dlouhých a krátkých vokálů má v češtině důležitou distinktivní fonologickou funkci, rozlišuje významy slov, např. *peče* [ˈpɛtʃɛ] x *péče* [ˈpɛːtʃɛ], *psi* [ˈpsɪ] x *psi* [ˈpsiː] (*Příruční mluvnice češtiny*, 1995, s. 29). Pro toto odlišení je podstatná relativní kvantita, tj. poměr mezi krátkými a dlouhými vokály. Tradičně se uvádí, že poměr dlouhé a krátké samohlásky činí 2:1 (Chlumský, 1928, Hála, 1962, Romportl, 1973, *Mluvnice češtiny I*, 1986 viz Palková, 1997, s. 179).

„Volba dlouhého nebo krátkého vokálu je v češtině součástí pevné zvukové stavby slova, počet dubletních forem je v kořenech domácích slov velmi malý: např. *dveře* [ˈdvɛrɛ] –

dvěře [ˈdvɛ:rɛ], *pero* [ˈpɛro] – *péro* [ˈpɛ:ro]; častější je u odvozenin: *vypočítatelný* [ˈvɪpɔtʃɪtɛlni:] i *vypočítatelný* [ˈvɪpɔtʃi:tɛlni:], *vypravěč* [ˈvɪpravjɛtʃ] i *vyprávěč* [ˈvɪpra:vjɛtʃ], *nepostrádatelný* [ˈnɛpostradɛlni:] i *nepostrádatelný* [ˈnɛpostra:datɛlni:], *obkladač* [ˈɔpkladatʃ] i *obkládač* [ˈɔpkla:datʃ]⁴ apod.“ (*Příruční mluvnice češtiny*, 1995, s. 29)

Po stránce funkční je mezi dlouhými a krátkými vokály rozdíl. Každá dlouhá samohláska se vyskytuje méně často než její krátký protějšek (*Mluvnice češtiny (1)*, 1986, s. 128). Zastoupení daných segmentů v českém textu je následující: 78 % samohlásek krátkých : 22 % samohlásek dlouhých. Pokud jde o distribuci, platí, že krátké vokály mají větší kombinační možnosti než dlouhé (Těšitelová a kol., 1987, s. 93).

Samohlásková kvantita je v češtině na rozdíl od ruštiny úplně nezávislá na přízvuku⁵ (*Mluvnice češtiny (1)*, 1986, s. 127).

2.1.7 Kvalita vokálů

České samohlásky nemění svou kvalitu v závislosti na pozici ve slově (přízvučná/nepřízvučná, počáteční, středová, koncová atd.) Jemné rozdíly v posunu jazyka ve směru vertikálním, označované jako rozdíl mezi zavřenou a otevřenou variantou samohlásky, nejsou ve spisovném standardu češtiny využity (Palková, 1997, s. 171, 324-325).

Výjimkou jsou samohlásky i-ové (viz oddíl 1.1.4 *Vertikální posun jazyka*). Tento hláskový rozdíl zohledňuje obr. č. 1.

2.1.8 Nazalizace

Důležitým orgánem pro artikulaci českých samohlásek je měkké patro, které uzavírá vstup do nosní dutiny (*Mluvnice češtiny (1)*, 1986, s. 27). „Měkké patro zaujímá aktivní polohu, je zvednuto a přitisknuto k zádni stěně hrdelní dutiny. Všechny české samohlásky jsou tedy ústní, tvoří se bez rezonance nosní dutiny.“ (Palková, 1997, s. 172) Nosové zabarvení vokálů může způsobit sousední nosový konsonant. Koartikulační nazalizace však obvykle vzniká v důsledku nedbalé výslovnosti (Palková, 1997, s. 172).

⁴ Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

⁵ „Slovní přízvuk v češtině nerozlišuje význam a je pevně vázán na první slabice slova.“ (Palková, 1989, s. 50)

2.1.9 Diftongy

Dvojhlaska (diftong) je typ hlásek s tónovou strukturou, kde dochází k plynulému spojení dvou vokalických pozic do jednoho slabičného jádra. Dvojhlasčky jsou obvykle tvořeny jedním vokálem (samohláskou) a jedním polovokálem (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 113). V češtině existují 3 dvojhlasčky:

- /**ou̯**/ (vyskytuje se ve slovech domácího původu)
- /**eu̯**/ (vyskytuje se pouze ve slovech cizího původu)
- /**au̯**/ (vyskytuje se pouze v citoslovcích a slovech cizího původu)

(*Příruční mluvnice češtiny*, 1995, s. 32).

Všechny tyto dvojhlasčky jsou klesavé, slabičný vrchol představuje první část, zatímco druhá část je tvořena polovokálem [**u̯**], který je kratší než zadní vysoké [**u**] (*Mluvnice češtiny (1)*, 1986, s. 34).

Skupiny samohlásek **ia**, **ie**, **ii**, **io**, **iu** v cizích slovech se za dvojhlasčky obvykle nepovažují, vyslovují se s [**j**] mezi samohláskami [**ija**, **ije**, **iji**, **ijo**, **iju**] např. *lilie* [**'liiije**], *asociace* [**'pasocijace**], *kiosk* [**'kijosk**] (Palková, 1997, s. 343).

Názory lingvistů na to, zda považovat dvojhlasčky za jednotné fonémy s dvojitým artikulačním cílem, nebo je chápat jako spojení dvou fonémů, se často liší. V češtině se diftongy zpravidla považují za jednotné fonémy. Důvodem je to, že fungují jako celek, který nelze rozdělit. Jiná situace nastává, pokud se setkávají samohláska a /u/ na hranici dvou morfémů, při odvozování slov afixy a skládáním. Každá z těchto samohlásek je pak samostatným slabičným vrcholem, slabičný předěl navíc bývá ve výslovnosti zvýrazněn rázem. Srovnej:

koupit [**'koupit**] – dvojhlasčka /**ou̯**/

použit [**'poʔuzi:t**] – setkání /o/ + /u/ na hranici předpony a kořene slova

(*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 113).

2.1.10 Neutrální samohláska [ə]

„Zvláštní zmínku si zaslouží segment [ə], jemuž přísluší různě motivované názvy *neutrální samohláska*, *němé e* či *šva*.“ (Duběda, 2005, s. 48) „Artikulační charakteristikou typickou pro tuto samohlásku je postavení jazyka ve střední poloze horizontální i vertikální a

nezaokrouhlená retní štěrbinu.“ (Palková, 1994, s. 103)

Neutrální samohláska [ə] na rozdíl od ruštiny ovšem nepatří mezi standardní české hlásky. Vyskytuje se však ve výslovnosti nespisovné, a to zejména tehdy, stojí-li samohláska mezi souhláskami, tvořenými přibližně na stejném místě, především u delších slov: *severoamerický* ['severoamɛrɪtski:], *stabilita* ['stabelita], *z konference* ['s_konfɛrɛntʃɛ] (Palková, 1997, s. 325). Objevuje se také v případě, vyslovujeme-li jednotlivé souhlásky bez vokalizace např. *cikán se píše k, ne g* ['cika:n_se pi:ʃɛ 'kə/ nɛ 'gə] (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 532).

Kvalitativně se samohlásce [ə] přibližuje i nespisovná podoba zadní samohlásky [u] např. *budu, kupec* nespisovně ['bədə], ['kɛpɛts] (*Mluvnice češtiny (1)*, 1986, s. 27, 94). Týká se to i vokálu [o] (byť možná v poněkud menší míře): *protože* ['prɔtɛʒɛ], *vysoký* ['visɛki:], *vyzařovaný* ['vizarɔvani:].

2.1.11 Grafický systém spisovné češtiny

Pro zápis vokálů má čeština ve svém hláskovém písmu některé grafémy, které neodpovídají samostatným hláskám⁶.

2.1.11.1 Grafém ě

Grafém „ě“ se v češtině vyskytuje pouze v kombinacích s předcházejícími grafémy „b“, „p“, „m“, „v“, („f“), „d“, „t“, „n“ (není tedy možná např. kombinace „jě“, „sě“, „kě“ atd.). Zvuková realizace daných kombinací je následující: po „m“ odpovídá grafém „ě“ hláskám „ɲ + ɛ“ (např. *měla* - ['mɲɛla]), po ostatních retnicích „j + ɛ“ (např. *běda* - ['bjɛda], *pět* - ['pjɛt], *věda* - ['vjɛda], *o alfě* ['o_ɤalfjɛ]), ale po d, t, n je způsobem označení hlásek c, j, ŋ (např. *dělo* - ['jɛlo], *tělo* ['cɛlo], *něco* ['nɛtʃo]) (srov. např. *Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 532).

⁶ Český pravopis je morfonologický (tvary téhož slova nebo odvozeniny z téhož základu bývají psány jednotným způsobem), s některými prvky historickými (respektujícími historický stav zápisu bez ohledu na vazbu ke zvukové rovině), a uplatňuje se v něm princip fonematický (grafické zobrazení slova odpovídá spíše vrstvě fonémů než hlásek) (Palková, 1997, s. 35).

2.1.11.2 Grafémy ú, ů

Grafému „**ú**“ (vedle „**ů**“) se užívá jako variantní formy pro označení fonému /u:/. „Z hlediska synchronní syntagmatiky grafému se varianta „**ů**“ odlišuje od varianty „**ú**“ tím, že se vyskytuje jen na začátku lexémů, vedle toho někdy v přejatých slovech i v jiných polohách (např. *fúrie* ['fu:rije], *túra* ['tu:ra], *ragú* ['ragu:]⁷). Rozlišování mezi „**ú**“ a „**ů**“ je podmíněno historicky, grafém „**ů**“, jak to naznačuje již jeho forma, označuje foném /u:/ v případech, kdy jde o střidnici za starší dvojhlásku *uo*.“ (*Mluvnice češtiny (1)*, 1986, s. 166) Foném /u:/ označovaný grafémem „**ů**“ alternuje s krátkým /u/ (např. *úpal* ['ʔu:pal] a *upálit* ['ʔupa:lit], *úraz* ['ʔu:ras] a *urazit* ['ʔurazit]), naproti tomu foném /u:/ psaný „**ú**“ alternuje s fonémem /o/ (např. *bůh* ['bu:x]– *boží* ['bozi:], *nůše* ['nu:ʃε]– *nosit* ['nosit]) (*Mluvnice češtiny (1)*, 1986, s. 166).

2.1.11.3 Grafémy y/ý, i/i

K nápadným zvláštnostem českého grafického systému především patří dva grafémy pro každou hlásku i-ovou. „Rozdíl tvrdého „**y/ý**“ a měkkého „**i/i**“ existuje výlučně v psaném jazyce vlivem tradice písemných záznamů.“ (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. 532)

Podle spisovné normy se ve slovních základech vždy píše „**y/ý**“:

„a) Po písmenech *h, ch, k, r*, označujících tzv. (pravopisně) tvrdé souhlásky, se píše **y (ý)**; (...);
b) **y (ý)** se píše také po písmenech *d, t, n*, pokud se jimi označují souhlásky tvrdé.“ (Pravidla českého pravopisu, 1999, s. 11)

„**i/i**“ se píše:

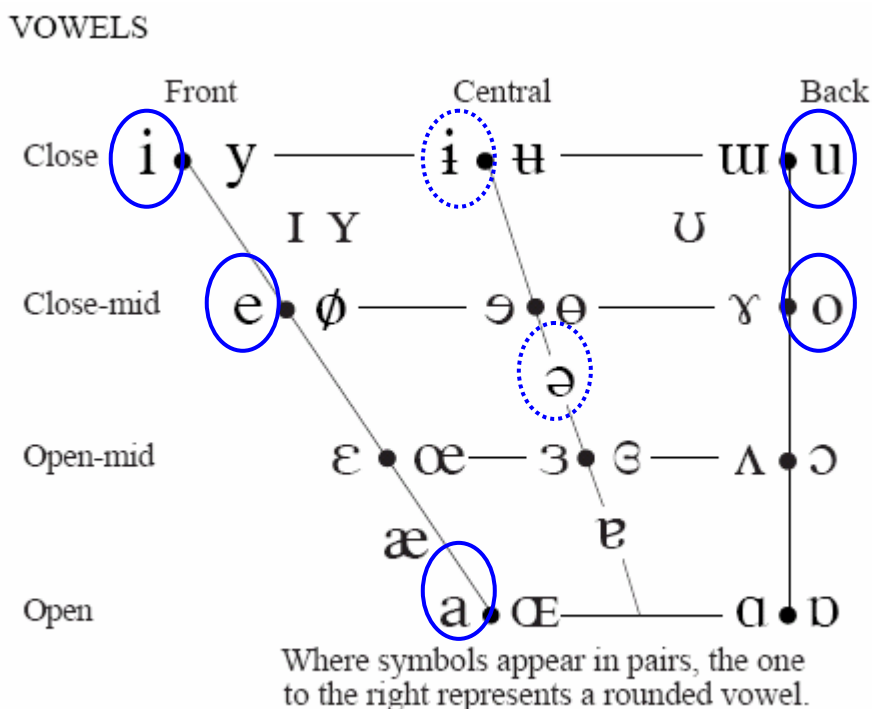
„a) Po písmenech *ž, š, č, ř, j* a zpravidla i po *c*, která označují tzv. (pravopisně) měkké souhlásky (...);
b) (...) také po písmenech *d, t, n*, pokud se jimi označují souhlásky měkké [dʲ], [tʲ], [ɲ] (které se jinak píšou s háčkem, jako *d'ábel* ['ʒa:bɛl], *rtuť* ['rtuc], *kuň* ['ku:n]⁸).“ (Pravidla českého pravopisu, 1999, s. 11)

Psaní „**i/y**“ po souhláskách obojetných vyžaduje fixaci všech příslušných případů v paměti. Uvedená pravidla platí jen pro slova domácí, nikoli pro slova přejatá (*Mluvnice češtiny (1)*, 1986, s. 166).

⁷ Označený příklad a transkripci podle notace IPA doplnila KR.

⁸ Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

2.2.1 Inventář ruských samohláskových fonémů

Obr. č. 2.1 Základní inventář ruských fonémů

Hodnocení ruských fonémů ve vědecké literatuře není jednotné. Odlišné přístupy k interpretaci některých hlásek plynou z jejich pojetí buď jako samostatných fonémů, anebo pozičních variant téhož fonému.

2.2.2 Pojetí samohláskových fonémů představiteli moskevské a leningradské fonologické školy

Podle leningradské fonologické školy spisovná ruština disponuje šesti samohláskovými fonémy v přízvučné pozici: *i*, *e*, *a*, *u*, *o*, *ɨ* (Zinder, 1969 viz Ljubimova, 1977, s. 24).

Představitelé moskevské fonologické školy ovšem řadí do vokalického subsystému jenom fonémů pět. Považují hlásku *ɨ* za variantu fonému *i*.

Odlišnost jednotlivých koncepcí je spojena s různým pozičním výskytem daných zvuků. Vokál *ɨ* se v ruštině používá pouze po tvrdých konsonantech (*пыл* [*'pɨlʲ*] „nadšení“, *был* [*'bɨlʲ*] „byl“, *клык* [*'klʲɨk*] „kel“) a neobjevuje se po měkkých

souhláskách a na začátku slova. Samohláska **i** se naopak vyskytuje po měkkých konsonantech a v iniciální pozici ve slově (*пил* ['pʲilʲ] „pil“, *бил* ['bʲilʲ] „bil“, *клин* ['klʲin] „klín“, *иск* ['isk] „žaloba“, *ил* ['ilʲ] „bahno“) (Gvozdev, 1961, s. 12).

2.2.2.1 Stanovisko moskevské fonologické školy

I. A. Baudouin de Courtenay, R. I. Avanesov, A. A. Reformatskij a další považovali hlásku **ɨ** za variantu fonému **i** (Gvozdev, 1961, s. 12). Argumentovali tím, že „...neexistuje dvojice slov, která by se od sebe lišila jen těmito samohláskami (ať přízvučnými, či nepřízvučnými), vždy je tu zároveň rozdíl v měkkosti a tvrdosti předchozí souhlásky a ten je podstatný (významotvorný).“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 48) Obzvlášť se zdůrazňovalo, že se v tomtéž morfému vokál **i** zaměňuje samohláskou **ɨ** pod vlivem předcházejícího tvrdého konsonantu a to:

a) na začátku slova

иска́л [is 'kalʲ] „hledal“ - *сыска́л* [sɨs 'kalʲ] „našel“, *и́гры* ['igrɨ] „hry“ - *в и́грах* ['v ɨgrɐx] „ve hrách“, *ил* ['ilʲ] „bahno“ - *от и́ла* [ɒt ɨlʲə] „od bahna“.

b) v tvarech podstatných a přídavných jmen:

- *je-li slovní základ zakončen na tvrdou souhlásku, následuje ɨ*
- *je-li slovní základ zakončen na měkkou souhlásku, následuje i*

горы́ [gɒ 'rɨ] „hory (G. sg.)“ - *за́рú* [za 'rʲi] „svítání (G. sg.)“, *во́лосы* ['volʲəsɨ] „vlasý“ - *ло́си* ['lʲosʲi] „losi“, *скро́мных* ['skromɨx] „nenáročných (G. pl.)“ - *зúмних* ['zʲimɨx] „zimních (G. pl.)“ atd. (Gvozdev, 1961, s. 12).

Jinak řečeno „změna polohy má za následek užití jiné varianty, stejně jako u variant ostatních samohláskových fonémů.“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1961, s. 48)

Dalším pádným důvodem je, že se hláska **ɨ** neobjevuje na začátku slova (*Sovrjemennyj russkij jazyk*, 1979, s. 98).

2.2.2.2 Stanovisko leningradské fonologické školy

L. V. Ščerba, M. I. Matusjevičová, A. N. Gvozdev, L. R. Zinder aj. pokládali **ɨ** a **i** za dva různé fonémy především kvůli tomu, že běžný uživatel jazyka si uvědomuje akustické rozdíly mezi danými hláskami (Gvozdev, 1961, s. 12). A též: „každý Rus dokáže vyslovit samostatné **ɨ**“ (Kopeckij, 1958, s. 28), což v případě kombinatorních variant téhož fonému

bývá obtížné. Nesouhlasí též s tvrzením, že po tvrdé souhláске slovního základu vždy následuje *і*. V případě derivačního tvoření slov pomocí přípon začínajících měkkým *і* se v odvozeninách ze základu končícího tvrdou souhláskou místo očekávaného *і* pravidelně vyskytuje hláska *i*: *столы́* [stɒ'li] „stoly“ - *сто́лик* [ˈstolʲik] „stolek“, *дворы́* [dvɒ'rɨ] „dvůr“ - *дво́рик* [ˈdvorʲik] „dvorek“, *ры́бы* [ˈrɨbi] „ryby“ - *ры́бина* [ˈrɨbʲinə] „velká ryba“, *у́скры* [ˈiskrɨ] „jiskra“ - *у́скристый* [ˈiskrʲistɨj] „jiskřivý“.

Navíc se v různých gramatických tvarech odvozených ze stejného základu nepravidelně objevují buď *і* nebo *i*, srovnej:

- jmenné tvary adjektiv

спéлы [ˈspʲelʲi], *в́ялы* [ˈvʲalʲi], *зréлы* [ˈzrʲelʲi] (jmenné tvary od adjektiv „zralý, povadlý, dospělý“)

- tvary přičestí minulého

pl. *спéли* [ˈspʲelʲi] „zralí“, *в́яли* [ˈvʲalʲi] „vadlí“, *зréли* [ˈzrʲelʲi] „dospívalí“
odvozené od tvarů jednotného čísla zakončených na tvrdou souhlásku *l*:

sg. *спéл* [ˈspʲelʲ] „zrál“, *в́ял* [ˈvʲalʲ] „vadl“, *зréл* [ˈzrʲelʲ] „dospíval“.

Uvedená fakta zpochybňují názor, že hlásky *і* a *i* jsou pozičními variantami téhož fonému.

V moderní ruštině můžeme také, byť okrajově, pozorovat výskyt *і* v iniciální pozici ve slovech cizího původu, např.: *Битык-Кель* [ˈitʲikˈkʲelʲ], *Бныкчанский* [ˈinʲikˈtʲʌnskʲj], *Бйсон* [ˈijsɐn], *Бндин* [ˈindʲin]. Taková výslovnost dokládá, že mluvčí zřetelně pocítují akustické rozdíly mezi vokály *і*, *i*, a omezuje se zde poziční vázanost *і*, *i*. Jak je známo, podobným způsobem vznikl v ruštině foném /f/, (především na základě materiálu cizích slov).

Z těchto důvodů bychom měli zmíněné vokály považovat za dva různé fonémy (Gvozdev, 1961, s. 13).

2.2.3 Koncepční a terminologická konfrontace

Terminologická a koncepční konfrontace mezi představiteli leningradské a moskevské fonologické školy se projevuje i v hodnocení některých fonémů v nepřízvučné pozici.

R. I. Avanesov, A. A. Reformatskij a další pokládali za východisko rozlišení fonémů

jejich silné a slabé pozice (*Sovrjemennyj russkij jazyk*, 1956, s. 67). „Segmenty jsou klasifikovány podle toho, v jaké pozici se jich užívá. Hodnocení pozice se děje přitom z dvojího hlediska. Jednak je to ohled k poznatelnosti (úplnost zvukové charakteristiky). Silná pozice je ta, v níž je segment zvukově nejméně ovlivněn okolím. Segmenty v slabé pozici jsou označovány termínem variace, což přibližně odpovídá termínu kombinatorní varianty fonému⁹. Druhé rozlišení se týká diferenciatní schopnosti segmentů. Silná pozice je ta, v níž od sebe odlišíme největší počet segmentů; v slabé pozici se rozdíly mezi některými neutralizují. Segmenty v slabé pozici se nazývají varianty.“ (Palková, 1997, s. 125) Variace fonému z hlediska funkce je rovnoprávná se základní podobou téhož fonému. Dá se říct, že vystupuje jako jeho poziční zvukové synonymum (*Sovrjemennyj russkij jazyk*, 1956, s. 68).

Nejméně ovlivňovány okolím jsou ruské vokály ve čtyřech případech:

1. Nepředchází-li před ní žádná souhláska (tj. na začátku slova) a to,
 - je-li samohláska vyslovena izolovaně (tj. tvoří-li slovo pouze samohláska): *a* [a], *i* [i]
 - následuje-li po ní souhláska tvrdá: *áвтор* ['after] „autor“, *úзо* ['ige] „jařmo“
2. Předchází-li bezprostředně před samohláskou tvrdá souhláska, jestliže zároveň:
 - nenásleduje žádná souhláska (tj. končí-li slovo touto samohláskou): *душа* [du'ʃa] „duše“, *вино* [v'jino] „víno“
 - následuje-li po ní tvrdá souhláska *но́с* ['nos] „nos“, *да́р* ['dar] „nadání“ (Romportl, 1962, s. 20-21).

Největší počet vokalických segmentů je možno rozlišit (vokály vystupují jako nezávislé, ve své základní platnosti):

- a) stojí-li vokál pod přízvukem
- b) je-li použit samostatně nebo vysloven mimo slovo

Např.: *са́д* ['sat], *со́н* ['son], *ме́л* ['m^jel^ʸ], *лу́на* ['l^jipe], *слýху* ['sluxu], *слýшно* ['sl^ʸiʃne] - *a, o, e, u, y, ы*.

Samohláskové fonémy v slabém postavení jsou závislé buď na vztahu k přízvuku,

⁹ „Kombinatorní varianty fonému jsou ty, mezi nimiž platí v jazyce vztah komplementární distribuce: v okolí, v němž se používá jedné varianty, se nikdy neužívá druhé a naopak.“ (Palková, 1997, s. 124)

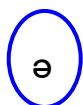
nebo na povaze sousedních konsonantů. Vystupují ve své platnosti vedlejší a mohou často splývat s fonémy jinými; „...nemohou tedy rozlišovat zvukové komplexy slova.“ (Kopeckij, 1958, s. 27)

2.2.4 Fonetická realizace slabého fonému /ə/

V souladu s „teorií variant a variací“ (*Sovremennyj russkij jazyk*, 1956, s. 70) bývá do hláskového inventáře ruštiny zahrnován kromě pěti silných fonémů i slabý foném /ə/, který se vyskytuje:

- a) v první slabice předcházející před přízvuknou po tvrdých a měkkých konsonantech;
- b) v první, druhé a třetí slabice předcházející před přízvuknou na úplném začátku slova;
- c) ve druhé a třetí slabikách před přízvuknou a po přízvukné po tvrdých a měkkých konsonantech;

(*Mluvnice ruštiny*, 1980, s. 76). Níže upřesníme fonetickou realizaci daného fonému:

1. [ʌ]

- v první slabice předcházející před přízvuknou po tvrdých konsonantech
Сады́ [sʌˈdɨ] „záhrady“ (1), *водá* [vʌˈdʌ] „voda“ (2), *травá* [trʌˈvʌ] „tráva“
- na úplném začátku slova nezávisle na jeho umístění ve vztahu k přízvuku
Открыть [ʌtˈkrɨtʲ] „otevřít“ (3), *окно́* [ʌkˈno] „okno“, *о́дин* [ʌˈdʲɪn] „jeden“ (4)

2. [i̯] („starší“ norma)¹⁰ [i] („současná“ norma)

- v první slabice předcházející před přízvuknou po měkkých konsonantech
Весна́ [vʲi̯sˈna] „jaro“ (5), *лесно́й* [lʲi̯sˈnoj] „lesní“ (6), *мясно́й* [mʲi̯sˈnoj] „masný“ (7), *теплó* [tʲipˈlo] „teplo“ (8).

¹⁰ KJEDROVA, G. E.; POTAPOV V. V. aj. *Russkaja fonetika* [online]. Moskva : Filologičeskij fakultjet MGU im. M. V. Lomonosova, 1999 [cit. 2007-04. 23]. Dostupné z WWW: <<http://www.philol.msu.ru/rus/galya-1/index1.htm>>.

3. [ɐ]

- v jiných slabikách před přízvučnou a po přízvučné po tvrdých a měkkých konsonantech

Молоко́ [mɐlɐ'ko] „mléko“¹¹ (9), сковорода́ [skɐvɐrɐ'da] „pánev“ (10), тѣтя [tʲɐtʲɐ] „teta“ (11).¹²

L. V. Ščerba a jeho následovníci „teorii variant a variací“ neuznávali, akusticky podobné zvuky pokládali za jeden foném (*Sovremennyj russkij jazyk*, 1956, s. 69-70).

2.2.5 Základní charakteristiky ruských přízvučných vokálů

Otázka klasifikace ruských vokálu dodnes není definitivně uzavřena a názory badatelů na artikulaci samohlásek se liší. Zastánci jednoho proudu (např. Matusjevičová, Ljubimova, 1963; Koneczna, Zawadowski, 1956) rozlišují z hlediska horizontální polohy jazyka vokály přední, smíšené a zadní, Avanesov (1956) aj. – samohlásky přední, střední a zadní. Diskutabilní je též postavení hlásek [a] a [ɨ] ve vokalickém subsystému ruštiny. Někteří jazykovědci (Matusjevičová, Ljubimova, 1963) považují vokál [a] za hlásku přední, ostatní ji pokládají buď za samohlásku zadní (Koneczna, Zawadowski, 1956), nebo ji nespojují s žádnou z uvedených možností (Avanesov, 1956). Hlásky [ɨ] bývá označována za vokál smíšený (Matusjevičová, Ljubimova, 1963; Koneczna, Zawadowski, 1956), někdy se však zařazuje mezi vokály střední (Avanesov, 1956) nebo zadní (Matusjevičová, Ljubimova, 1963). V hodnocení samohlásek [i], [e] a [o], [u] se ruská fonetická literatura shoduje: [i], [e] jsou považovány za **přední** vokály, [o] a [u] se pokládají za vokály **zadní**.

V naší práci budeme vycházet z moderního pojetí klasifikace ruských vokálů (Kjedrova; Potapov, 1999):

2.2.5.1 Z hlediska horizontálního posunu jazyka rozlišujeme vokály

- Přední (i, e)

¹¹ V této práci kvantitu vokálů v transkripci neznačíme, protože samohlásková délka v ruštině nemá fonemickou platnost, je pouze průvodním rysem ruského přízvuku.

¹² Příklady (1), (5) jsou převzaté z *Mluvnice ruštiny* 1980, s. 76;

(2), (8), (9), (10) - SUSSEX, R. Russian. In *International Encyclopedia of Linguistics*. BRIGHT, W. (ed.). 1. vyd. New York : Oxford University Press , 1992. s. 352;

(3) - Duběda, 2005, s. 61;

(4), (7), (8) - *Ruskij jazyk*, 1990, s. 29-30;

(11) - The UCLA Phonetics Lab Archiv [online databáze]. Updated November 14, 2006 [cit. 2007-04. 23]. Dostupné z WWW: <<http://archive.phonetics.ucla.edu/>>.

- Střední (a, ĭ)
- Zadní (o, u)

„Samohlásky přední jsou měkké (palatální); při jejich tvoření je dutina ústní nejmenší, jejich charakteristický tón je vysoký. Střední a zadní samohlásky jsou tvrdé, jejich charakteristický tón je hlubší. Nejvyšší tón má [i], nejnižší [u].“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1961, s. 46)

2.2.5.2 Z hlediska vertikálního posunu jazyka rozlišujeme vokály

- Vysoké (u, ĭ, i)
- Středové (o, e)
- Nízké (a)

2.2.5.3 Z hlediska retní artikulace rozlišujeme vokály

- Labializované (o, u)
- Nelabializované (a, e, i, ĭ)

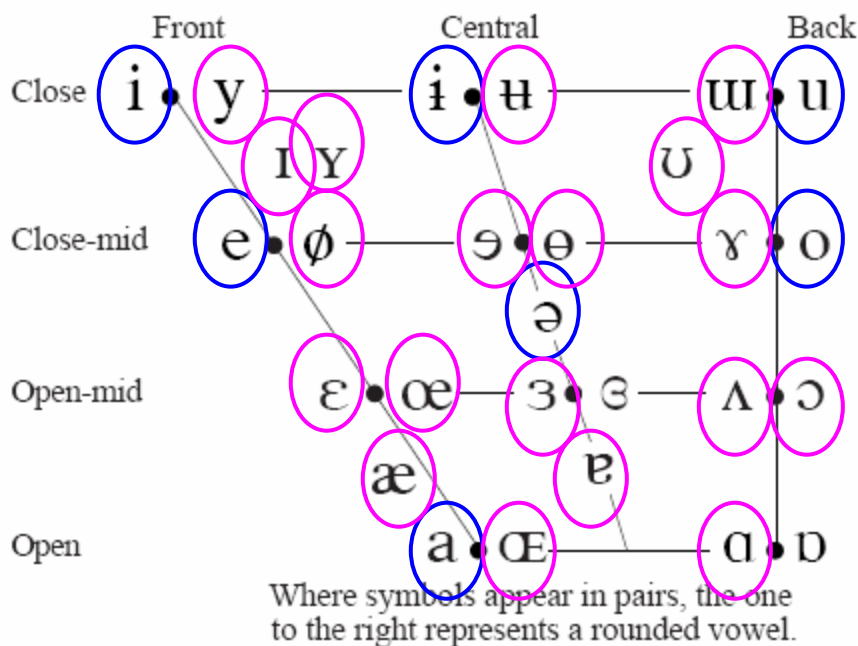
(Kjedrova; Potapov, 1999).

Čelistní úhel je největší u samohlásek nízkých, nejmenší u vysokých (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 45).

2.2.6 Kvalita ruských samohlásek

Ruské samohlásky nejsou početné, vyznačují se však velkou variabilitou v proudu řeči (Kjedrova; Potapov, 1999). Přízvučné a nepřízvučné samohlásky se od sebe výrazně liší svou kvalitou. „Pokud pak jde o výslovnost jednotlivých vokálů, je nápadné množství hláskových odstínů, vznikajících v různých pozicích v sousedství souhlásek různého typu.“ (Romportl, 1962, s. 19) Pestrost samohláskového subsystému ruštiny ilustruj následující obrázek č. 2.2:

VOWELS

Obr. č. 2.2 Odstíny samohláskových fonémů v ruštině¹³

„O kvalitě samohlásek v ruštině ... rozhoduje jednak místo přízvuku, jednak souhláskové okolí: nepřízvukné samohlásky se redukuje¹⁴, samohlásky po měkké souhlásce, před měkkou souhláskou a mezi měkkými souhláskami jsou změkčeny (palatalizovány), jsou přednější, jejich charakteristický tón je vyšší.“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 46)

Zvuky v přízvukných slabikách se vyznačují větší silou, delším trváním a zřetelnou artikulací. Všechny nepřízvukné vokály podléhají kvalitativní a kvantitativní redukci. Dané typy redukcí jsou spolu těsně spojeny, protože zkrácení doby trvání nepřízvukné samohlásky vysvětluje její kvalitativní změny (Kjedrova; Potapov, 1999).

2.2.7 Redukce vokálů

Nepřízvukné samohlásky v ruštině mohou být redukovány ve dvou stupních:

- V prvním stupni (tj. méně) se redukuje pravidelně slabiky, které předcházejí bezprostředně před slabikou přízvuknou.
- Ve druhém stupni (tj. značně) se redukuje slabiky ostatní, tedy slabiky

¹³ Uvedený nákres byl zpracován podle údajů, které ve svém článku uvádí O. Bolotova, 2003, s. 913-916.

¹⁴ Redukce (z lat. reductio- návrat, posun dozadu) kvalitativní a kvantitativní změna samohlásek v nepřízvukných slabikách (*Russkij jazyk*, 1990, s. 29).

následující po přízvučné, i slabiky, které předcházejí před slabikou s prvním stupněm redukce.

Např.:

по-го-во-р ¹⁵ ить	пе-ре-дви-же-ни-е
II II I P	II II I P II II
[pəgəvɫ' rʲitʲ]	[pʲerʲədʲvʲi'zʲʲenʲiə]
„promluvit si“	„přemíst'ování“

(Romportl, 1962, s. 16)

Výrazně se v ruštině redukuje vokály [a], [o] a [e]. Hlávky [i], [ɨ] a [u] v nepřízvučných slabikách se kvalitativně nemění (*Russkij jazyk*, 1990, s. 29).

V první slabice před přízvučnou po tvrdých konsonantech hlávky [o] a [a] splývají do jednoho zvuku [ʌ]. Na rozdíl od přízvučného [a] je tento zvuk o něco kratší a je posunut dozadu např.: *гроза* [grʌ'za] „bouřka“, *даю* [dʌ'ju] „dávám“ atd.

Stejně se vyslovují nepřízvučné [o] a [a] na úplném začátku slova nezávisle na jejich umístění ve vztahu k přízvučce např. *ананас* [ʌʌ'nas] „ananas“, *один* [ʌ'dʲin] atd.

V jiných slabikách před přízvučkou a po přízvučce se hlávky [o] a [a] redukuje více a vyslovují se jako velmi krátký zvuk, kvalitativně mezi [u] a [a]. V transkripci se daný zvuk obvykle označuje jako [ə] např. *выдал* ['vidəl] „vydal“, *грозово́й* [grəzʌ'voj] „bouřkový“ atd. (*Russkij jazyk*, 1990, s. 29).

Schématicky můžeme změny hlásek [o] a [a] v nepřízvučné pozici znázornit následujícím způsobem:

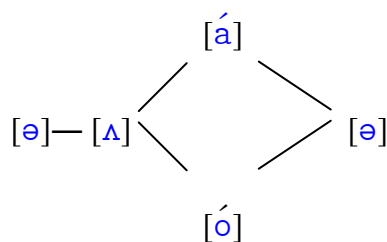

Schéma č. 1

(srov. *Russkij jazyk*, 1990, s. 30)

V první slabice předcházející před přízvučnou po měkkých konsonantech vokály [a],

¹⁵ P- přízvučná slabika

I - nepřízvučná slabika s prvním stupněm redukce

II- nepř. slabika s 2. stupněm redukce (Romportl, 1962, s. 16)

[o], [e] splývají do zvuku [i̯]. V jiných slabikách před přízvukem a ve většině slabik po přízvuku se vyslovují jako redukovaný zvuk přední řady [ə] např. мѐд ['mʲot], „med“ - медо́вый [mʲi̯' dovɨj] „medový“ - медоно́сный [mʲədɫ' nosnɨj] „medonosný“, мя́со ['mʲasə] „maso“ - мясно́й [mʲi̯'s'noj] „masový“ - мясору́бка [mʲəsɫ'rupkə] „strojek na maso“, ле́с ['lʲes] „les“ - лесно́й [lʲi̯'s'noj] „lesní“ - лесосѐка [lʲəsɫ'sʲekə] „mýtina“, мо́ре ['morʲe] „moře“, па́мятник ['pamʲɛtnʲik] „památka“ atd.

Danou změnu ilustruje následující schéma č. 2:

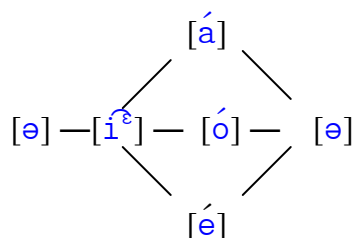

Schéma č. 2

(srov. *Russkij jazyk*, 1990, s. 30)

Po konsonantech [ʒ], [ʃ] a [tʂ] vokály [ɛ], [o] (označované v písmu jako „e, ě“) v první slabice před přízvukem se mění. Místo něj se vyslovuje zvuk [i̯]. V jiných slabikách před přízvukem a po přízvuku se objevuje redukovaný zvuk střední řady [ə]. Např. шесто́й [ʃi̯'s' toj] „šestý“, желтѐть [ʒi̯'ɛl' tʲi̯'etʲ] „žloutnout“, вы́цедить ['vi̯tʂədʲitʲ] „vycedit“, шелко́вистый [ʃɛlkɫ'vistɨj] „hedvábný“.

Změny vokálů [ɛ], [o] v nepřízvukných slabikách po [ʒ], [ʃ] a [tʂ] znázorňuje schéma č. 3:

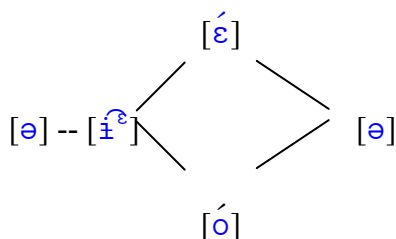

Schéma č. 3

(srov. *Russkij jazyk*, 1990, s. 30)

Na realizaci nepřízvučného vokálu působí i jeho umístění ve vztahu ke konci slova. Souvisí to s faktem, že vokály v otevřených slabikách nepodléhají silné redukci ve finální pozici ve slově (Kjedrova; Potapov, 1999).

2.2.8 Palatalizace vokálů

Ruské samohlásky jsou symetricky rozdělené do dvou skupin:

tvrdé: *ɪ, ɛ, a, o, u*

měkké: *i, e, ja, jo, ju*

Rozdíl mezi *a /ja/*, *o /jo/*, *u /ju/* spočívá jen v palatalizaci daných hlásek. V ostatních případech jde o změnu kvality: *ɪ /i/*, *ɛ /e/* (Ladefoged; Maddieson, 2002, s. 426)

Palatalizací vokálů se obvykle míní změna vokálu zadní řady ve vokál řady přední v sousedství palatalizované souhlásky (Palková, 1997, s. 145). Tak např. [*'mat*]-[*'m^jjatɪj*]-[*'mat^j*]-[*'m^jjat^j*]: „*mat* (šach.), *pomačkaný*, *matka*, *mačkat*.“ Kvalitu ruského přízvučného vokálu ve velké míře ovlivňuje bezprostředně předcházející konsonant. V menší míře pak na něj působí následující měkký konsonant. V okolí měkkých souhlásek přízvučný vokál podstatně mění svou kvalitu (Kjedrova; Potapov, 1999).

Změkčené *e* řadíme mezi základní varianty samohláskových fonémů proto, „... že se vyskytuje ve většině poloh (srov. *дед* [*'d^jet*], *все* [*'fs^je*], *жечь* [*'ʒɛtʃ^j*], *эту* [*'ɛt^ji*]). Výskyt nezměkčeného *ɛ* je proti tomu značně omezený: v domácích slovech je *ɛ* jenom po tvrdých souhláskách *з, ж, тс* např. *жертва* [*'ʒɛrtva*], *иест* [*'ʃɛst*], *в конце* [*f_hkant^hsɛ*], u zájmen *этом* [*'ɛtət*], *этаким* [*'ɛtək^jij*] a příslovcí *поэтому* [*pə^hɛtəmu*], *этак* [*'ɛtək*], v citoslovcích a v názvech písmen (*be* [*'bɛ*], *ve* [*'vɛ*], *ge* [*'gɛ*] atd.).¹⁶ (Příruční mluvnice ruštiny I, 1966, s. 48) V nerovnoměrné distribuci [*e*] a [*ɛ*] můžeme vidět důvod, proč si rusky mluvící studenti často chybují a místo českého *ɛ* vyslovují změkčené ruské *e*. Hraje zde velkou roli nejen grafická

¹⁶ Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

shoda uvedených vokálů, ale i frekvence výskytu fonému /e/ v ruštině.

Popis kvality hlásek ɨ /i/ a jejich poziční výskyt viz oddíl 1.2.2 *Pojetí samohláskových fonémů představiteli moskevské a leningradské fonologické školy.*

2.2.9 Modifikace základní podoby ruských vokálů

„Jako modifikace základní podoby můžeme označit jednak labializaci, jednak velarizaci. Mnohdy přicházejí oba způsoby obměny paralelně, v téže samohlásce.“ (Romportl, 1962, s. 27)

Labializaci¹⁷ podléhají vokály [o] a [ɨ], následují-li po labiálách [p], [b], [m], [v], [f], popř. po velárních konsonantech [k], [g], [x] a některých jiných souhláskách, zejména po [l], [t] a [r]. „Labializace se projevuje jako slabší nebo silnější *u-ový* zvuk na přechodu mezi souhláskou a samohláskou.“ (Romportl, 1962, s. 27)

Tendence k této diftongoidní výslovnosti je charakteristická pro vokál [o] ve všech fonetických pozicích včetně pozice izolované (Ljubimova, 1977, s. 174). Nejvýraznější však je po uvedených souhláskách:

[o]	PŘÍKLADY		
Labialy	<i>Пóл</i> <i>Бóк</i> <i>Мóжет</i> <i>Вóт</i> <i>Фóрма</i>	['p ^u olʲ] ['b ^u ok] ['m ^u ozet] ['v ^u ot] ['f ^u ormə]	Podlaha Bok Může Tady, zde Tvar
Velary	<i>Кóт</i> <i>Гóд</i> <i>Хóд</i>	['k ^u ot] ['g ^u ot] ['x ^u ot]	Kocour Rok Běh, rychlost
[l], [t], [r]	<i>Лóдка</i> <i>Ктó</i> <i>Крóт</i>	['l ^u otkə] ['kt ^u o] ['kr ^u ot]	Člun Kdo Krtek

(srov. Romportl, 1962, s. 28)

Labializaci někdy podléhá též nezaokrouhlená samohláska [ɨ]. Projevuje se to

¹⁷ „... stupeň labializace je často závislý na mluvčím (ženy častěji labializují než muži), na druhu a stylu promluvy, na stupni citového zabarvení a jeho druhu.“ (Romportl, 1962, s. 28)

v kratičkém *i-ovém* přechodném zvuku především po labiálách např. *пыл* ['p^uɪl^v] „oheň (nadšení), *был* ['b^uɪl^v] „byl“, *мы* ['m^uɪ] „my“; někdy po tvrdém [l] např. *лыжи* ['l^vɪʒjɪ] „lyže“, *лысы* ['l^vɪsɪj] „plešatý“; zcela výjimečně i po jiných např. *ты* ['t^uɪ] „ty“, *дым* ['d^uɪm] „kouř“. Je nutno podotknout, že jde pouze o nepatrnou modifikaci počáteční fáze vokálu (Romportl, 1962, s. 28).

„Velarizací samohlásek se míní posun hmoty jazyka směrem dozadu proti artikulaci obvyklé.“ (Palková, 1997, s. 145) Velarizací vokálu v ruštině nejčastěji způsobuje tvrdé [l] následující po samohlásce uvnitř téže slabiky. Obvykle tato obměna probíhá postupně, v průběhu artikulace. Velarizaci podléhají především vokály [a], [o], [ɪ] popř. [e], ostatní samohlásky jen zřídka a nepatrně, např. *дал* ['dal^v] „dal“, *спал* ['spal^v] „spal“, *стол* ['st^uol^v] „stůl“, *был* ['b^uɪl^v] „byl“, *цел* ['t^usɛl^v] „živý“ (Romportl, 1962, s. 29).

2.2.10 Diftongoidní výslovnost vokálů

Ve vokalickém inventáři ruštiny na rozdíl od češtiny nejsou diftongy. „Mluví se však někdy o sklonu ruských samohlásek k dvojhláskovosti. „Dvojhláskovost“ charakterizuje hlavně samohlásky přízvučné, a to zvláště [e], [ɪ], [o].“ (*Průruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 46)

„Tak jako mnoho dalších zvukových jevů, může se i diftongizace vyskytovat v různé míře, od čistého monoftongu až po čistý diftong.“ (Duběda, 2005, s. 53) Všechny ruské vokály v okolí měkkých konsonantů mají diftongoidní výslovnost, která se projevuje v krátkém *i-ovém* přechodném zvuku. Míra diftongizace závisí na typu slabiky: K^jV¹⁸, VK^j, K^jVK^j. Předchází-li měkký konsonant vokálu, objevuje se *i-ový* přechodný zvuk na začátku artikulace samohlásky [i^v]. V pozici před měkkým konsonantem je patrný *i-ový* prvek na konci samohláskové artikulace [V^v]. Vyskytne-li se vokál mezi dvěma měkkými konsonanty, *i-ový* element je slyšet jak na začátku, tak i na konci hlásky [i^vV^v] (Ljubimova, 1977, s. 159-160). Např. *мел* ['m^jel^v] „křída“, *пять* ['p^ja^vt^j] „pět“, *Азия* ['a^vz^jijə] „Asie“.

Diftongoidní výslovnost je typická i pro vokály [o] a [ɪ] po tvrdých konsonantech.

¹⁸ K – konsonant, V – vokál.

(viz oddíl 1.2.9 *Modifikace základní podoby ruských vokálů*).

2.2.11 *Kvantita vokálů*

Základní rozdíl mezi ruštinou a češtinou spočívá ve využití kvantity vokálů. Jak již bylo řečeno, délka samohlásek má v češtině úlohu významotvornou. V ruštině je ovšem „...jen průvodní vlastností přízvučných samohlásek.“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 46) Trvání přízvučných vokálů může přesahovat délku nepřízvučných samohlásek více než dvojnásobně. Trvání nepřízvučných vokálů lze naopak úplně zredukovat. Stupeň redukce záleží:

- na umístění vokálu ve vztahu k přízvuku (čím dále je vokál od přízvučné slabiky, tím víc se redukuje jeho trvání)
- na tempu řeči mluvčího
- na typu slabiky (zavřená/ otevřená) (Ljubimova, 1977, s. 28).

Obvykle se prodlužují přízvučné vokály v slabikách otevřených (např.: *до-ма* ['dome]; v poslední slabice slova je prodloužení menší, např. *ру-ка* [ru'ka]). „Přízvučné samohlásky v slabikách zavřených ... a samohlásky nepřízvučné jsou zpravidla krátké. Nepřízvučné samohlásky koncové jsou však ve srovnání s ostatními nepřízvučnými poněkud delší.“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 46)

2.2.12 *Slovní přízvuk*

V hláskové soustavě ruštiny hraje velkou roli přízvuk, který se vyznačuje určitými vlastnostmi a plní v jazyce několik různých funkcí (Kopeckij, 1958, s. 17).

„Výrazným průvodním rysem ruského přízvuku je kvantita, délka slabiky, projevující se hlavně v délce samohlásky.“ (Romportl, 1962, s.13) Souvisí to s tím, že „ruský přízvuk je silně výdechový, přízvučná slabika působí dojmem větší zvučnosti a jasnosti, a proto také při výslovnosti jednotlivých slov výdechová energie se rozmisťuje mezi slabikami nestejně – více je jí na slabice přízvučné, nejméně na slabice po přízvuku nebo na druhé slabice před přízvukem atd.“ (Kopeckij, 1958, s. 17) Jinak řečeno, délka samohlásky signalizuje přízvučnou slabiku. Kvantita vokálů v ruštině však není funkční a v roli významotvorného činitele vystupuje přízvuk (Romportl, 1962, s.13-14). Tak např. *мука* ['mukə] „muka“, *мука* [mu'ka] „mouka“ (Duběda, 2005, s. 152).

Dalším charakteristickým rysem ruského přízvuku je jeho umístění ve slově. „Na rozdíl od

češtiny, kde je přízvuk stálý, a to na první slabice slova /taktu/, je ruský přízvuk volný¹⁹ a pohyblivý. Znamená to, že v různých slovech může být umístěn na různých slabikách např. *краткий* ['kratkʲij], *на́речие* [na 'rʲetʃʲiə], *доро́гой* [dɐrɐ 'goj].²⁰ (Romportl, 1962, s. 11)

Pohyblivost ruského přízvuku se projevuje také v tom, že mění své místo v různých tvarech téhož slova: přechází z kmene na koncovku např. *го́род* ['gorɐt] „město“ - *города́* [gɐrɐ 'da] „města“, *зе́ркало* ['zʲerkələ] „zrcadlo“ - *зеркала́* [zʲerkɐ 'la] „zrcadla“; z koncovky na kmen např. *рука́* [ru 'ka] „ruka (N. sg.)“ - *ру́ку* ['ruku] „ruku (Ak. sg.)“, *голова́* [gɐlɐ 'va] „hlava (N. sg.)“ - *го́лову* ['golɐvu] „hlavu (Ak. sg.)“; z jedné slabiky kmene na jinou např. *де́рево*

['dʲerʲɐvə] „strom“ - *деревья́* [dʲiʲɐ 'rʲevʲja] „stromy“ atd. Tuto vlastnost má ovšem jen omezený počet slov základního slovního fondu. Pohyblivý přízvuk je neproduktivní, a proto se v nových slovech nevyskytuje. Nemají ho zpravidla i slova přejatá např. *ваго́н* [vɐ 'gon] „vagón“, *телефо́н* [tʲɛlʲiʲɐ 'fon] „telefon“ a podstatná jména s příponami nebo předponami, např. *перевóз* [pʲɛrʲiʲɐ 'voz] „převoz“ - *перевóза* [pʲɛrʲiʲɐ 'vozə] „převozu“ - *перевóзы* [pʲɛrʲiʲɐ 'vozi] „převozy“ (srov. ale bez předpony *во́з* ['vos] „povoz“ - *возы́* [vɐ 'zi] „povozy“).

Pohyblivost ruského přízvuku se projevuje také při tvoření slov pomocí přípon nebo předpon např. *бе́рег* ['bʲerʲɛk] „břeh“ - *побере́жье* [pɐbʲiʲɐ 'rʲezʲjɐ] „pobřeží“, *конéц* [kɐ 'nʲɛʲs] „konec“ - *кóнчик* ['kɔntʃʲik] „špička, koneček“. Je však značně více případů, kdy všechny odvozeniny zachovávají stejný, základní přízvuk např. *учи́ть* [u 'tʃʲitʲ] - *учи́тель* [u 'tʃʲitʲɛlʲ] - *учи́тельница* [u 'tʃʲitʲɛlʲnʲitʲsɐ] - *учи́тельский* [u 'tʃʲitʲɛlʲskʲij] (Копецкий, 1958, s. 18-19).

Plnovýznamová slova v ruštině jsou zpravidla vždy přízvučná. Pomocné slovní druhy v proudu řeči obvykle nemívají samostatný přízvuk a přiklání se jako bezpřízvučné slabiky k plnovýznamovým slovům např. *под го́родом* [pɒd 'gorɐdɐm] „poblíž města“, *на столе́* [nɐ stɐ 'lʲe] „na stole“ atd. V některých případech ovšem stará slovanská slova

¹⁹ Termín volný přízvuk ovšem neznamená libovolný, v každém slově je místo přízvuku závazné stejně jako užití délky v češtině (Romportl, 1962, s.11).

²⁰ Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

ztrácejí přízvuk, který jako v češtině přechází z jména na předložku např. *но́д го́ры* ['pod_gəru] „z kopce dolů“, *у́з лесу́* ['iz_lʲəsʊ] „z lesa“, *за́ руку* ['za_ruku] „za ruku“ atd. (*Russkij jazyk*, 1990, s. 41). Uvedené kombinace s akcentovanou prepozicí odpovídají ortoepické normě moderní ruštiny a jsou v povědomí běžných uživatelů jazyka (Kjedrova; Potapov, 1999).

2.2.13 Grafický systém spisovné ruštiny

V hláskovém písmu ruštiny se k označení vokálních fonémů využívá 10 grafémů (*a, e, ě, u, o, y, ъ, э, ю, я*). Následující tabulka ilustruje výskyt daných grafémů v různých hláskových okolích:

SAMOHLÁSKY	SAMOHLÁSKOVÉ GRAFÉMY	PŘÍKLADY
[á]	< а я	упа́сть [u'pasʲtʲ] пя́теро ['pʲatʲərə]
[ó]	< о ё	во́дник ['vodnʲək] бе́рёза [bʲi'ɛ'rʲozə]
[ú]	< у ю	лу́к, за́пуск ['luk], ['zapusk] лю́к, сю́да ['lʲuk], [sʲu'da]
[é]	< Э е	ме́р ['mɛr] кашнэ́, ле́с [kaʃ'nɛ], ['lʲɛs]
[í]	И	би́л, би́ли ['bʲilʲ], ['bʲilʲi]
[i̇]	< И ы	жи́р, ци́нк ['zʲir], ['tʲsɪnk] бы́л, бы́ла ['bʲilʲ], [bʲi'lʲa]

(srov. *Russkij jazyk*, 1988, s. 18)

V ruštině existují 3 typy grafémů:

- grafémy, které označují jeden zvuk např. *a, o* atd.
- grafémy, které mohou označovat dva zvuky: *e, ě, ю, я*
- grafémy, které neoznačují zvuk: *ь, ъ*

Grafémy *e, ě, ю, я* označují dva zvuky [je], [jo], [ju], [ja]:

- jsou-li na začátku slova např. *э́ль* ['jelʲ] „smrk“, *я́рмарка* ['jarmərke] „veletrh“

b) následují-li po samohlásce např. *военный* [vΛ'jennɨj] „válečný“, *каюта* [kΛ'jutə] „kajuta“

c) následují-li po grafémech *ь, ъ* např. *вьюга* [vʲ'jugə] „vánice“, *серьёзный* [sʲi'ɕrʲ'joznɨj] „seriózní“

Následuje-li hláska „*и*“ po grafému „*ь*“, rovněž označuje dva zvuky [ji] např. *соловьѳ* [sɐlΛ'vʲji] „slavíci“, *воробѳѳ* [vɔrΛ'bʲji] „vrabci“.

Grafémy *е, ё, ю, я* označují jeden zvuk [e], [o], [u], [a] a měkkost předchozího konsonantu, následují-li po párových souhláskách, např. *день* [dʲenʲ] „den“, *лѳн* [lʲon] „len“, *люди* [lʲudʲi] „lidé“, *пѳть* [pʲatʲ] „pět“ (*Russkij jazyk*, 1990, s. 26)

2.2.14 Srovnání artikulace ruských přízvučných samohlásek s artikulací samohlásek českých

[a]

JAZYK	Leží na spodině ústní
• HROT	Je u kořenů dolních zubů
• HŘBET	nepatrně se prohýbá
• KOŘEN	nepatrně se zvedá
RETNÍ ŠTĚRBINA	je otevřená, neutrální
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	zřetelně se rozvírá
ANIMACE	

[a]

JAZYK	Leží na spodině ústní
• HROT	---
• HŘBET	je zploštěn
• KOŘEN	---
RETNÍ ŠTĚRBINA	je výrazně otevřená, není zaokrouhlená
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	zřetelně se rozvírá
AUDIO	

„Ruské [a] je ve srovnání s českým [a] o něco zadnější.“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 49)

[e]

JAZYK	celá hmota jazyka je posunuta dopředu
• HROT	dotýká se kořenů dolních řezáků
• HŘBET	je zdvižen směrem k tvrdému patru, nepatrně se prohýbá
• KOŘEN	---
RETNÍ ŠTĚRBINA	vzniká mírný pohyb do stran
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	je mírně rozevřen
ANIMACE	

[ɛ]

JAZYK	---
• HROT	směřuje za dolní řezáky
• HŘBET	přední část hřbetu jazyka je zdvižena proti paterní klenbě v oblasti přední části tvrdého patru
• KOŘEN	---
RETNÍ ŠTĚRBINA	je úzká, vzniká mírný pohyb do stran
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	je mírně rozevřen
AUDIO	

„Ruské [e] je zavřenější a přednější než české [ɛ].“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 49)

[o]

JAZYK	celá hmota jazyka je posunuta dozadu
• HROT	je posunut dozadu
• HŘBET	zadní část hřbetu jazyka se zvedá směrem k měkkému patru
• KOŘEN	je posunut směrem k hltanu
RETNÍ ŠTĚRBINA	na začátku artikulace rty jsou vyšpulené, zaokrouhlené; během další fáze zůstávají vyšpulené, však méně zaokrouhlené
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	je mírně rozevřen
ANIMACE	

[o]

JAZYK	hmota jazyka je posunuta dopředu
• HROT	směřuje dolů k spodině ústní
• HŘBET	střední část hřbetu jazyka se zvedá proti zadní části tvrdého patra
• KOŘEN	---
RETNÍ ŠTĚRBINA	rty jsou zaokrouhlené a mírně vyšpulené
VELUM	je zvednuto
ČELISTNÍ ÚHEL	je mírně rozevřen
AUDIO	

„Ruské [o] je ve srovnání s českým [o] poněkud otevřenější. Zvukový rozdíl mezi [a] a [o] v ruštině je menší než v češtině.“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 49)

[u]

JAZYK	celá hmota jazyka je posunuta dozadu
• HROT	je posunut dozadu
• HŘBET	přední a střední části hřbetu jazyka jsou staženy, zadní část hřbetu je zdvižena směrem k měkkému patru
• KOŘEN	je výrazně stažen směrem k hltanu
RETNÍ ŠTĚRBINA	rty jsou zaokrouhlené a zřetelně vyšpulené
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	je téměř uzavřen
ANIMACE	

[u]

JAZYK	---
• HROT	směřuje dolů k spodině ústní
• HŘBET	střední část hřbetu jazyka je těsně přiblížená k zadní části tvrdého patra
• KOŘEN	---
RETNÍ ŠTĚRBINA	rty jsou zaokrouhlené a zřetelně vyšpulené
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	je téměř uzavřen
AUDIO	

„Ruské [u] je poněkud zadnější (a tedy hlubší) než české [u].“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 49)

[i]

JAZYK	celá hmota jazyka je posunuta dopředu
• HROT	dotýká se kořenů dolních řezáků
• HŘBET	přední a střední části hřbetu jazyka jsou zdviženy směrem k tvrdému patru
• KOŘEN	---
RETNÍ ŠTĚRBINA	vzniká výraznější pohyb do stran
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	je nejmenší
ANIMACE	

[ɪ]

JAZYK	celá hmota jazyka je posunuta dopředu
• HROT	směřuje dolů za spodní řezáky
• HŘBET	přední část hřbetu jazyka je těsně přiblížena k paterní klenbě v oblasti přechodu z alveol na tvrdé patro
• KOŘEN	---
RETNÍ ŠTĚRBINA	je úzká, vzniká dosti výrazný pohyb do stran
VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	je téměř sevřený
AUDIO	

(Palková, 1997, s. 181-185)

„Ruské [ɪ] je zavřenější a přednější než české [ɪ].“ (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 49)

[i̯]²¹

JAZYK	celá hmota jazyka je posunuta dozadu
• HROT	je posunut dozadu; může se rovněž dotýkat i kořenů dolních řezáků
• HŘBET	přední části hřbetu jazyka je zdvižena směrem k tvrdému patru, střední a zadní části jsou zdviženy k měkkému patru
• KOŘEN	---
RETNÍ ŠTĚRBINA	vzniká nepatrný pohyb do stran

²¹ Výslovnost [i̯] si lze přiblížit a nacvičit dvěma způsoby:

1. Vycházíme z artikulace českého [ɪ] a jazyk se snažíme stáhnout dozadu tak, aby jeho střední část byla na rozhraní tvrdého a měkkého patru.
2. Snažíme se vyslovit tvrdou souhlásku, nejlépe retnici, samu o sobě, bez samohlásky (ve skutečnosti zazní silně redukovaný samohláskový zvuk [ə]) a připojíme *i̯*.

V obou případech je důležité dbát na to, aby se nezaokrouhlovaly rty (*Příruční mluvnice ruštiny 1*, 1966, s. 50).

VELUM	je zdviženo
ČELISTNÍ ÚHEL	je mírně rozevřen
ANIMACE	

(Ljubimova, 1977, s. 25- 28)

„Ve starém období ruštiny a češtiny [i] a [i̯] byly dva fonémy. Když se po zániků jerů palatalizovanost stala rysem rozlišovacím, došlo k přehodnocení [i] a [i̯] na varianty jednoho samohláskového fonému. V ruštině se tento stav udržel dodnes, kdežto v češtině palatalizovanost záhy zanikla a [i̯] splynulo s [i]; dědictvím staršího stavu v češtině jsou písmena *i, y*, jež obě označují hlásku [i].“ (Příruční mluvnice ruštiny 1, 1966, s. 49)

2.3 Shrnutí

Tato kapitola byla věnována popisu vokálních subsystémů ruštiny a češtiny. Zachytili jsme v ní základní podobu samohlásek a procesy, které způsobují jejich modifikaci. Rovněž jsme zmapovali různé názory badatelů na klasifikaci vokálních fonémů a následně popsali problematiku terminologické konfrontace existující v této oblasti.

Materiál byl analyzován pomocí kontrastivního studia vokálních subsystémů ruštiny a češtiny. Rozbor odhalil četné rozdíly mezi zkoumanými jazyky a podal komplexní přehled fonologických a fonetických jevů ruštiny a češtiny.

3. Srovnání ruského a českého konsonantického subsystému v hlavních rysech

„Souhlásky jsou segmenty kladené do artikulační, akustické i systémové opozice se samohláskami. Při jejich artikulaci vzniká na některém místě vokálního traktu striktura,²² jež má typicky větší stupeň než u samohlásek. V rámci slabiky se souhlásky přimykají k samohláskovým jádrům a kontrastují s nimi svou menší amplitudou.“ (Duběda, 2005, s. 65)

Základní hlediska, podle nichž se obvykle klasifikují souhlásky jsou následující:

- způsob artikulace;
- místo artikulace;

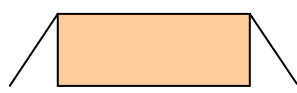
(srov. Palková, 1997, s. 73)

3.1.1 Způsoby souhláskové artikulace

Souhláskový subsystém obvykle čítá více prvků než subsystém samohláskový, s čímž souvisí velká variabilita souhláskové artikulace (Duběda, 2005, s. 65).

„Artikulaci hlásky v čase si lze představit jako sled tří fází pohybu:

- fáze zaujímání cílového artikulačního postavení, tzv. intenze;
- okamžik jeho trvání, tzv. tenze;
- fáze ústupu z tohoto postavení, tzv. detenze.“

intenze tenze detenze

(Palková, 1997, s. 73)

„Základní rozdíl ve způsobu artikulace spočívá v tom, jak těsné je sevření mluvidel a jak prudce se potom překážka ruší, tj. jak vypadá především tenzí a detenzní část hlásky a jak se podílejí na vytvořeném zvuku.“ (Palková, 1997, s. 74) V souladu s tím rozlišujeme tři základní podstatně odlišné typy konsonantické artikulace (*tvoření závěrové, úžinové a polozávěrové*) a některé jejich specifické varianty (*nazální explozivny, vibranty, bokové*

²² „Termínem striktura označujeme souhrnně všechny tři stupně přiblížení artikulátorů při souhláskové artikulaci (tj. okluzi, konstrikci a aproximaci).“ (Duběda, 2005, s. 69)

frikativy, aproximanty).

Tabulka 2.1.1 uvádí příklady způsobů souhláskové artikulace, které nacházíme v ruštině a češtině:

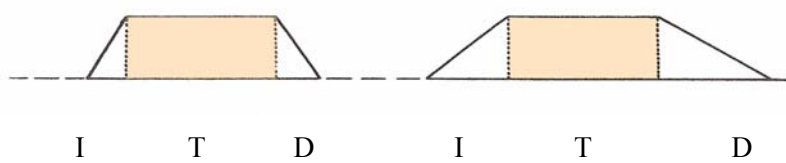
Tabulka 2.1.1

SKUPINA	CHARAKTERISTICKÉ RYSY	PŘÍKLADY
exploziv (ploziv)	závěr a jeho následné uvolnění	ČESKÉ [c]: vítěz ['vi:ces] RUSKÉ [b]: бык ['bik] „býk“
frikativy	konstrikce vytvářející šum	ČESKÉ [f]: fotbal ['fodbal] RUSKÉ [s]: сок ['sok] „šťáva“
afrikáty	závěr následovaný konstrikcí, jež vytváří šum	ČESKÉ [tʃ]: český ['tʃeski:] RUSKÉ [tʃs]: цепь ['tʃsepʲ] „řetěz“
nazály	orální závěr s uvolněným průchodem do dutiny nosní, následné uvolnění tohoto závěru	ČESKÉ [m]: most ['most] RUSKÉ [n]: нос ['nos] „nos“
vibranty	aerodynamicky podmíněný opakovaný kontakt dvou artikulátorů	ČESKÉ [r]: hory ['hori] RUSKÉ [rʲ]: река [rʲi'ka] „řeka“
(nelaterální) aproximanty	přiblížení artikulátorů na vzdálenost větší než u frikativ a menší než u samohlásek	ČESKÉ [j]: jeho ['jeho] RUSKÉ [j]: мой ['mʲoj] „můj“
laterální aproximanty	přiblížení artikulátorů na vzdálenost větší než u frikativ a menší než u samohlásek, s centrálním kontaktem (podél střední sagitální linie)	ČESKÉ [l]: nula ['nula] RUSKÉ [lʲ]: лето ['lʲetə] „léto“

(srov. Duběda, 2005, s. 68)

Ruské a české konsonanty se od sebe z hlediska způsobu tvoření v podstatě neliší. Přesto ale při pečlivém studiu můžeme u některých typů hlásek odhalit jisté rozdíly v provedení jednotlivých artikulačních fází. Nejvýrazněji se to projevuje u skupiny exploziv. Odlišnost mezi dvěma jazyky spočívá především v realizaci intenzní a ještě spíše detenzní artikulační fáze, které „...nejsou v ruštině obvykle prováděny s takovou náhlostí jako v češtině. Tenze je v obou jazycích téměř shodná.“ (Romportl, 1962, s. 69)

Daný rozdíl ilustruje následující schéma:

exploziva česká

exploziva ruská

(Romportl, 1962, s. 69)

S pozvolnějším průběhem okrajových fází konsonantů nepochybně souvisí jejich schopnost ve větší míře ovlivňovat sousední hlásky, zejména vokály (viz oddíly **1.2.8 Palatalizace vokálů**, **1.2.9 Modifikace základní podoby ruských vokálů**) (Romportl, 1962, s. 69).

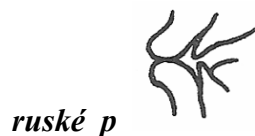
Např. Labializace: *Бой* ['b^uoj] „bitva“

Velarizace: *Лак* ['l^ʏak] „lak“

Palatalizace: *Пять* ['p^jʲa^tt^j] „pět“

(Kjedrova; Potapov, 1999)

Realizace bilabiálních exploziv se v obou jazycích liší i způsobem retní artikulace. Při tvoření ruských tvrdých konsonantů [p], [b], [m] ...se sice rty svírají podobně jako při labiálách českých, avšak v ruštině se lehce vysunují poněkud více kupředu, poněkud se vyšpulují“. (Romportl, 1962, s. 70)

(Romportl, 1962, s. 70)

Navíc při samotné explozi se u českých konsonantů rty od sebe náhle oddálí, v ruštině však vykonají alespoň náznak krouživého pohybu. Naznačený rozdíl v artikulaci bilabiál, který se ovšem neuplatňuje ve stejné míře v sousedství všech hlásek, má za následek určité odchylky i ve výslovnosti některých vokálů, které po retnici následují (např. silnější počáteční labializace samohlásky [o]) (Romportl, 1962, s. 71).

баба ['babe] „baba“, *мама* ['mamə] „máma“, *палка* ['palke] „hůl“, *бой* ['b^uoj] „bitva“, *мол* ['m^uol^ʏ] „molo“

(Kjedrova; Potapov, 1999)

3.1.2 Místa souhláskové artikulace

„Součinnost jednotlivých částí mluvidel, zejména jazyka a paterní klenby, je do značné míry podmíněna anatomickou stavbou a bývá v jazycích dosti podobná.“ (Palková, 1997, s. 66) Hlavní oblasti artikulačních pohybů při řeči a jejich stručnou charakteristiku podává následující tabulka 2.1.2:

Tabulka 2.1.2

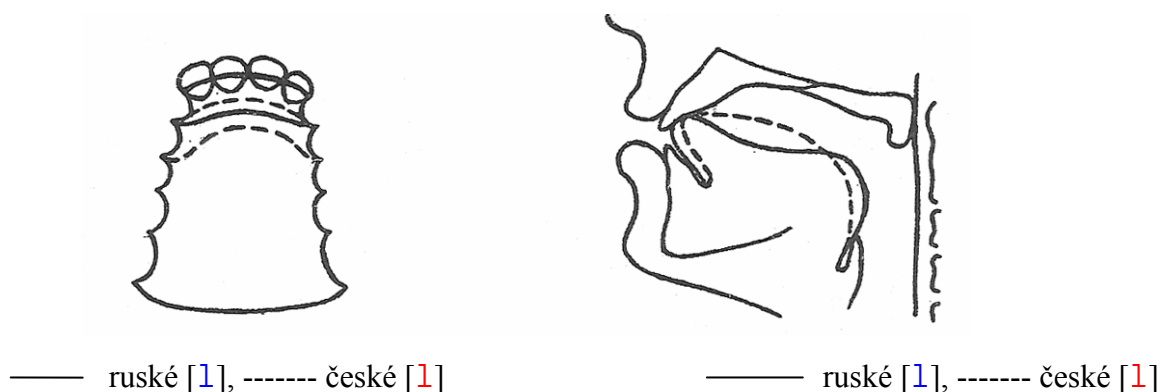
MÍSTO ARTIKULACE	ARTIKULAČNÍ ÚČAST	PŘÍKLADY
bilabiální	oba rty	ČESKÉ [p]: lépe ['lɛ:pɛ] RUSKÉ [p]: пол ['p ^u olʲ] „podlaha“
labiodentální	dolní ret a horní zuby	ČESKÉ [f]: nerv ['nɛrf] RUSKÉ [v]: волк ['v ^u olk] „vlk“
(pre)alveolární ²³	přední část horních alveolárních výstupků a jazyk	ČESKÉ [t]: bota ['bota] RUSKÉ [z]: зуб ['zup] „zub“
postalveolární	zadní část horních alveolárních výstupků a jazyk	ČESKÉ [ʒ]: kožich ['koʒɪx] RUSKÉ [ʂ]: шок ['ʂok] „šok“
palatální	tvrdé patro a jazyk	ČESKÉ [j]: vidět ['viɟɛt] RUSKÉ [j]: я ['ja] „já“
velární	měkké patro a jazyk	ČESKÉ [k]: okolo ['ʔokolo] RUSKÉ [g]: год ['g ^u ot] „rok“
glotální ²⁴	hlasivky	ČESKÉ [ɦ] ¹ záhon ['za:ɦon] ČESKÉ [ʔ]: neobyčejný ['nɛʔobɪtʃɛjni:]

(srov. Duběda, 2005, s. 74)

²³ „Přívlastek *alveolární* se někdy klade do opozice s termínem *postalveolární*, jindy je zase považován za shrnující termín pro *prealveolární* a *postalveolární*.“ (Duběda, 2005, s. 75)

²⁴ Glotální hlásky jsou typické pouze pro češtinu.

Klasifikaci uvedenou v tabulce 2.1.2 ovšem nelze považovat za přesný popis místa artikulace hlásek, jejím cílem je klasifikace, a tedy nutně určitý stupeň zobecnění. Např.. české [l] a ruské [l] jsou hlásky alveolární, mají však odlišné místo tvoření. „Při českém [l] se špička jazyka dotýká dásňového výstupku (nikdy nezasahuje až na zuby); přitom nelze mluvit o žádném dalším nápadném rysu v artikulaci jazyka (jazyk se ani neprohýbá, ani nápadně nevypíná vzhůru).“ (Romportl, 1962, s. 101)

(Romportl, 1962, s. 101)

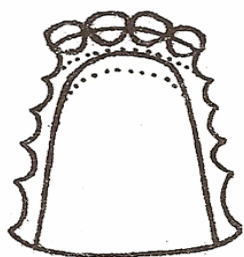
„Ruské tvrdé [l] se artikuluje více vpředu. Špička jazyka se opírá o horní zuby, obvykle v místech jejich rozhraní s dásněmi. Velmi důležitým rysem artikulace tvrdého [l] je způsob artikulace špičky jazyka. Špička není k rozhraní zubů a dásní přiložena pasivně (jako v češtině), nýbrž je lžícovitě prohnutá a dotýká se zubů svým okrajem (nikoli jen svou horní plochou jako v češtině).“ (Romportl, 1962, s. 101) Zmíněné rozdíly ovlivňují tón hlásky zaznívající při artikulaci (u ruského [l] je hlubší než u [l] českého).

Srovnej:

- České [l] 📌
- Ruské [l] 📌

(Kjedrova; Potapov, 1999)

Podobné rozdíly jsou mezi ruštinou a češtinou u alveolárních hlásek [d] a [n]. V češtině „...při jejich artikulaci špička jazyka nezasahuje normálně až na zuby, nýbrž celý dotyk se uskutečňuje až za hranicí zubů a dásní.“ (Romportl, 1962, s. 76) Naproti tomu při artikulaci ruských [d] a [n] se „...špička jazyka dotýká paterní klenby v oblasti rozhraní zubů a dásní a zasahuje i na horní řezáky.“ (srov. schematický palatogram českého a ruského [d])

— ruské [d], ----- české [d]

(Romportl, 1962, s. 76)

Zmíněné rozdíly místa tvoření jednotlivých konsonantů se výrazně projevují na okolních hláskách. Právě proto časné upozornění studentů na tyto odlišnosti může podle našeho názoru předejít vzniku a ustálení přízvuku v jejich mluvených projevech.

3.1.3 Sekundární artikulace

„K základní artikulaci se může přidružovat tzv. sekundární artikulace, jejíž stupeň striktury je menší než u artikulace primární.“ (Duběda, 2005, s. 77) Mezi sekundární artikulace, které se objevují ve zkoumaných jazycích, patří:

Tabulka 2.1.3

SEKUNDÁRNÍ ARTIKULACE	POPIS	PŘÍKLADY
labializace	zaokrouhlení rtů	ČESKÉ [ʃ]: šok ['ʃok] RUSKÉ [p]: нопм ['p ^u ort] „přístav“
palatalizace	zdvížení jazyka v palatální oblasti	ČESKÉ [p ^j] ²⁵ : пět ['p ^j ɛt] RUSKÉ [m ^j]: мяч ['m ^j atʃ ^j] „míč“
velarizace	zdvížení jazyka ve velární oblasti	ČESKÉ [l ^v] ²⁶ : hlava ['fl ^v ava] RUSKÉ [l ^v]: кол ['k ^u ol ^v] „kúl“

(Duběda, 2005, s. 77)

Artikulační a akustická podoba většiny českých souhlásek je poměrně stabilní a málo proměnlivá v závislosti na samohláskovém okolí. „Variabilita vznikající z následnosti artikulačních pohybů se projevuje spíše ve formě záměny hlásek, než jejich modifikací.“

²⁵ Tato výslovnost se objevuje v nářečích, „...většinou tam, kde ve standardu jazyka stojí kombinace **pj**, **bj**, **mj**.“ (Palková, 1997, s. 237)

²⁶ Velarizované [l^v] se vyskytuje v některých nářečích jako varianta hlásky [l] (Palková, 1997, s. 236).

(Palková, 1997, s. 208) Pro standardní podobu češtiny není typická ani palatalizace ani velarizace souhlásek. Tyto druhy sekundární artikulace se objevuje pouze v některých nářečích (Palková, 1997, s. 208, 236-237).

Naproti tomu kvalita ruských konsonantů je značně proměnlivá a závislá (1) na pozici ve slově; (2) na typu slabiky a (3) na způsobu artikulace sousedního zvuku (Ljubimova, 1977, s. 20) Všechny ruské konsonanty v intervokální pozici podléhají vlivu samohláskového okolí. Sousední vokály způsobují palatalizaci, labializaci a velarizaci konsonantu (Ljubimova, 1977, s. 21).

Ruské tvrdé souhlásky jsou v odborné literatuře pokládány za velarizované. Jejich výslovnost doprovází [ɣ]-ový zvuk. Palatalizace hlásky se naopak projevuje jako slabší nebo silnější [j]-ový zvuk (Ljubimova, 1977, s. 23).

Srovnej:

- [k] - [kʲ]
- [g] - [gʲ]

(Kjedrova; Potapov, 1999)

3.1.4 Souhláskové inventáře ruštiny a češtiny

Výše jsme popsali místa a způsoby souhláskové artikulace, které jsou realizovatelné ve zkoumaných jazycích. Pro lepší představu, jaký je vzájemný poměr souhláskových zvuků v ruštině a v češtině, seřadíme konsonanty do přehledných tabulek. Symboly i organizace tabulek odpovídají mezinárodním standardům IPA. Odstíny souhlásek, které se mohou fakultativně za určitých podmínek vyskytnout vedle odstínu základního, jsou uváděny v závorkách.

Tabulka českých souhlásek v IPA							
	Bilabial	Labiodental	Alveolar	Postalveolar	Palatal	Velar	Glottal
Plosive	p b		t d		c ɟ	k g	
Nasal	m	(m) ²⁷	n		ɲ	ŋ ²⁸	

²⁷ „Místo [m] se před [v] a [f] může vyslovit fakultativní retozubná varianta [m̠] (např. [ˈtram̠vaj], [ˈnim̠fa]).“ (Palková, 1997, s. 212)

Fricative		f v	s z	ʃ ʒ		x (ɣ) ²⁹	ɦ
Affricate			ts dz	tʃ dʒ			
Trill			r				
Approximant					j		
Lateral Approximant			l				

(srov. Palková, 1997, s. 209)

Tabulka ruských souhlásek v IPA ³⁰								
		Bilabial	Labiodental	Alveolar	Postalveolar	Palatal	Velar	Glottal
Plosive	hard	p b		t d			k g	
	soft	pʲ bʲ		tʲ dʲ			kʲ gʲ	
Nasal	hard	m		n				
	soft	mʲ		nʲ				
Fricative	hard		f v	s z	ʃ ʒ		x	
	soft		fʲ vʲ	sʲ zʲ	ʃʲ ʒʲ		xʲ	
Affricate	hard			ts				
	soft				tʃʲ			
Trill	hard			r				
	soft			rʲ				
Approximant	hard							
	soft					j		

²⁸ „Místo [n] se před [k] a [g] vyslovuje obligatorně velární varianta [ŋ] (srov. ['vɛŋku], ['mamɪŋka]).“ (Palková, 1997, s. 212)

²⁹ „Skutečným znělým protějškem hlásky [x] je znělá velární frikativa [ɣ]. Existuje však pouze fakultativně, mluvčí ji nemusí použít. Nejspíše ji uslyšíme při asimilaci znělosti [x] v postavení po samohlásce [i] (např. [abiɣ bil]).“ (Palková, 1997, s. 213)

Lateral Approximant	hard			l				
	soft			lʲ				

(Kjedrova; Potapov, 1999)

3.1.4.1 Korelace měkkosti

Ruský systém hlásek je proti českému bohatší na souhlásky. „Výrazným rysem ruského konsonantismu je značný počet měkkých souhlásek.³¹ Proti čtyřem českým měkkým (palatálním) souhláskám - [c], [ɟ], [ɲ] a [j]³²- existují v ruštině téměř ke všem souhláskám tvrdým měkké protějšky.“ (Romportl, 1962, s. 66)

[b], [v], [g], [d], [z], [k], [l], [m], [n], [p], [r], [s], [t], [f], [x]

[bʲ], [vʲ], [gʲ], [dʲ], [zʲ], [kʲ], [lʲ], [mʲ], [nʲ], [pʲ], [rʲ], [sʲ], [tʲ], [fʲ], [xʲ]

Mezi nepárové ruské souhlásky řadíme:

- vždy tvrdé konsonanty [ɟ], [ʃ], [tʰs];
- vždy měkké konsonanty [tʃʲ], [j], [ɟʲ], [ʃʲ];

(srov. *Russkij jazyk*, 1990, s. 31)

Podstata měkkosti ruských měkkých souhlásek je poněkud odlišná od měkkosti zmíněných souhlásek českých.³³ Konsonanty [c], [ɟ], [ɲ] jsou vysloveně palatální. Při jejich artikulaci „... se jazyk zvedá svou střední částí proti tvrdému patru, špička jazyka se normálně nedotýká alveol, nýbrž volně spočívá na zadní stěně dolních řezáků. Naproti tomu

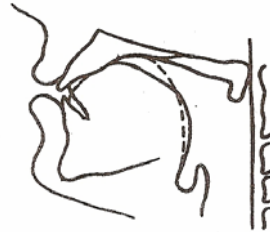
³⁰ „V ruské jazykovědě se souhlásky třídí obvykle podle artikulujícího orgánu (ne podle místa tvoření) na retné a jazyčné (*язычные*), a ty dále na předojazyčné (odpovídají zubodásňovým), středo-jazyčné (odpovídají předopatrovým) a zadojazyčné (odpovídají zadopatrovým); hrtanové *h* je podle toho hláska hlasivková.“ (*Příruční mluvnice ruštiny I*, 1966, s. 26)

³¹ „V písmu se měkkost ruských párových souhlásek označuje (1) znakem měkkosti ь – na konci slova a před souhláskou, např. *осень, горький*, v češtině je háček (*jeseň, lod'ka*); (2) zvláštním písmenem pro následující samohlásku – před samohláskou, např. *дети, няня, вёл, люк*, v češtině jsou jen dvě „změkčující“ písmena – *i, ě*, např. *nic, děti*; (3) neoznačuje se vůbec – při měkkostní spodobě, srov. *лесник, špatně*.“ (*Příruční mluvnice ruštiny I*, 1966, s. 32-33)

³² Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

³³ „Rozdíl mezi ruštinou a češtinou v rozsahu měkkých a tvrdých párových souhlásek je výsledkem rozdílného vývoje obou jazyků po zániku nosového *e* a jerů; změkčené (palatalizované) souhlásky byly původně jen variantami před předními samohláskami (*i, e, ь, nosové e, dvojhláska iě*), v ruštině se staly samostatnými fonémy, kdežto v češtině (s výjimkou *d', t', ň*) ztvrdly.“ (*Příruční mluvnice ruštiny I*, 1966, s. 31)

při ruských [t^j], [d^j], [n^j] artikuluje špička jazyka na témž místě jako při tvrdých [t], [d], [n], tj. kolem rozhraní zubů a dásní, avšak část jazyka za špičkou (přední část hřbetu) se vypíná vzhůru a přiléhá k patru v oblasti přední části tvrdého patra.“ (Romportl, 1962, s. 78)

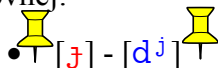

—— ruské [t^j], - - - - - české [c]

(Romportl, 1962, s. 78)

Nápadný je i rozdíl v provádění exploze. „Kdežto při českých palatálních okluzívách je zrušení závěru náhlé jako u všech ostatních českých okluzív, u ruských měkkých alveolár je výše zmíněné pozvolnější provádění detenze zvláště nápadné.“ (Romportl, 1962, s. 78)

Srovnej:

(Kjedrova; Potapov, 1999)

3.1.4.2 Korelace znělosti

„Korelace znělosti je výrazným rysem jak souhláskového systému ruštiny, tak češtiny. Vzájemný poměr jednotlivých členů znělostních párů je v obou jazycích analogický. Neznamená to však, že se znělostní korelace v obou jazycích účastní tytéž souhlásky.“ (Romportl, 1962, s. 111)

Ruština má 12 znělostních korelačních párů:

znělé:³⁴ [b], [b^j], [v], [v^j], [g], [g^j], [d], [d^j], [ʒ], [ʒ^j], [z], [z^j]

neznělé:³⁵ [p], [p^j], [f], [f^j], [k], [k^j], [t], [t^j], [ʃ], [ʃ^j], [s], [s^j]

Nepárovými jsou v ruštině všechny sonorní hlásky ([r]/[r^j], [l]/[l^j], [m]/[m^j], [n]/[n^j], [j]) a [t̪s], [t̪s^j], [x], [x^j] (srov. *Russkij jazyk*, 1990, s. 33).

Mezi párové české hlásky patří:

³⁴ Znělé jsou hlásky, které „...mají základní tón jako podstatnou složku své charakteristiky.“ (Palková, 1997, s. 54)

³⁵ Neznělé nazýváme hlásky, které jsou tvořeny bez hlasivkového tónu (Palková, 1997, s. 54).

znělé: [b], [d], [j], [g], [v], [z], [ʒ], [ɦ], [r], [d͡z], [d͡ʒ]

neznělé: [p], [t], [c], [k], [f], [s], [ʃ], [x], [r̥], [t͡s], [t͡ʃ]

Jedinečné nebo „nepárové“ jsou v češtině všechny souhlásky sonorní:

[r], [l], [m], [n], [ɲ], [j]³⁶ (Palková, 1997, s. 213).

Zásady znělostní asimilace³⁷ v češtině a ruštině jsou ve své podstatě shodné. Dá se říct, že tento jev se v ruštině uplatňuje pravidelněji než v češtině, „...a to jak uvnitř slov, tak na jejich styku. Ve všech případech, kde se bezprostředně setkávají párové souhlásky rozdílné znělostí, provádí se asimilace regresivní.“ (Romportl, 1962, s. 119)

Naproti tomu v češtině lze najít i asimilaci progresivní, např. souhláskové spojení *sh* uvnitř slova „...se vyslovuje buď jako [sx], nebo jako [zɦ]³⁸, ...obojí výslovnost je považována za spisovnou (např. ['sxoda] x ['zɦoda]³⁹).“ (Palková, 1997, s. 330)

Asimilaci regresivní a progresivní pozorujeme také u hlásky [r̥], která se vždy připodobňuje k sousední souhlásce párové např. *bouřka* ['bouřka], *k řece* ['g_r̥etsɛ] (srov. Palková, 1997, s. 330)

„Jedinou výjimkou z naprosté pravidelnosti regresivní asimilace tvoří skupina se souhláskou [v], která se ovšem v ruštině chová opět podobně jako v češtině. Před neznělými souhláskami se k nim připodobňuje (vyslovuje se jako [f]), následuje-li však samo, asimilaci nepůsobí (*всѣ* ['fsʲe] – *всем* ['t͡svʲet]⁴⁰).“ (Romportl, 1962, s. 119)

V pozici před znělými na hranici slov se ruské hlásky [t͡s], [t͡ʃʲ] a [x] stejně jako v češtině asimilují a vyslovují se jako [d͡z], [d͡ʒʲ] a [ɣ] např. *отец бы* [ʌ'tʲed͡z_bɨ] „otec by“, *дочь бы* ['dod͡ʒʲ_bɨ] „dcera by“, *сох бы* ['soɣ_bɨ] „schnul by“ (*Mluvnice ruštiny*, 1980, s. 28).

Znělé nepárové souhlásky [m], [n], [l], [r] se v obou jazycích znělostní asimilace

³⁶ Sonorní hlásky [r], [l], a omezeněji [m], případně [n] mohou být v češtině slabikotvorné (např. *krk*, *vlna*, *osm*) (*Příruční mluvnice ruštiny I*, 1961, s. 28) *tady raději dejte bez citátu, protože to, co se tam říkalo, nebylo úplně přesné*

³⁷ „Asimilace znělosti souhlásek je změna, při které se znělostní kvalita souhlásky mění podle znělostní kvality sousední souhlásky tak, aby celá skupina byla buď znělá, nebo neznělá.“ (Palková, 1997, s. 145)

³⁸ Varianta [zɦ] se obvykle používá na Moravě (Palková, 1997, s. 330)

³⁹ Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

neúčastní. „Někdy však na počátku slov před neznělými souhláskami (kde jako znělé vytvářejí – jak v češtině, tak v ruštině – tzv. pobočné slabiky) oslabují nebo zcela ztrácejí znělost, např. *льстивый* [ˈlʲsʲtʲivʲj] „úlisný“, *мстить* [ˈmsʲtʲitʲ]“⁴¹ „mstít“ (Romportl, 1962, s. 120)

3.1.4.3 Hlásky [ɣ] a [r̥]/[r̝]

V souhláskovém inventáři ruštiny nenajdeme hrtanové [ɣ], místo něj se používá velární [x]. Hlavní rozdíl mezi těmito hláskami spočívá v přítomnosti základního tónu čili v znělosti (Palková, 1997, s. 213). Ojedinele v ruštině vzniká vlivem asimilace vedle neznělého [x] též znělé [ɣ] (viz oddíl 2.1.4.2 *Korelace znělosti*). V některých ruských nářečích se toto znělé [ɣ] vyskytuje i místo velárního [g], např. [ɣɐlʲʌˈva] „hlava“, [nʌˈɣa] „noha“. Díky staromoskevským ortoepickým normám dodnes najdeme prvky této výslovnosti ve spisovné ruštině (převážně ve slovech církevně slovanského původu). Starší generace rusky mluvících často vyslovuje *бога* [ˈboɣɐ] „Boha“, *благо* [ˈblʲʌɣɐ] „blaho“ stejně jako *Господь* [ɣʌsˈpɔtʲ] „Pán, *богатый* [bʌˈɣatʲj] „bohatý“. V současné ruštině však tato výslovnost ustupuje a převládá výslovnost, která odpovídá zásadám ruského fonetického systému: *бога*, *благо*, *богатый*, *благ* [g]. Původní výslovnost si zachovávají jen dvě slova s [ɣ] a [x]: citoslovce *Господу!* [ˈɣospɛdʲi] „pro Krista Pána! (ve zvolání)“ a substantivum *Бог* [ˈboɣ] „Bůh“ (Kjedrova; Potapov, 1999). K tomu je třeba dodat, že [ɣ] se rovněž vyslovuje v ruských citoslovcích *ага*, *эге*, *ого* a *гон* (Romportl, 1962, s. 96).

Kmitavé [r̥]/[r̝] taktéž nenajdeme v souhláskovém inventáři ruštiny. Tato hláska se podobá českému [r] „...není však sonorní; od [r] se liší především výrazným třecím šumem připomínajícím sykavky. Ve srovnání s [r] je artikulace [r̥] poněkud intenzivnější, přiblížení čelistí větší a kmity jazyka drobnější. V některých pozicích se kmitavý charakter hlásky [r̥] ke konci artikulace oslabuje. V češtině se [r̥] vyskytuje ve dvou podobách, lišících se znělostí.

- Znělé [r̥] představuje základní variantu hlásky : *řádný* [ˈr̥aːdniː], *pořád* [ˈpoɾ̥aːt], *dřevo* [ˈdɾ̥ɛvo].

⁴¹ Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

- Neznělé [ɾ̥]⁴² se objevuje v postavení na konci slova před pauzou a v sousedství neznělého konsonantu: *tvář* [ˈtva:ɾ̥], *třást* [ˈtɾ̥a:st], *bouřka* [ˈbõuɾ̥ka]⁴³ “. (Palková, 1989, s. 42)

Nahrazení hlásky [ɾ̥] kombinací hlásek [rʒ] nebo [rʃ] může vést k nerozlišování fonémů např. ve slovech *ržát* [ˈrʒa:t] a *řád* [ˈra:t], *horší* [ˈhorʃi:] a *hoří* [ˈhoɾ̥i:], *vrže* [ˈvrʒɛ] a *vře* [ˈvɾ̥ɛ] atd. (srov. Palková, 1989, s. 42)

3.1.4.4 Souhlásky zdvojené a jednoduché

Zdvojené souhlásky⁴⁴ se vyskytují jak v ruštině, tak i v češtině. Mezi oběma jazyky je však rozdíl v rozsahu užívání těchto souhlásek. „V češtině se vůbec nevyslovují v cizích slovech a uvnitř domácích slov většinou jen tehdy, když zdvojení slouží k významovému rozlišení, např. *nejjasnější – nejasnější*, *poddaný – podaný* atd.; když udržuje souvislost jednotlivých tvarů slova, např. *klíce – klícka*, *oznamme – oznam*, a na hranici částí složeniny, např. *čtyrruční*. Na hranici slov jsou ovšem zdvojené souhlásky⁴⁵ běžné, např. *před domem* atd.“ (Příruční mluvnice ruštiny 1, 1961, s. 39)

Zdvojené hlásky se v ruštině používají:

- Uvnitř slova
 - a) na styku morfémů: např. *бессмертный* [ˈbʲɪ̯sˈsmʲertnɨj]
 - b) v kořenech původních ruských slov se dlouze vyslovují pouze hlásky [ʒʲ:], [ʃʲ:] např. *дрожжи* [ˈdroʒʲ:i], *щука* [ˈʃʲ:ukə]
 - c) v některých tvarech cizích slov: např. *касса* [ˈkassə], *тонна* [ˈtonnə]

⁴² Jedním ze způsobů, jak dosáhnout správné výslovnosti českého [ɾ̥], je nastavit mluvidla na výslovnost ruského [ʃ] nebo [ʒ] a pokusit se rozkmitat hrot jazyka pomocí intenzivnějšího výdechového proudu. Ruské hlásky [ʃ] a [ʒ] na rozdíl od českých mají výraznější šum, který je nezbytný při výslovnosti českého [ɾ̥] (Romportl, 1962).

⁴³ Transkripci podle notace IPA doplnila KR.

⁴⁴ „Zdvojená artikulace spočívá v tom, že u první souhlásky se zesílí její počáteční fáze a oslabí fáze závěrečná, u druhé souhlásky se naopak oslabí počáteční a zesílí konečná fáze. Zdvojená souhláska se tedy od souhlásky jednoduché liší dvěma zřetelnými artikulačními impulzy. Ruské zdvojené souhlásky se často označují jako dlouhé.“ (Příruční mluvnice ruštiny 1, 1966, s. 39)

⁴⁵ „V pečlivé výslovnosti jsou zdvojené souhlásky častější, v běžné výslovnosti řidší.“ (Příruční mluvnice ruštiny 1, 1966, s. 28)

- Na styku dvou slov: např. *нод дубом* [pʌd_ 'dubəm]

(srov. *Russkij jazyk*, 1990, s. 35)

„Jednoznačných a obecných pravidel, kdy se má zdvojená nebo jednoduchá souhláska, (popř. i spojení dvou souhlásek) vyslovovat, v ruštině není – většinou je třeba učit se správné výslovnosti již se slovem.“ (Romportl, 1962, s. 124)

3.2 Shrnutí

V této kapitole jsme srovnávali konsonantické subsystémy ruštiny a češtiny. Zaměřili jsme se na popis místa a způsobu tvoření jednotlivých konsonantů. Rovněž jsme přiblížili podstatu sekundární artikulace, která se objevuje ve zkoumaných jazycích. Pozornost jsme soustředili především na jevy, které jsou odlišné v ruštině a češtině. Popsali jsme podstatu měkkostní a znělostní korelace. Teoretický výklad jsme opatřili příklady a nahrávkami, které usnadní pochopení analyzovaného materiálu. Domníváme se, že uvědomění si popsaných rozdílů přispěje ke zvýšení efektivity výuky češtiny jako cizího jazyka.

4. Původ a systematizace fonetických chyb rusky mluvících studentů češtiny

Interference mateřského a cílového jazyka cizinců vede k výskytu nežádoucích chyb v jejich mluvených a psaných projevech. Podle L. V. Bondarkové (1987, s. 8) lze samotný jev interference chápat buď jako výsledek nebo bezprostřední proces vzájemného ovlivňování dvou či více jazykových systémů, nebo jako předpoklady pro něj. Vzájemné působení fonologických systémů má však svá specifika. „Obtíže při osvojování si zvukové podoby cizího jazyka pramení z toho, že žáci ji vnímají a napodobují na základě návyků zakořeněných při percepci a produkci mateřského jazyka. Protože řečový sluch je fonologický, žáci vnímají cizí jazyk prostřednictvím fonologické soustavy mateřštiny.“ (Hendrich, 1988, s. 171) Např. při percepci přiřazují rusky mluvící studenti češtiny dlouhé a krátké [ɛ] bez rozdílů k ruskému fonému [e]. „Stejně tak v oblasti produkce nahrazují žáci při nácviu cizí výslovnosti fonologické prvky a jejich fonetickou realizaci fonologickými elementy a jejich fonetickou realizací vžitými v mateřštině. Tato substituce cizích fonologicko-fonetických prvků prvky mateřského jazyka je pramenem tzv. typických chyb výslovnosti, jež mohou ztěžovat nebo i znemožňovat dorozumění.“ (Hendrich, 1988, s. 171) Proto při výuce cizího jazyka zvukovou interferencí rozumíme „špatnou“ nebo „ne zcela dobrou“ výslovnost (Bondarková, 1987, s. 10-11).

Jako výsledek interference se na fonetické úrovni objevují chyby sensorického nebo motorického původu. V případě, že mluvčí neslyší rozdíly mezi zvuky cizího a mateřského jazyka, dochází k chybám na sensorické úrovni. Není-li realizace správného percepčního vjemu možná vzhledem k silnému vlivu artikulační báze mateřského jazyka, dochází k chybám na motorické úrovni (Bondarková, 1987, s. 8). Schematicky to znázorníme v následující tabulce:

	SENZORICKÁ ÚROVEŇ	MOTORICKÁ ÚROVEŇ
1.	Neslyším	Proto nemohu správně vyslovit
2.	Slyším	Nemohu správně vyslovit

(srov. Bondarková, 1987, s. 9)

Výslovnostní chyby sensorického a motorického původu mohou být z hlediska komunikace hodnoceny různě. K jejich označení se v literatuře neuzívá jednotné terminologie. Chyby na úrovni sensorické nazývá L. V. Ščerba fonologickými a na úrovni

motorické fonetickými (Ščerba, 1963, s. 14). Naproti tomu M. I. Matusjevičová navrhuje chyby senzoričského původu nazývat fonematičskými. Argumentuje tím, že daný název přesněji vystihuje podstatu jevu (Ščerba, 1963, s. 168). V. A. Vinogradov (1971, s. 3-5) rozlišuje chyby artikulaci a jazykové, což v jeho pojetí odpovídá fonetickým a fonematičským chybám. E. A. Bryzgunova vyčleňuje chyby artikulaci (dle Ščerby fonetické), fonologické a smíšené. K daným typům řadí chyby, které jsou způsobeny rozdíly mezi fonologickými systémy ruského a cílového jazyka studentů a zvláštnostmi artikulace jednotlivých zvuků. Jako příklad uvádí „smíšení hlásek [l] a [l^j] příslušníky některých národností, kterým působí potíže nejen artikulace uvedených zvuků, ale i jejich fonologické rozlišování.“ (Bryzgunova, 1963, s. 13) Zmíněný typ jen upřesňuje příčiny vzniku fonematičských chyb a může být použit k analýze výslovnostních problémů mluvčích neslovanských jazyků.

V naší práci se budeme držet tradiční klasifikace navržené L. V. Ščerbou.

Pravděpodobnost výskytu chyb na senzoričské nebo motorické úrovni záleží na řadě okolností. Hlavní roli zde hrají fonetické vlastnosti fonologických systémů, které podléhají interferenci. Záleží ovšem i na individuálních vlastnostech mluvčích (Bondarková, 1987, s. 10).

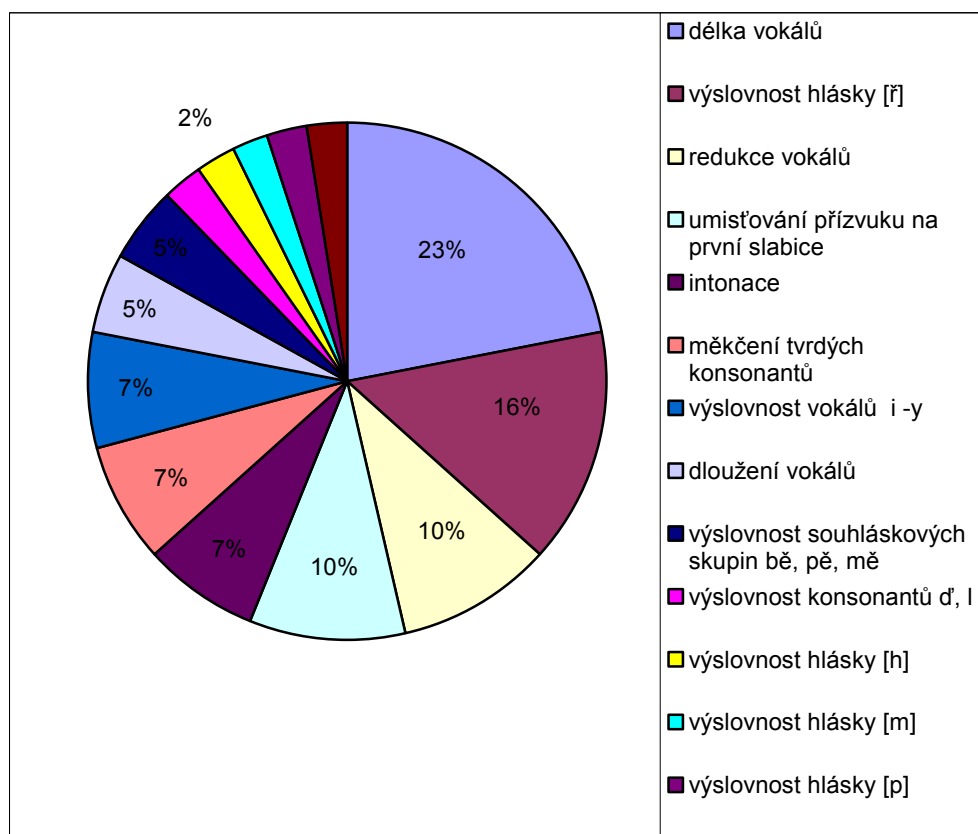
Mezi učiteli ruštiny jako cizího jazyka obecně panuje názor, že chyby segmentálního charakteru mají menší vliv na průběh komunikace než chyby suprasegmentální, což může vést k podceňování významu artikulace zvuků a zanedbání jejich korekce (Ljubimova, 1977, s. 6). Stejný postoj k dané problematice zaujímají i čeští pedagogové. Tvrdí, že „při zvukové organizaci mluvených projevů hrají důležitou roli zvukové prostředky nazývané prozodické či suprasegmentální.⁴⁶ Ty ovlivňují nejen vytváření zvukové jednoty promluvy, ale podílejí se i na artikulaci a akustických charakteristikách jednotlivých segmentů, v jejichž rámci vedou k různým asimilacím, redukci, elizím a kontrakci.“ (Hendrich, 1988, s. 161) S tímto názorem naprosto souhlasíme, v naší práci se však zaměřujeme především na popis segmentální roviny jazyka v souladu s východiskem Ščerby, který zdůrazňuje význam správné artikulace hlásek: „...bez srozumitelné výslovnosti zvuků výpovědi ... pochopení intonačního zabarvení věty není možné.“ (Ščerba, 1963, s. 4)

⁴⁶ „K prozodickým prostředkům počítáme zejména slovní přízvuk, větnou melodii (nazývanou v užším smyslu intonací, znamenající změny v tónové výšce jednotlivých úseků výpovědi), větný přízvuk, rytmus a tempo řeči, členění promluvy pomocí pauz, vázání atp. K vytváření zvukové podoby mluvených projevů přispívají dále základní výška hlasu, jeho průměrná síla, tempo řeči, zabarvení hlasu aj.“ (Hendrich, 1988, s. 161)

Skutečnost, že některé segmentální jevy jsou považovány z hlediska výuky zvukové stránky jazyka za obtížné, je dostatečně známá. Přesnější zachycení situace v dané oblasti jak z pohledu studentů, tak z pohledu učitelů nám umožnil níže popsany průzkum.

Prostřednictvím dotazníků jsme se ptali ruský mluvících studentů češtiny, jaké výslovnostní chyby považují za nejčastější, a zda jsou si jich ve svých mluvených projevech vědomi.⁴⁷ Výzkumu se zúčastnili studenti bohemistiky na Karlově univerzitě prvního, čtvrtého a pátého ročníku oboru Čeština pro cizince a studenti třetího a pátého ročníků Běloruské státní univerzity v Minsku (celkem 11 lidí). Průměrný věk respondentů činí 21 let. Jsou to mluvčí, kteří v každodenní komunikaci běžně používají ruštinu. Kromě dotazníků v rámci výzkumu byly též pořízeny nahrávky.

Po vyhodnocení získaných informací jsme dospěli k následujícím závěrům:

Graf č. 1 Graf znázorňující chyby, které studenti ve svých odpovědích označili za obtížné.⁴⁸

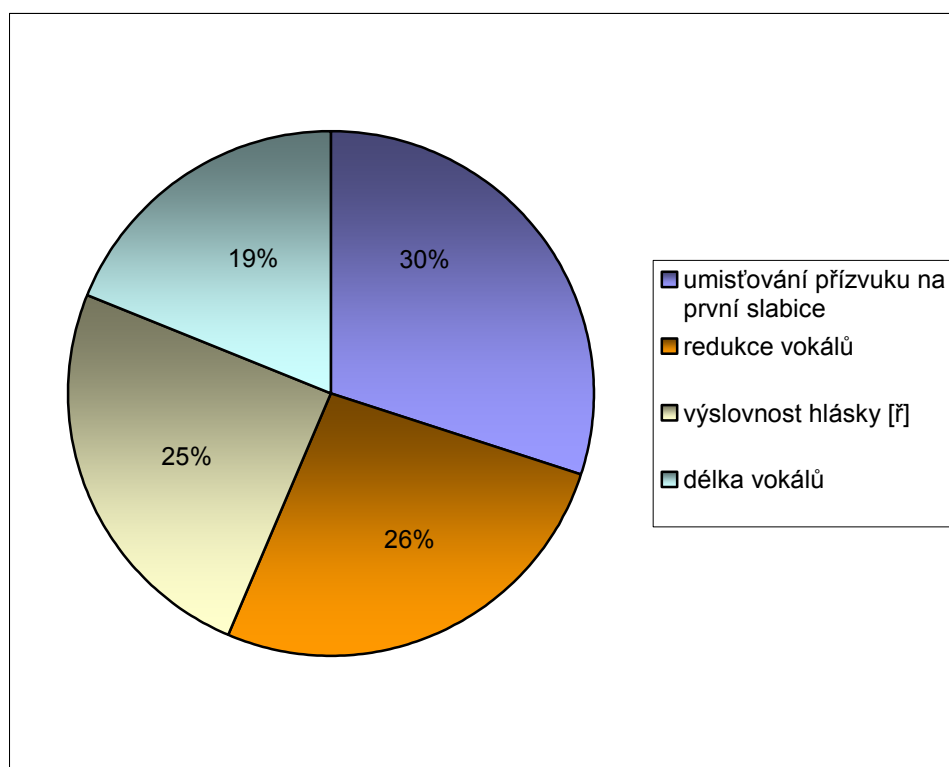
Výsledky uvedeného průzkumu se daly předpokládat a ve své podstatě se shodují s klíčovými problémy, které jsme popsali v předchozí kapitole. Je zřejmé, že nejobtížnější

⁴⁷ Formulář dotazníku pro studenty viz přílohu č. 4.

⁴⁸ Podrobný rozbor chyb, které studenti označili za obtížné, viz přílohu č. 5.

oblast pro rusky mluvící studenty tvoří vokalický systém. Za nejtěžší považují respondenti délku samohlásek (9 z 11 výskytů), následuje výslovnost hlásky [ř]/[ř̨] (6 z 11 výskytů), redukce vokálů (4 z 11 výskytů) a umístování přízvuku na první slabiku (4 z 11 výskytů).

Zmíněné výslovnostní problémy jsme zařadili do dotazníku pro učitelé češtiny jako cizího jazyka a požádali jsme je, aby dané chyby ohodnotili podle důležitosti vzestupnou řadou od 1 do 5 (1 = nejméně, 5 = nejvíce). Skupinu respondentů tvořilo deset učitelů češtiny ve věku od 26 do 60 let z Běloruska (3) a z České republiky (7). Všichni měli vysokoškolské vzdělání a zkušenosti s výukou rusky mluvících studentů a dobře znali výslovnostní chyby, které jsou pro danou kategorii mluvčích typické. Pomocí dotazníku jsme zjišťovali i jiné informace, které posloužily jako teoretický podklad k napsání této práce.⁴⁹ Výsledky znázorňuje následující graf:

Graf č. 2 Graf znázorňující chyby, které učitelé ve svých odpovědích označili za obtížné.⁵⁰

Jak je vidět, získaná data se od předchozích výsledků podstatně liší. Studenti při výslovnosti považují za nejnáročnější délku vokálů. Učitelé danou chybu hodnotí jako nejméně závažnou. Naopak jako nejobtížnější jev uvádějí umístování přízvuku na první slabiku. V ruštině je (nebo alespoň může být) průvodním rysem přízvuchých slabik délka,

⁴⁹ Formulář dotazníku pro učitele češtiny jako cizího jazyka viz přílohu č. 6.

⁵⁰ Podrobný rozbor chyb, které učitelé označili za obtížné, viz přílohu č. 7.

nepřízvučné jsou naopak krátké či redukované. Do jisté míry tedy zde může názor učitelů a studentů korespondovat.

Další závažnou chybou je podle studentů výslovnost hlásky [r̥]/[r̥̊]. Učitelé ji vidí jako třetí v pořadí výslovnostních problémů. Redukce vokálů spolu s umístováním přízvuku na první slabice je studenty považována za chybu méně významnou. Pro učitele je změna samohláskové kvality závažnější než výslovnost hlásky [r̥]/[r̥̊]. Z uvedeného plyne, že se názory studentů a učitelů na obtížnost některých výslovnostních chyb rozcházejí. Nabízí se otázka, proč tomu tak je. Existuje několik možných vysvětlení:

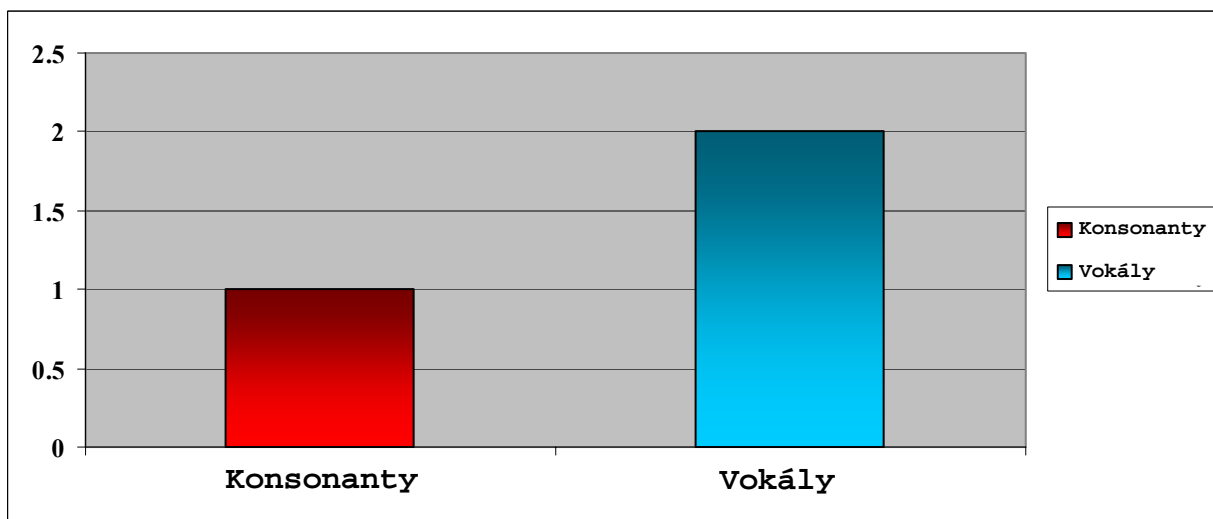
- Studenti ve své řeči dané chyby neslyší, neuvědomují si je, a proto je nepovažují za podstatné.
- Učitelé dostatečně nezdůrazňují výskyt daných chyb v mluvených projevech svých studentů. Patrně se domnívají, že jsou si studenti daných chyb vědomi.

Abychom zjistili, jak výslovnostní chyby studentů působí na rodilé mluvčí mimo školní prostředí, provedli jsme ještě percepční test. Tento se skládal ze sady devíti vět namluvených ve dvou variantách. První nahrávku přednesl student češtiny s pokročilou úrovní, druhou nahrávku student – začátečník. Testu se zúčastnilo 10 rodilých mluvčích češtiny ve věku od 21 do 24 let, vysokoškolských studentů bez odborné lingvistické přípravy. Účastníci poslouchali každou nahrávku jedenkrát větu po větě a měli za úkol označit na předloze,⁵¹ které hlásky jim zněly nepřírozně.

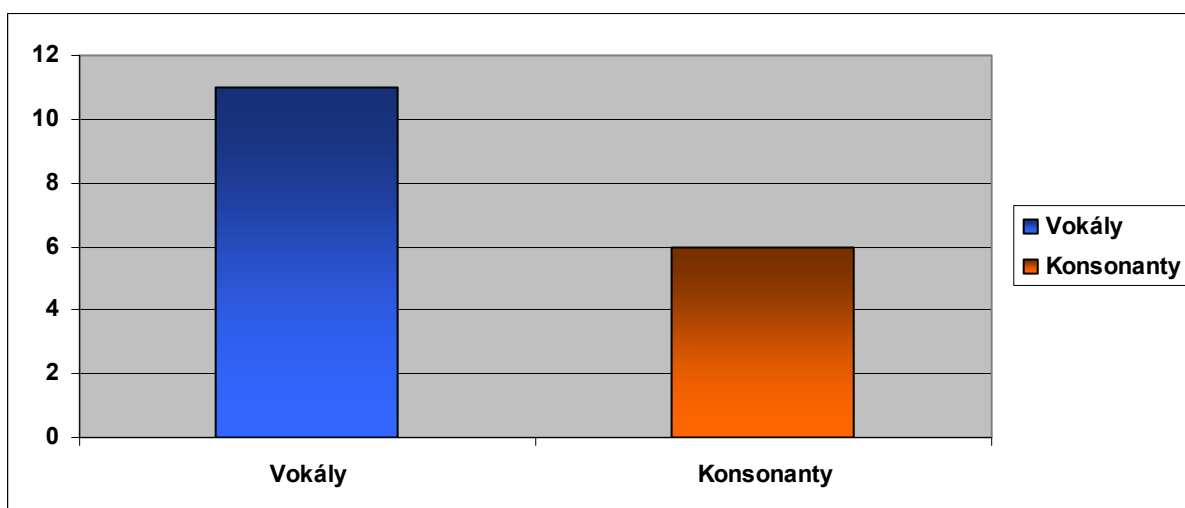
Získané odpovědi jsme vyhodnotili následujícím způsobem. Příkladové věty jsme přepsali v transkripčním systému IPA. Na základě odpovědí respondentů percepčního testu jsme roztřídili slova podle výskytu hlásek, které účastníci označili.⁵² Četnost výskytu těchto hlásek v různých slovech jsme vyjádřili v procentech (1 výskyt = odpověď 1 respondenta = 10 %). Za signifikantní považujeme chybu, která se vyskytla v padesáti a více procentech případů. Z takto vyhodnocených testů jsme zjistili, že u začátečníka i pokročilého studenta rodilí mluvčí zachytili především chyby vokalického rázu ve srovnání s konsonanty, jak znázorňují následující grafy:

⁵¹ V testu jsme používali text „Petřík“ (autoři: P. Janota, Z. Palková). Formulář předlohy viz přílohu č. 8.

⁵² Podrobný rozbor percepčních testů viz přílohu č. 9.

Graf č. 3 Mluviči s pokročilou znalostí češtiny

Graf č. 4 Mluvčí začátečník

I když se na první pohled zdá vokalický subsystém ruštiny velmi podobný češtině, chyby ve výslovnosti vokálů jsou nápadné a přetrvávají i u pokročilých studentů. Tyto chyby se přitom projevují zejména v modifikaci kvality vokálu, řidčeji v kvantitě. Získané výsledky odpovídají postřehům zkušených učitelů češtiny, kteří obdobně jako rodilí mluvčí považují za nejčastější problém kvalitu vokálů.

Náš průzkum je ukázkou toho, jak je možno využít jednoduchý percepční test a získat informace o problematických jevech ve výslovnosti češtiny nerodilých mluvčích a hodnocení těchto jevů rodilými posluchači. Je zde ovšem třeba podotknout, že naše anketa, vzhledem k omezenému rozsahu, je spíše ilustrací metodického postupu. Výsledky ankety nelze přeceňovat. Dotazník byl aplikován na malý a nereprezentativní vzorek účastníků (celkem 10

učitelů, 11 studentů a 10 rodilých mluvčích). Jsme si též vědomi značné míry subjektivity při hodnocení stupně obtížnosti jednotlivých fonetických jevů. Přes tato omezení však průzkum přinesl zajímavé a do jisté míry překvapující údaje a dal podnět k celé řadě úvah.

„Kterých rekurentních, typických chyb se bude žák dopouštět, lze předvídat na základě konfrontačního (resp. kontrastivního) srovnání fonologických systémů cizího a mateřského jazyka, neboť se předpokládá, že pro žáky budou obtížné zejména ty jevy cílového jazyka, které nejsou obsažené v jejich mateřštině.“ (Hendrich, 1988, s. 171) Stanovíme-li za cíl osvojení cizojazyčné výslovnosti, která by byla srovnatelná s výslovností rodilého mluvčího, „pak se jeví jako nejobtížnější ty jevy cizího jazyka, které jsou naopak mateřštině velmi blízké.“ (Hendrich, 1988, s. 161) Tyto názory použijeme jako východisko a pokusíme se o systematizaci chyb rusky mluvících studentů.

Na základě výsledků průzkumu, srovnání fonologických systémů češtiny a ruštiny a s přihlédnutím k vlastním zkušenostem navrhujeme následující seznam fonetických jevů, které jsou pro rusky mluvící studenty češtiny obtížné a ve kterých častěji chybují.

- 1) Délka vokálů
- 2) Výslovnost hlásky [ɪ]/[i̯]
- 3) Redukce vokálů
- 4) Umístování přízvuku na první slabiku (výslovnost prepozic a následujícího slova)
- 5) Výslovnost konsonantů [ʒ], [ç], [ɲ]
- 6) Dloužení vokálů
- 7) Měkčení tvrdých konsonantů
- 8) Výslovnost hlásky [ɦ]
- 9) Výslovnost vokálů označovaných v češtině grafémy *i - y*
- 10) Výslovnost souhláskových skupin [pjɛ], [bjɛ], [vjɛ], [fjɛ], [mjɛ]
- 11) Výslovnost hlásky [m]
- 12) Výslovnost hlásek [p], [b], [d], [t], [l]
- 13) Zavřená výslovnost vokálů (obzvlášť je to patrné u samohlásky [ɛ])
- 14) Intonace
- 15) Výslovnost hlásky [v] jako [w]
- 16) Nedostatečná napjatost při výslovnosti konsonantů
- 17) Výslovnost diftongů (nejčastěji záměna [aũ] za [av])

18) Nežádoucí měkčení:

- záměna kombinací [dɛ], [tɛ], [nɛ] za [dʲɛ], [tʲɛ], [nʲɛ]
- výslovnost počátečního [ɛ] jako „jɛ“ např. [ˈjɛvrɔpa]

19) Výslovnost hláskové kombinace [ʃc] jako [ʃtʃ]

Uvedený výčet chyb podle našeho názoru dává základní představu o obtížích rusky mluvících studentů při osvojování si zvukové podoby češtiny. Zohlednění této problematiky se může stát důležitým vodítkem při koncipování učebních materiálů pro tyto studenty.

4.1 Shrnutí

V této kapitole jsme se zabývali popisem a systematizací chyb rusky mluvících studentů češtiny. Na základě srovnávacího výzkumu a analýzy výslovnostních problémů cílové skupiny mluvčích jsme dospěli k následujícím závěrům:

- 1) při výuce zvukové stránky cizího jazyka by se mělo přihlížet ke vzájemnému ovlivňování fonologických systémů a rovnoměrnému rozvoji sensorických a motorických schopností studentů;
- 2) při sestavování učebních materiálů by se měl brát ohled především na hierarchizaci fonetických jevů z hlediska obtížnosti pro různě jazykově vyspělé jinojazyčné mluvčí.

Přínosem je rovněž výčet základních výslovnostních chyb, který naznačuje diferencované fonetické problémy rusky mluvících cizinců. Domníváme se, že daný seznam jevů bude pro učitele češtiny při volbě studijních materiálů rozhodující.

5. Ke zpracování zvukové stránky jazyka ve vybraných učebnicích češtiny pro cizince⁵³

Je zřejmé, že velkou roli v osvojování si cizího jazyka hrají studijní materiály. Lze s jistotou říci, že mnohdy teoretický výklad fonetických jevů může předejít výskytu výslovnostních chyb v mluvených projevech jinojazyčných mluvčích. Značně ovšem záleží na vybraném postupu a na konkrétní metodě zvolené autory jednotlivých publikací.

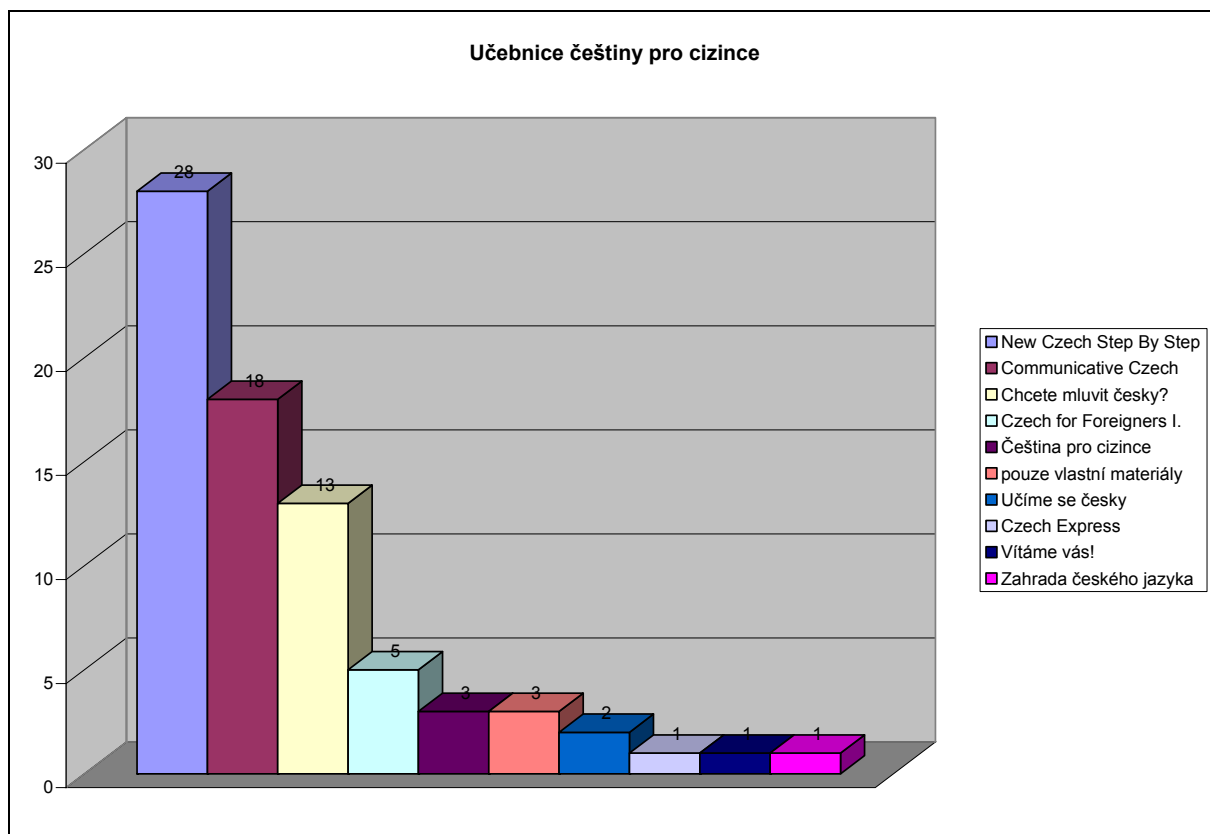
Hned v úvodu je třeba zdůraznit, že fonetice bývá v učebnicích češtiny pro cizince často věnována nedostatečná pozornost. Zmíněná jazyková rovina je podle našeho názoru neopodstatněně opomíjena a zestručňována (viz tab. č. 1). Za nejzávažnější nedostatek zpracování zvukové stránky jazyka považujeme to, že se fonetika popisuje pouze v úvodu učebnic češtiny pro cizince a výslovnostní cvičení se neuvádí v průběhu celého výkladu materiálu. Uvedený popis odporuje uznávanému postoji, který zdůrazňuje, že „na správnou výslovnost je ovšem třeba dbát trvale při veškerém nácvičku mluvnice a slovní zásoby...“ (*Učební osnovy základní školy*, 1982, s. 48). Dalo by se namítnout, že rozsah učebnice je omezen a fonetika ve srovnání s ostatními rovinami jazyka představuje zanedbatelnou složku. Nicméně se nesmí zapomínat na její význam v procesu komunikace. Právě zvuková stránka jazyka se podílí na dorozumění čili „komunikačním efektu“ (Hendrich, 1988, s. 164). Navíc začlenění fonetických cvičení mezi popis gramatických jevů nepochybně zpestří výuku a pomůže studentům k rychlejšímu osvojení slovní zásoby.

Za účelem objektivního zhodnocení výkladu fonetiky v učebnicích češtiny pro cizince jsme provedli následující průzkum. Oslovili jsme 70 jazykových škol i jednotlivé soukromé učitele po celé České republice s prosbou o poskytnutí informace o učebnicích češtiny používaných pro výuku rusky mluvících cizinců. Získali jsme 50 odpovědí, které ukazují priority respondentů při výběru studijních materiálů. Zjistili jsme, že většina dotázaných jazykových škol nedělí své studenty do skupin podle mateřského jazyka. Souvisí to s omezeným počtem zájemců stejné národnosti, kteří se hlásí do příslušného kurzu. Některé školy však trvají na tom, aby uchazeči slovanského původu a anglofonní studenti byli zařazeni do různých skupin, případně nabízejí individuální výuku. Podle slov Mgr. Liškové (učitelka češtiny pro cizince z Jazykové školy hl. města Prahy) na školách, kde se toto dělení striktně dodržuje, sami rusky mluvící studenti někdy žádají o zařazení do skupiny anglofonní. Argumentují většinou tím, že v prostředí cizinců, kteří neovládají jejich mateřštinu, se další

⁵³ Ve své práci se zaměřím jen na učebnice pro cizince vydané v České republice.

slovanský jazyk učí snadněji.

Ve svých odpovědích uváděly jednotlivé jazykové školy buď jednu učebnici, nebo kombinaci více učebnic, které při výuce používají. Při hodnocení výsledků jsme počítali výskyt každé zmíněné publikace. Zjištěné hodnoty znázorňuje graf 1. Seznam jednotlivých jazykových škol je uveden v příloze č. 10.

Je zřejmé, že nejpoužívanější učebnicí češtiny pro cizince je publikace *New Czech Step by Step* Lídy Holé. Další frekventovanou učebnicí je *Communicative Czech* autorek I. Reškové; M. Pintarové. Třetí místo v tomto žebříčku zaujímá učebnice určená pro rusky mluvící, a to *Chcete mluvit česky?* Elgy Čechové. Další v pořadí je kniha *Czech for foreigners* autorek O. Parolkové; J. Novákové. Následuje učebnice *Čeština pro cizince* K. Hronové; M. Turzíkové a vlastní materiály, které byly vypracovány jednotlivými školami pro výuku cizinců. Nová publikace *Učíme se česky* se stručným anglickým výkladem od Evy Roubalové je zatím na sedmém místě. Poslední tři místa našeho grafu patří novým učebnicím: *Czech Express* Lídy Holé, *Vítáme Vás* Věry Amorové; Ivany Clausnitzerové a *Zahrada českého jazyka* Lenky Froulíkové.

Na výsledcích našeho průzkumu je zajímavý a překvapující například fakt, že se pro výuku rusky mluvících studentů používá především učebnic primárně určených anglofonním

cizincům. Rusky mluvící student se tak potýká se dvěma cizími jazyky najednou a navíc přichází o možnost stavět na společných slovanských základech češtiny a ruštiny. Naznačená situace pak pochopitelně může mít na výuku výslovnosti negativní dopad. I když učitelé obvykle doplňují základní učebnici vlastními materiály, výběr konkrétní publikace má na způsob výuky češtiny pro cizince zásadní vliv. Popularita a frekventovanost použití konkrétní učebnice vypovídá mnoho o její celkové kvalitě. Neznamena to však, že je všem jazykovým rovinám věnována stejná pozornost a že jsou interpretovány se zřetelem k mateřskému jazyku studentů.

Pomocí podrobné analýzy čtyř nejpoužívanějších učebnic češtiny pro cizince si ukážeme rozsah a způsob popisu látky ve fonetických kapitolách zmíněných publikací. V následující tabulce uvádíme výčet výslovnostních jevů, které podle našeho názoru tvoří fonetické minimum. Při zpracování daného seznamu jsme vycházeli z publikace *Učebnice češtiny pro výuku v zahraničí I. díl* autorem H. Confortiové; J. Cvejnové a M. Čadské (2002, s. 15-26), kterou považujeme za velice zdařilou. Dané jevy jsme hodnotili pětistupňovou škálou od 1 do 5 (1= nejméně, 5 = nejvíce). Nula pak znamená, že popis konkrétního jevu chybí.

Tabulka číslo 1

Fonetický jev / Název učebnice	<i>New Czech</i>	<i>Communicative</i>	<i>Chcete mluvit</i>	<i>Czech for</i>
	<i>Step by Step</i>	<i>Czech</i>	česky?	foreigners
1. Popis vokálů	4	3	3	5
2. Popis diftongů	0	4	4	5
3. Popis konsonantů	3	4	1	5
4. Slovní přízvuk	3	5	4	4
5. Asimilace	5	4	5	3
6. Popis hlásky [ɾ]/[ɹ]	0	0	1	5
7. Popis i - y , výslovnost, pravopis	5	1	0	5
8. Popis hlásky [ɛ]	0	0	4	4
9. Ráz v češtině	0	0	0	5
10. Srovnání češtiny s výchozím jazykem	4	0	4	5
11. Popis kombinací pjɛ , bjɛ , vjɛ , fjɛ , mɲɛ	4	4	5	4

12. Popis hlásek [ɟ], [c], [ɲ]	5	4	4	5
13. Popis slabikotvorných konsonantů [r], [l], [m]	0	0	3	0
14. Pravidla čtení kombinací "i+vokál" (ia, iu, atd.)	0	0	0	0
15. Pravidla čtení kombinací "vokál+i" (ai, ui, atd.)	0	0	0	0
16. Pravidla čtení jednotlivých konsonantů [w], [q], [x]	0	0	0	0
17. Pravidla čtení zdvojených konsonantů	0	0	0	0
18. Přítomnost fonetických cvič. v průběhu výkladu	0	0	0	5
19. Míra procvičení jednotlivých jevů	4	0	3	5
20. Intonace	0	0	0	0
Celkem:	37	29	41	65

Níže přiblížíme koncepci našeho hodnocení. Uvádíme stručný komentář a konkrétní příklady, jak námi analyzované učebnice prezentují jednotlivé fonetické jevy.

1. Učebnice *Czech for foreigners* jako jediná explicitně zdůrazňuje fonologický význam kvantity v češtině. Stručně komentuje trvání dlouhých a krátkých samohlásek a popisuje jejich kvalitu. Proto danou pasáž hodnotíme maximálním počtem bodů.

II. Vowels:

There are 5 vowels in Czech, a/á, e/é, i/í(y/ý), o/ó, u/ú (ů); each one has a short and long variant. The distinction between short and long vowels is very important, because it can completely change the meaning of a word. A long vowel is denoted by a "čárka" and is twice as long as the short one. (See tapescript for Lesson 1, § 1). Each vowel is always pronounced the same way; (there is no difference in pronouncing them in different positions).

(Parolková; Nováková, 2001, s. 153)

V učebnici *New Czech Step by Step* též najdeme popis doby trvání dlouhých a krátkých vokálů. Nicméně se (na rozdíl od předchozí publikace) nezdůrazňuje význam délky vokálů v češtině. Zde tedy dáváme 4 body.

Vowels	
<i>Samohlásky</i>	
<i>short vowels:</i>	a, e, i, y, o, u
<i>long vowels:</i>	á, é, í, ý, ó, ú, ů

2. Short vowels are matched by set of long vowels, which are marked by the "length marks" and are about 1.75 times as long as the short vowels.

(Holá, 2006, s. 216-217)

ГЛАСНЫЕ (vokály, samohlásky):			
краткие (krátké)	a e i	o u y	čárka
долгие (dlouhé)	á é í	ó ú (ů) ý	⁰ kroužek ^v háček

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 19)

Ostatní analyzované učebnice uvádějí pouze výčet českých samohlásek. Známkujeme je třemi body. Srovnejte:

1 Vowels (samohlásky)
Czech has five short vowels a, e, i/y, o, u
and five long ones á, é, í/ý, ó, ú/ů.

(Rešková; Pintarová, 1995, s. 12)

Absence teoretického výkladu se snadno může stát zdrojem vzniku chybných analogií obzvlášť u studentů, v jejichž mateřském jazyce fonologická délka neexistuje. Proto uvedený popis pokládáme za neúplný, což se odráží i v našem hodnocení.

2. Učebnice *Czech for foreigners* se kromě pouhého výčtu věnuje i původu jednotlivých diftongů - plný počet bodů.

III. Diphthongs:

There are three diphthongs in the Czech language: **au, eu, ou.**

Au and **eu** occur only in borrowed words, (**auto, automat**).

For pronouncing **ou** see tapescript for Lesson 1, § 1.

(Parolková; Nováková, 2001, s. 154)

V učebnicích *Chcete mluvit česky?* a *Communicative Czech* najdeme jen výčet českých dvojhlasek. Hodnotíme je čtyřmi body.

ДИФТОНГИ (dvojhlasky): **ou au eu**

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 19)

2 Diphtongs (dvouhlásky)

There are only three diphtongs in Czech,

ou, au, eu.

(Rešková; Pintarová, 1995, s. 12)

Popis diftongů se vůbec neuvádí v učebnici *New Czech Step by Step*. Redukci daného systémového aspektu fonetiky považujeme za neopodstatněnou a nepřijatelnou.

3. Prezentace konsonantického systému je zdařilá v učebnicích *Czech for foreigners* a *Communicative Czech*. V první z nich se hned vedle fonetického výkladu uvádí i pravidla psaní daných konsonantů s *i/y*. Navíc se zdůrazňuje, že české souhlásky by měly být vyslovovány bez aspirace.

Pamatujte si:

h, ch, g, k, r, d, t, n - jsou tvrdé konsonanty.	ž, š, c, č, ř, j, d', t', ň - jsou měkké konsonanty.	b, f, l, m, p, s, v, z - jsou obojetné konsonanty.
Po tvrdých konsonantech píšeme Y :	Po nich píšeme I :	Po nich píšeme buď Y :
hy, chy, gy, ky, ry, dy, ty, ny (kromě cizích slov).	ži, ši, ci, či, ři, ji, di, ti, ni. d' + e = dě, t' + e = tě, ň + e = ně.	by, fy, ly, my, py, sy, vy, zy; nebo I : bi, fi, li, mi, pi, si, vi, zi.
None of them are aspirated.		

(Parolková; Nováková, 2001, s. 12)

Podobně se popisuje konsonantický systém i v učebnici *Communicative Czech*. Oceňujeme především názorné příklady, srozumitelnost výkladu a poučení o morfologickém měkčení souhlásek. Presentaci daného jevu dáváme v obou případech nejvyšší počet bodů.

3 Consonants (souhlásky)

There are twenty five consonants in Czech. Consonants are divided into two groups: hard and soft.

Hard consonants:

h, ch, g, k, r, d, t, n.

Soft consonants:

ž, š, č, ř, d', t', ň, c, j.

The rest are ambiguous consonants:

b, f, l, m, p, s, v, z.

They can be either hard or soft, according to situation. In words of Czech origin hard consonants may be followed only by -y and never by -i. If the ending -i is obligatory, then hard consonants must soften: h/g - z/ž, ch - š, k - c(č), r - ř, d - d', t - t', n - ň.

For example: *knihy, chytrý, tužky, hory, tady, chaty, nyní* Compare: *ty pány - ti páni*

bratry - bratři etc. Compare the words of foreign origin: *historie, kilometr, riskovat, diplomat, Tizian, technika, Richard, řiviera*

The soft consonants must be always followed by -i and never by -y. For example: *život, Šimon, číslo, řidič, divadlo, tisíc, nikdy, cizinec, jídlo* (but *cyklus, cynický, cyrilice, Cyrano ...*)

The ambiguous consonants may be followed either by -i or by -y according to special rules. Observe:

<i>byť</i>	<i>babička</i>	
	<i>fyzika</i>	<i>fialový</i>
	<i>lyže</i>	<i>litr</i>
	<i>mýt</i>	<i>maminka</i>
	<i>pyramida</i>	<i>papír</i>
	<i>sýr</i>	<i>silnice</i>
	<i>vybrat</i>	<i>vila</i>
	<i>brzy</i>	<i>zítra</i>

The groups of hard and soft consonants are necessary and essential for the Czech declension.

(Rešková; Pintarová, 1995, s. 12)

Publikace *Chcete mluvit česky?* prezentuje konsonantický systém češtiny nevhodným způsobem. Bez jakéhokoli průvodního teoretického popisu třídí souhlásky do pěti skupin:

tvrdé, měkké, neutrální, znělé a neznělé. Tím se slučují dvě kvalitativně rozdílné klasifikace do jedné. Samotný jev asimilace je rozebírán až na úplném konci fonetické kapitoly. Tak se ztrácí návaznost mezi pojmy znělý/neznělý a konkrétním jevem, jež popisují. Daný výklad pokládáme za nesystematický a nepřehledný. Hodnotíme ho jedním bodem.

СОГЛАСНЫЕ	
(konsonanty, souhlásky):	b c č d d' f g h ch j k l m n ň p r ř s š t t' v z ž (w x q)
твердые (tvrdé)	h ch k g r d t n
мягкие (měkké)	č ř š ž c j d' t' ň
нейтральные (neutrální)	b f l m p s v z
звонкие (znělé)	b d d'g h v z ž
глухие (neznělé)	p t t' k ch f s š

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 19)

V publikaci *New Czech Step by Step* se uvádí pouze výčet českých konsonantů. V průběhu výkladu látky se objevuje poznámka o hláskách [p], [t], [k], které se v češtině vyslovují bez aspirace. Přístup je opět nesystematický, a proto je hodnocen třemi body.

Consonants	
<i>Souhlásky</i>	
<i>hard consonants:</i>	h, ch, k, g, r, d, t, n
<i>soft consonants:</i>	ž, š, č, ř, d', t', ň, c, j
<i>ambiguous consonants:</i>	b, f, l, m, p, s, v, z
3. p, t, k are unaspirated sounds.	

(Holá, 2006, s. 216-217)

4. Slovní přízvuk je nejlépe popsán v učebnici *Communicative Czech*. Vedle výkladu daného jevu se dovídáme i o nepřízvučných slovech (enklitika), o jejich postavení ve větě. Publikace navíc stručně přibližuje problematiku přízvukového taktu (neslabičná/jednoslabičná předložka + jméno). Proto získává nejvyšší možné hodnocení.

STRESS

(PŘÍZVUK)

If the word is stressed it is always in the first syllable.

republika počítač náměstí

The one syllabic prepositions in the prepositional phrases are stressed:

ve městě na poště nad městem

Notice that the prepositional phrase with v or na is pronounced as one word:

v autě, na koncert

v Praze, na náměstí

ve vlaku

ve Francii

Some words (enclitics) are unstressed:

1) some forms of pronouns: **mi, tě, ho, se, si,**

2) The verb být in the past tense: **jsem, jsi, ...** and in the conditional:

bych, bys, by, ...

The enclitics have the second place in sentence, after the first accented word or phrase:

Znám ho pět let. Jak se máš? Líbí se mi tady. Včera jsem se učil. Chtěl bys kávu?

(Rešková; Pintarová, 1995, s. 14)

V ostatních analyzovaných publikacích nacházíme pouze základní informace o daném fonetickém jevu. Hodnotíme je třemi body. Srovnejte:

УДАРЕНИЕ - přízvuk

В чешском языке ударение ПОСТОЯННОЕ, всегда падает на первый слог или же на предлоги (односложные) *bez - do - ke - ku - na - o - od - po - pod - pro - před - přes - při - se - u - ve - ze - za*

В сочетаниях с данными предлогами ударение переходит на предлог:

do školy - [doškoly], na lavici - [nalavici], ve třídě - [vetřídě]

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 20)

Učebnice *New Czech Step by Step* se zmiňuje o nepřízvučných slovech v češtině, jejich výčet však explicitně neuvádí.

9. *Except for some stressless words, the first syllable of a word is always stressed:*
náměstí, situace, analýza, na ulici, ve škole

(Holá, 2006, s. 217)

V publikaci *Czech for foreigners* je popis slovního přízvuku nepřehledný: nachází se v různých částech fonetické kapitoly.

1. All polysyllabic words are stressed on their initial syllables.

9. Monosyllabic prepositions take the stress from the following word: **na stole - na velkém stole.**

(See Lesson 8, tapescript to exercise 31).

(Parolková; Nováková, 2001, s. 153-154)

5. Asimilaci věnují náležitou pozornost učebnice *New Czech Step by Step, Chcete mluvit česky?* a *Communicative Czech*. Dvě posledně zmíněné publikace ilustrují podstatu daného fonetického jevu pomocí četných příkladů. Proto jim patří nejvyšší ohodnocení.

8. Assimilation rules:

a) At the end of a word, voiced consonants are pronounced like their voiceless counterparts.

b) Observe: Václav [Václaf]

Cheb [Chep]

b) If there are two or more consonants in a cluster, all of them assimilate to the last one.

dívka [dífka]

v kanceláři [fkanceláři]

kdo [gdo]

Observe:

Voiced consonants: **b, v, d, d', z, ž, g, h**

Voiceless consonants: **p, f, t, t', s, š, k, ch**

(Holá, 2006, s. 217)

АССИМИЛЯЦИЯ (УПОДОБЛЕНИЕ) - asimilace, spodobá

Уподобление по звонкости и глухости

Звонкие согласные, приведенные в табличке слева, подвергаются изменению

- становятся глухими в конце слова:

kov - [kof]

v- -f

zub - [zup]	b- -p
had - [hat]	d- -t
grog - [grok]	g- k
sníh -[sních]	h- ch
obraz - [obras]	z- s
jeď - [jetʲ]	dʲ- tʲ
muž - [muš]	ž- š

Глухие: tuška [tuška], obchod [opchot], odpoledne [otpoledne]

Звонкие: kdo [gdo], když [gdyš], shora [zhora]

-В группе согласных каждый звонкий или глухой звук произносится в зависимости от последнего согласного.

-Сочетания, образованные из двух слов, где первое слово подвергается уподоблению, произносятся как одно слово (целое).

pod stolem [potstolem], bez peněz [bespeněš], víš dobře [víždobře], v pondělí [fpondělí], v jídelně [vjídelně]

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 20-21)

4 Voiced and voiceless consonants

voiced **b v d dʲ z g h r l m n ň j ř**

voiceless **p f t tʲ s k ch ----- c č**

The voiced members of consonant pairs change into corresponding voiceless consonants at the end of a word, for example:

b /p/ Cheb /chep/

v /f/ název /na:zef/

d /t/ hrad /hrat/

dʲ /tʲ/ odpověď /odpověť/

z /s/ obraz /obras/

ž /š/ muž /muš/

g /k/ ekolog /ekolog/

In groups of two or more consonants all members assimilate to the last consonant, for example:

Obchod /opchod/, vstávat /fstɑ:vɑt/, otázka /ota:skɑ/, lehký /lechki:/.

In front of voiced consonants some voiceless consonants become voiced.

For example:

kd - /gd/ kdo /gdo/

 kde /gde/

 kdy /gdi/

někdo /něgdo/
nikde /ňigde/

(Rešková; Pintarová, 1995, s. 14)

Velmi stručný popis asimilace nabízí učebnice *Czech for foreigners*, náleží jí tedy pouze 3 body.

7. At the end of a word only voiceless consonants can be pronounced. This means that **b, v, d, d', z, ž, g, h** at the end of a word are pronounced like **p, f, t, t', s, š, k, ch**, (See Lesson 6, § 42 and tapescript to exercise 35).

(Parolková; Nováková, 2001, s. 154)

6. Výkladem hlásky [r̥]/[r̥̊], přestože patří k těm nejobtížnějším výslovnostním problémům, se zabývají jenom dvě z analyzovaných učebnic, a to: *Czech for foreigners* a *Chcete mluvit česky?* Pozornost zasluhuje popis artikulace daného konsonantu uvedený v publikaci *Czech for foreigners*. Zmíněnou učebnici hodnotíme nejvyšším počtem bodů.

ř is the most difficult Czech sound. The tip of the tongue vibrates behind the upper teeth and the lips are prepared for the articulation of **z: tři sta třicet tři stříbrných řek**. (See the tapescript for Lesson 2, exercise 19).

(Parolková; Nováková, 2001, s. 154)

Naproti tomu publikace *Chcete mluvit česky?* kvalitní rozbor nenabízí. Je zde jen ukázka nesprávné interpretace této hlásky, kterou můžeme slyšet v řeči ruský mluvících cizinců. Popisu dáváme nejnižší počet bodů.

ДРОЖАЩИЙ ЗВУК **Р̣** (русские часто произносят как РЖ);

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 19)

7. Popis vokálů **i - y** je nejlépe prezentován v publikacích *New Czech Step by Step* a *Czech for foreigners*. Známkuje ho pěti body.

4. **i** and **y** (or **í** and **ý**) are pronounced the same.

(Holá, 2006, s. 217)

i/í:

y/ý: there is no difference in sound between the **i** and **y**, but **i** causes palatalisation of preceding consonants **d, t, n - di, ti, ni**. The short vowel resembles the English *i* in "bit", the long vowel resembles the sound of *ee* in "feel". (See also tapescript for Lesson 4, exercise 28).

(Parolková; Nováková, 2001, s. 153)

V učebnici *Communicative Czech* se uvádí daný jev implicitně. Hodnotíme ho minimálním počtem bodů (příklad viz výše: bod 1. Rešková; Pintarová, 1995, s. 12).

8. Výklad hlásky **ř** najdeme pouze v publikacích *Czech for foreigners* a *Chcete mluvit česky?* Popis má srovnávací charakter. Konsonant se připodobňuje hlásce ve výchozím jazyce studentů - 4 body.

6. **h** resembles the English **h** in "ahead";

(Parolková; Nováková, 2001, s. 154)

- ГОРТАННОЕ Н (в русском передается либо как Х (Хельсинки -Helsinki), либо как Г (Гавел - Havel)).

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 19)

9. Ráz, čili tvrdý hlasový začátek, který je nezbytný ke správné realizaci slov v češtině, je popsán jen v učebnici *Czech for foreigners* - nejvyšší počet bodů.

8. If there is a vowel at the beginning of a word, it is preceded by a glottal stop: v okně, v Americe, v Africe, pod oknem nad údolím. (See also Lesson 6, tapescript to exercise 35).

(Parolková; Nováková, 2001, s. 154)

10. Učebnice *Czech for foreigners* srovnává téměř všechny české hlásky s hláskami výchozího jazyka (v daném případě s angličtinou) - 5 bodů.

Czech vowels sound different from the English ones.

a/á: **a** resembles the English *oo* in "blood"; **á** resembles the English *a* in *father*, but is longer.

e/é/ě: **e** resembles the English *e* in "set"; **é** is the same sound, but longer.

o/ó: the short vowel resembles the English *o* in "dog", but is less open; **ó** resembles *oo* in "door".

u/ú/ů: the short variant is pronounced like *u* in the English "put"; **ú/ů** resembles *u* in the English "rude"; both **ú** and **ů** denote long **u**; **ú** can be written only at the beginning of a word: **únor, úkol**,

úterý; ů is written elsewhere.

Consonants:

2. The Czech consonants **v, f, m, n, z, s, b, d** resemble the English ones.

3. The Czech consonants **p, t, k** resemble the English ones, but have no aspiration. (See tapescript for Lesson 3, exercise 24); **L** resembles the English **l** in "let"; **g** is always pronounced like the English **g** in "good".

5. **š** sounds like the English **s** in "sure".

ž sounds like the English **s** in "pleasure".

c sounds like the English **ts** in "pets".

č sounds very similarly like the English **ch** in "church".

j sounds very similarly like the English **y** in "yet".

r is always pronounced like in the English "run", but is rolled and emphasised. (See the tapescript for Lesson 3, exercise 24.)

ch has no parallel in English. It slightly resembles **k** with aspiration in "kind". Remember, that this letter follows **h** in a Czech dictionary.

(Parolková; Nováková, 2001, s. 153-154)

Učebnice *Chcete mluvit česky?* a *New Czech Step by Step* uvádí srovnání jen u některých fonetických jevů - 4 body.

Гласные:	a - как рус. дал	! Основное отличие в употреблении
	e - как рус. это	чешских и русских гласных -
	i - как рус. вижу, сижу	в КРАТКОСТИ и ДОЛГОТЕ
	o - как рус. нос	(КВАНТИТЭ) гласных.
	u - как рус. у нас, усы	

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 19)

Pravopis

Czechs do not spell out words as often as English speakers. If misunderstood, they usually pronounce the word again clearly, syllable by syllable. However, sometimes a more detailed explanation is needed:

Letters you know from English: A b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z

1. Note the consonants that are absent from the English alphabet: **č, d', ch, ň, ř, š, ť, ž** (note especially **ch** which counts as a single letter!)

(Holá, 2006, s. 216-217)

Publikace *Communicative Czech* vůbec nesrovnává výchozí jazyk studentů s češtinou – 0 bodů.

11. Hláskové kombinace **pjε**, **bjε**, **vjε**, **fjε**, **mjε** nejlépe prezentuje učebnice *Chcete mluvit česky?* Uvádí možný poziční výskyt těchto kombinací ve slově a nabízí srovnání s hláskou e ve stejných kombinacích – maximální počet bodů.

bě [bje]	+ě	- в конце слова -	na obědě, ve městě,
pě [pje]			na stěně, o stavbě, na mapě
vě [vje]			na návštěvě, mě, v domě
mě [mně]			
	+ e, ě	- внутри слова -	„e“ или „ě“ -den x děti, ten x tělo, nemá x něco, bere x oběd, pere x pět, vede x věta, mele x město

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 20)

Ostatní učebnice obsahují jen pravidla čtení daných hláskových kombinací - 4 body.

Srovnajte:

7. How should the syllables *bě*, *pě*, *vě*, *mě* be pronounced?

Bě, *pě*, *vě*, *mě* should be read as [bje, pje, vje, mnje], as in: *běžet* (to run) *na Kampě* (at Kampa), *člověk* (man), *město* (city, town).

(Holá, 2006, s. 217)

When written with a "háček" - ě, it is pronounced like the normal Czech short *e*, but it causes palatalisation of the preceding consonants *d*, *t*, *n* - *dě*, *tě*, *ně* (See also Lesson 2, § 7 and tapescript for Lesson 2, exercise 19); or adds sound *j* that resembles *y* in English "yes" after consonants *b*, *p*, *v*, *f* - *bě*, *pě*, *vě*, *fě*; or adds palatal *n* after *m* - *mě*. (See also tapescript for Lesson 5, exercise 30).

(Parolková; Nováková, 2001, s. 153)

3 The sound „ě" after „b, p, v, f, m"

o rybě, běh

na Kampě, pět

na Moravě, člověk

o alfě,

na reklamě, město

Notice the spelling of consonants groups preceding the vowel ě:

bj, pj, vj, fj, mně.

(Rešková; Pintarová, 1995, s.13)

12. Za nejúplnější pokládáme prezentaci hlásek [ʒ], [c], [ɲ] v učebnicích *Czech for foreigners* a *New Czech Step by Step*. Teoretický popis je v nich doprovázen i výkladem artikulace – 5 bodů.

4. **d'**, **t'**, **ň** can be in the end of a word or when followed by a consonant (**pojd'me! le'te! zažeňte! píseň, lod', le't!**); they can be also signalled by an **i**, **í**, or **ě** immediately following (**děti, ticho, peníze, Němec**). Their pronunciation may be difficult. Try to push the tip of the tongue against the lower front teeth. (See tapescript for Lesson 2, exercise 19 and for Lesson 4, exercise 28). **ň** also appears after **m** when it is followed by **ě**: **město, země, měsíc**. (See tapescript for Lesson 5, exercise 30).

(Parolková; Nováková, 2001, s. 154)

6. How should [**d'**, **t'**, **ň**] be pronounced?

Imitate the sounds that your teacher produces putting the tip of your tongue against the back of your upper gum and above your front teeth. You will pronounce the sounds similar to **d**, **t**, **n**, but softer than them.

Where should [**d'**, **t'**, **ň**] be pronounced?

1. If there is **d'**, **t'**, **ň** in a text, as in **d'ábel** (devil), **t'ukat** (to knock), **Plzeň**.
2. If there is **d**, **t**, **n** + **ě**, as in **děkuju** (thank you), **těžký** (difficult), **někdo** (somebody).
3. If there is **d**, **t**, **n** + **i**, as in **divadlo** (theatre), **tiskárna** (printer), **nikdo** (nobody).

(Holá, 2006, s. 217)

Další analyzované učebnice uvádí pouze výklad daných hlásek v kombinacích s vokály. Přiřazujeme popisu zmíněného fonetického jevu 4 body.

2 The sounds „d', t', ň”

1. d', t', ň + i = di, ti, ni

divadlo, cítit, měnit

d', t', ň + í = dí, tí, ní

dítě, tatínek, nyní

Preceding the vowels *i* or *í*, there is no hook over the consonants.

2. *d', t', ň + e = dě, tě, ně*

dědeček, těšíme, něco

Preceding the vowel *e*, the hook is written over the letter *e* instead of the consonant.

3. *d', t', ň + a, o, u*

d', t', ň in the end of a word

Maďarsko, Dumbier

odpověď, chuť, skříň

In these contexts the hook is written over the constants.

(Rešková; Pintarová, 1995, s. 13)

<i>d' t' ň + e = dě tě ně</i> + <i>i</i> = <i>di ti ni</i> + <i>í</i> = <i>dí ti ní</i>	<i>dělám, na stěně</i> <i>divadlo, naproti, nic</i> <i>dívám se, svítí, není</i>	- <u>мягкие</u>
X <i>de te ne</i> <i>dy ty ny</i> <i>dý tý ný</i>	<i>deset, ten, není tady,</i> <i>tyto ženy mladý,</i> <i>týden, nýt</i>	- <u>твердые</u>
<i>g-h-ch-k-r-ř-c-č-z- ž - s - š - j</i> + <i>e</i>	- <i>никогда не</i> <i>сочетается с „ě“, а</i> <i>только с „e“</i>	
<i>Hezký, chemie, keks, genitiv, bere, řeka, cesta, čeká, zelený, žene, zase, naše, jestli</i> <i>d-t-n-b-p-v-m-</i> <i>может сочетаться с „ě“</i>		

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 20)

13. Popis slabikotvorných konsonantů *ř*, *l*, *m*, objevíme pouze v učebnici *Chcete mluvit česky?* Teoretický výklad ovšem není úplný –3 body.

СЛОГОВЫЕ R (P), L (Л) как напр.: *prst, vlna, plný ...* и иногда M (М) как напр.: *sedm, osm*

(Čechová; Trabelsiová; Putz, 1996, s. 19)

14-17, 20. V námi analyzovaných učebnicích se vůbec nepopisují pravidla čtení některých hláskových kombinací např.: "*i+vokál*" (*ia, iu* atd.), "*vokál+i*" (*ai, ui* atd.),

čtení jednotlivých konsonantů [w], [q], [x] a čtení zdvojených konsonantů.

V didaktických příručkách se často zdůrazňuje význam suprasegmentální roviny jazyka, do které řadíme i intonaci. Popis daného fonetického jevu se ovšem též neobjevuje v žádné z uvedených publikací.

18. V průběhu výkladu gramatiky se fonetická cvičení objevují pouze v publikaci *Czech for foreigners* – 5 bodů.

19. Míra procvičení jednotlivých jevů se v učebnicích hodnotí těžko. Pět bodů od nás získala publikace *Czech for foreigners*, protože se v ní objevují fonetická cvičení v průběhu výkladu gramatiky. Například:

Lekce 4 cv. 28

Vyslovujte:

di - rádi, divadlo, rodina, hodina, chodit, jezdit

ti - ztratit, platit, ticho, naproti, potichu, tisíc

ni - oni, zelenina, zeleninový, pečení, ani, Anička

ji - jiný, jich, jejich, jižní, Julii, Marii, pracuji, děkuji

dí - dítě, jedí, sedí, vidí, chodí, díky, budík

tí - tatínek, chtít, zatím, platím, utíkám

ní - nízký, sníh, jídelní, hlavní, moderní, slovník, parkování

jí - jím, jízda, jíst, jídelna, její, jídelní, jí

(Parolková; Nováková, 2001, s. 42)

Nebo

Výslovnost: b, v, d, d', z, ž, g, h

Pamatujte si: Na konci slova vyslovujeme p f t ' s š k ch
i když tam napíšeme -- -- -- -- b v d d' z ž g h

Vyslov: Nechod' za roh, je tam lev!

(Parolková; Nováková, 2001, s. 64)

Učebnice *New Czech Step by Step* také zahrnuje průběžná cvičení, která napomáhají rozvoji percepčních schopností studentů. Nejsou to ovšem cvičení vyloženě určená na zopakování jednotlivých hlásek, proto 4 body.

1. Poslouchejte text. Doplňte prepozice.

Pan Veselý cestoval a pan Smutný „cestoval“

Pan Smutný: „Ahoj Karle. Už jsem tě dlouho neviděl. Ty jsi měl dovolenou, vid’? Kam jste jeli?“

Pan Veselý: „Celé léto jsme s manželkou cestovali. Nejdřív jsme jeli Dánska, z Dánska jsme jeli ... Norska a Norska ... Švédská. Manželka chtěla jet taky ... Island, ale na to jsme už neměli peníze. Pak jsme jeli ... Francie a ... Francie ... Německa.“

Pan Smutný: „To muselo být hezké.“

Pan Veselý: „Ano, bylo to krásné. Taková cesta, to byl vždycky můj sen. Ale jak jsi se měl ty?“

Pan Smutný: „Hm, nic moc. V práci jsme dělali důležitý projekt a taky jsem si zaplatil letní kurz angličtiny. Navíc mě bolela záda a musel jsem denně ...rehabilitace. A tak jsem „cestoval“ jenom ... práce, z práce ... školy, ... školy doktorovi a doktora maximálně večer ... obchodu Nákup nebo ... kina.“

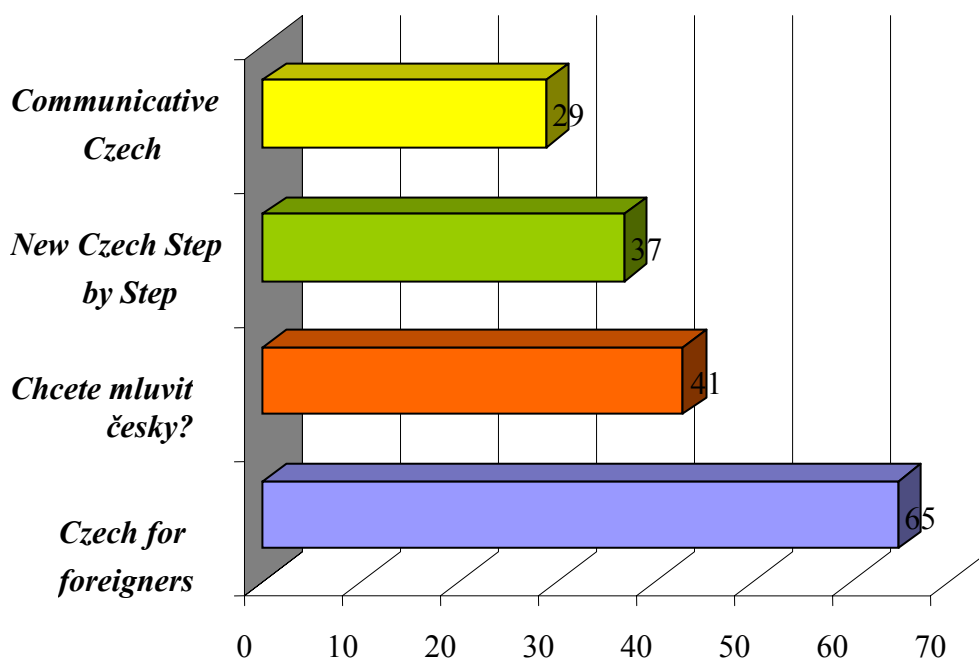
Pan Veselý: „Hm, to je škoda. A kam jdeš teď?“

Pan Smutný: „.... Cestovní kanceláře. Příští týden jedu Havaj.“

(Holá, 2006, s. 107)

Publikace *Chcete mluvit česky?* nabízí fonetická cvičení jen na začátku učebnice, v průběhu výkladu jiného materiálu se však neobjevují. Pokládáme to za nedostatek zmíněné publikace a hodnotíme ji třemi body.

Rádi bychom dále utřídili naše poznatky o kvalitě popisu zvukové roviny jazyka v následujícím grafu:

Výsledky podrobného rozboru prezentace zvukové stránky jazyka v učebnicích pro cizince ukázaly, že nejmýstižněji danou rovinu popisuje učebnice *Czech for foreigners* autorem O. Parolkové, J. Novákové. Tato publikace je primárně určena anglofonním studentům. Z hlediska výkladu fonetiky ji však pokládáme za nejúplnějši.

Následuje učebnice *Chcete mluvit česky?* Elgy Čechové, která byla původně vypracována pro německy mluvící studenty a následně přeložena do jiných světových jazyků včetně ruštiny. Právě kvůli ruštině jako zprostředkujícímu jazyku se věnujeme jejímu posouzení podrobněji. Vytknout se dá hned několik věcí. Největším nedostatkem této učebnice z hlediska výslovnosti se nám zdá být nepřítomnost fonetických cvičení v průběhu výkladu gramatiky. Navíc srovnání českých hlásek s jim odpovídajícími ruskými je neúplné a častokrát zavádějící (viz popis hlásky [r̥]/[r̥̄]). Komparace je přítomna pouze u některých jevů.

V daném učebním materiálu nejsou ruský mluvící studenti dostatečně upozorňováni na nejobtížnější a nejfrekventovanější chyby, které se mohou objevit v jejich mluvených projevech. Popis redukce, který nemůžeme očekávat v učebnicích pro anglicky nebo německy mluvící studenty, též není do dané publikace zařazen. Překlad tedy nebere plně v úvahu specifika zprostředkujícího jazyka.

Připomeňme v tomto kontextu ještě poměrně vydařená cvičení obsažená v učebnici *New Czech Step by Step* probíraná výše. Celkový výklad fonetiky v této publikaci však považujeme za příliš stručný.

Zásadním nedostatkem učebnice *Communicative Czech* je absence výslovnostních cvičení. K některým textům a dialogům jsou k dispozici nahrávky, ovšem fonetický materiál se v nich procvičuje jen minimálně (pomocí imitace vět v souvislém textu).

5.1 Shrnutí

Danou kapitolu jsme věnovali problematice zpracování výslovnostní stránky jazyka ve vybraných učebnicích češtiny pro cizince. Zjistili jsme, že se pro výuku ruský mluvících studentů běžně používají učebnice primárně určené anglofonním cizincům. Podle našeho názoru může mít taková situace na výslovnost studentů negativní dopad.

Podrobná analýza čtyř nejpoužívanějších učebnic češtiny pro cizince poukázala na četné nedostatky v popisu výslovnostní stránky jazyka. Mezi nejzávažnější problémy řadíme:

- nepřítomnost fonetických cvičení v průběhu výkladu gramatiky;
- malou míru procvičení jednotlivých fonetických jevů;

- neúplný a často matoucí teoretický výklad jednotlivých fonetických jevů;
- absenci dostačujícího teoretického popisu některých fonetických jevů nezbytných pro zvládnutí pravidel čtení a správného intonačního zabarvení vět.

Bylo by žádoucí, aby se v budoucnu podobným nedostatkům při popisu fonetiky v učebnicích pro cizince předcházelo.

6. Závěr

V naší diplomové práci jsme se zabývali vybranými výslovnostními problémy, které se objevují ve výuce češtiny jako cizího jazyka na pozadí ruštiny. Pomocí teoretického srovnání fonologických systémů obou jazyků jsme popsali podstatné rozdíly ve fungování zvukových segmentů v češtině a ruštině. Zachytili jsme základní podobu hlásek a procesy, které způsobují jejich modifikaci v souvislé řeči.

Provedli jsme ukázkový průzkum, který by dle našeho názoru mohl přispět k systematické identifikaci výslovnostních chyb studentů češtiny pocházejících z ruskojazyčného prostředí. Prostřednictvím dotazníků a percepčních testů jsme zjišťovali, jak tyto chyby vnímají: (1) sami studenti, (2) jejich učitelé a (3) rodilí mluvčí. Na základě výsledků průzkumu, srovnání fonologických systémů češtiny a ruštiny a s přihlédnutím k vlastním zkušenostem jsme uspořádali seznam fonetických jevů, které jsou pro rusky mluvící studenty češtiny obtížné a ve kterých častěji chybují.

Významnou součástí této práce byl rovněž dílčí výzkum, který poukázal na nedostatky učebních materiálů používaných v současnosti. Je překvapivé, že chybí moderní učebnice češtiny na pozadí ruštiny. Nejnovější a nejčastěji používané učebnice češtiny pro cizince jsou koncipovány na základě anglické, případně německé gramatiky, syntaxe a fonetiky. Pro slovanské studenty je výklad na bázi germánských jazyků nevhodný, protože nerozvíjí potenciál studentů k zvládnutí jazyka ze stejné jazykové větve. Výuka prostřednictvím neslovanského jazyka sice výrazně snižuje míru interference mezi používanými jazyky, což je z didaktického hlediska výhodné, přesto však je nesporně přirozenější používat učebnice, které při výkladu jednotlivých jazykových jevů vycházejí z porovnání mateřského jazyka s cílovým, v našem případě tedy učebnice rusko-české.

V souladu s tématem naší práce jsme se soustředili na rozbor jednotlivých zvukových jevů prezentovaných v těchto učebnicích.

Studenti většinou získávají zjednodušený přehled o zvukové stránce češtiny v rámci úvodních lekcí, dále nebývá zvukové realizaci jazyka věnována zvláštní pozornost. Tento přístup považujeme za značně diskutabilní. Domníváme se, že by jednotlivé fonetické jevy měly být vysvětlovány souběžně s výkladem gramatiky, rozvojem slovní zásoby aj., nikoliv pouze v úvodu studia, kdy student ještě neovládá základní komunikaci.

Problematiku popisu zvukové stránky jazyka v učebnicích češtiny pro cizince považujeme za velmi důležitou a aktuální, neboť činí rusky mluvícím studentům velké potíže. Potvrzují to i zkušenosti učitelé češtiny pro cizince, kteří dobře znají výslovnostní chyby typické

pro danou kategorii mluvčích. „I když se na první pohled zdá, že je to nemožné, je to právě oblast fonetiky, kde slovansky mluvící studenti mají výrazné problémy. Ne proto, že by nebyli schopni slovo česky foneticky správně vyslovit, ale silně zakořeněný způsob ruské (či jiné slovanské) výslovnosti jim způsobuje po mnoho měsíců trvající „blok“, který dlouho nejsou schopni odstranit, pokud se silně nekoncentrují na výslovnost.“ (Judasová, 2005, s. 1)

Věříme, že tato diplomová práce přinese řadu podnětů, které přispějí k lepšímu a soustavnějšímu výkladu zvukové stránky češtiny v učebnicích pro rusky mluvící studenty a tím i k celkovému zefektivnění a zkvalitnění výuky češtiny jako cizího jazyka na pozadí ruštiny.

7. Přílohy

Příloha č. 1

**Cizinci s povoleným pobytem na území České republiky k 31.12.2006
(zjištěno podle aktuálního místa pobytu osoby v IS CIS úlohy TDU)**

<i>Státní příslušnost</i>	<i>Druh pobytu</i>		Celkem
	Trvalý	Dlouhodobý	
Afghánistán	86	47	133
Albánie	119	89	208
Alžírsko	472	54	526
Angola	137	32	169
Argentina	40	21	61
Arménie	1055	319	1374
Austrálie	251	107	358
Ázerbájdžán	74	121	195
Bahrajn	3	27	30
Bangladéš	30	24	54
Belgie	155	202	357
Belize	3		3
Bělorusko	1521	1690	3211
Benin	33	7	40
Bolívie	26	27	53
Bosna a Hercegovina	1393	334	1727
Botswana		41	41
Brazílie	81	62	143
britská zámořská národnost		2	2
Bulharsko	2781	1854	4635
Burkina Faso	9	2	11
Burundi	1		1
Čad	5	2	7
Černá Hora	3	1	4
Čína	2223	1930	4153
Dánsko	92	157	249
Dominika	1		1

Dominikánská republika	10	3	13
Džibutsko	1		1
Egypt	200	73	273
Ekvádor	29	35	64
Eritrea	1	2	3
Estonsko	28	19	47
Etiopie	33	25	58
Fidži		1	1
Filipíny	39	45	84
Finsko	56	99	155
Francie	654	1215	1869
Gambie	3	1	4
Ghana	50	32	82
Grenada	1	4	5
Gruzie	244	211	455
Guatemala	7	7	14
Guinea	21	27	48
Guinea-Bissau	10	3	13
Guyana	5		5
Haiti	1		1
Honduras	4	5	9
Hongkong		4	4
Chile	34	11	45
Chorvatsko	1686	539	2225
Indie	198	531	729
Indonésie	45	40	85
Irák	162	50	212
Írán	70	75	145
Irsko	103	216	319
Island	9	13	22
Itálie	1129	882	2011
Izrael	232	431	663
Jamajka	1	4	5
Japonsko	136	1115	1251
Jemen	115	75	190
Jihoafriická republika	86	48	134
Jordánsko	131	62	193

Kambodža	5	9	14
Kamerun	19	10	29
Kanada	340	283	623
Kapverdy	5	4	9
Katar		1	1
Kazachstán	1582	797	2379
Keňa	6	31	37
Kolumbie	59	60	119
Kongo	23	6	29
Kongo, demokratická republika	29	12	41
Korea	43	304	347
Korea, lidově demokratická republika		399	399
Kostarika	10	19	29
Kuba	181	25	206
Kuvajt	5	25	30
Kypr	34	14	48
Kyrgyzstán	167	157	324
Laos	10	6	16
Lesotho		4	4
Libanon	188	52	240
Libérie	5	1	6
Libye	66	257	323
Lichtenštejnsko	1	2	3
Litva	113	173	286
Lotyšsko	58	32	90
Lucembursko	7	12	19
Madagaskar	22	3	25
Maďarsko	388	147	535
Makedonie	694	744	1438
Malajsie	3	104	107
Maledivy	1	3	4
Mali	15	15	30
Malta	7	11	18
Maroko	143	30	173
Mauricius	6	13	19
Mauritánie	2	1	3
Mexiko	63	66	129

Moldavsko	1227	4971	6198
Mongolsko	776	2504	3280
Mosambik	4	1	5
Myanmar	1	2	3
Namibie	2	24	26
Německo	4220	5889	10109
Nepál	14	30	44
nezjištěno	1		1
Niger	2		2
Nigérie	214	71	285
Nikaragua	8	5	13
Nizozemsko	551	1166	1717
Norsko	42	71	113
Nový Zéland	35	48	83
Omán		1	1
osoba bez státní příslušnosti	387	13	400
Pákistán	201	65	266
Palestina	50	56	106
Panama	4	8	12
Paraguay	1	19	20
Peru	73	52	125
Pobřeží slonoviny	41	4	45
Polsko	11320	7574	18894
Portugalsko	28	42	70
Rakousko	1196	1826	3022
Rumunsko	2036	780	2816
Rusko	8896	9666	18562
Rwanda		2	2
Řecko	720	85	805
Salvador	1	9	10
San Marino		1	1
Saúdská Arábie	16	38	54
Senegal	36	5	41
Seychely	1	1	2
Sierra Leone		5	5
Singapur	4	18	22
Slovensko	22472	35912	58384

Slovinsko	150	42	192
Somálsko	2	6	8
Spojené arabské emiráty	1	6	7
Spojené království	1088	1783	2871
Spojené státy	2275	1937	4212
Společenství nezávislých států	2		2
Srbsko	39	62	101
Srbsko a Černá Hora	920	609	1529
Srí Lanka	28	32	60
Súdán	32	13	45
Surinam	1		1
Svatá Lucie	1		1
Svatý Tomáš	1	1	2
Svazová republika Jugoslávie	1755	445	2200
Sýrie	320	74	394
Španělsko	179	182	361
Švédsko	261	195	456
Švýcarsko	266	164	430
Tádžikistán	10	48	58
Tanzánie	15	5	20
Thajsko	59	223	282
Tchaj-wan	11	155	166
Togo	8	1	9
Tonga	3		3
Trinidad a Tobago	1	2	3
Tunisko	321	28	349
Turecko	325	482	807
Turkmenistán	4	17	21
Uganda	1	11	12
Ukrajina	25408	77186	102594
uprchlík dle konvence 1951	1	3	4
Uruguay	7	5	12
Uzbekistán	70	426	496
Venezuela	28	16	44
Vietnam	30538	10241	40779
XXX -neuvedený nebo neznámý stát	22	2	24
Zaire	1		1

Zambie	18	14	32
Zimbabwe	5	4	9
Celkový součet	139185	182271	321456

Příloha č. 2

http://www.mvcr.cz/statistiky/2006/uprch_rok/2nz_rok.html

Odbor azylové a migrační politiky

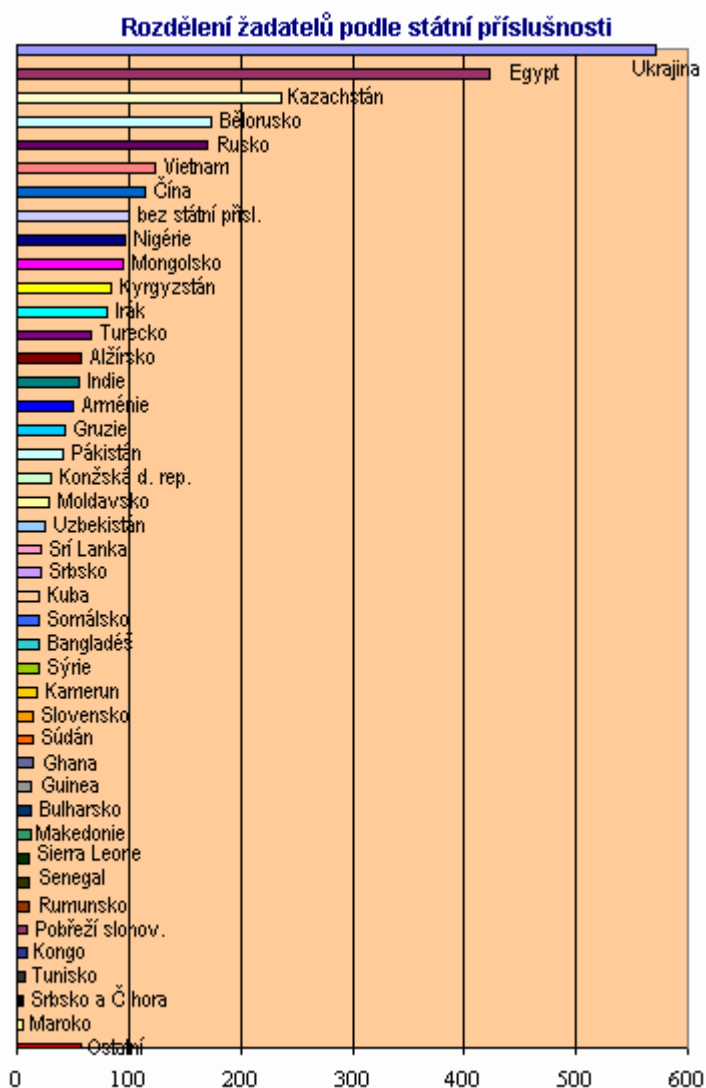
V Praze dne 18. 1. 2007

Stav za rok 2006

Rozdělení žadatelů o azyl podle státní příslušnosti

2006

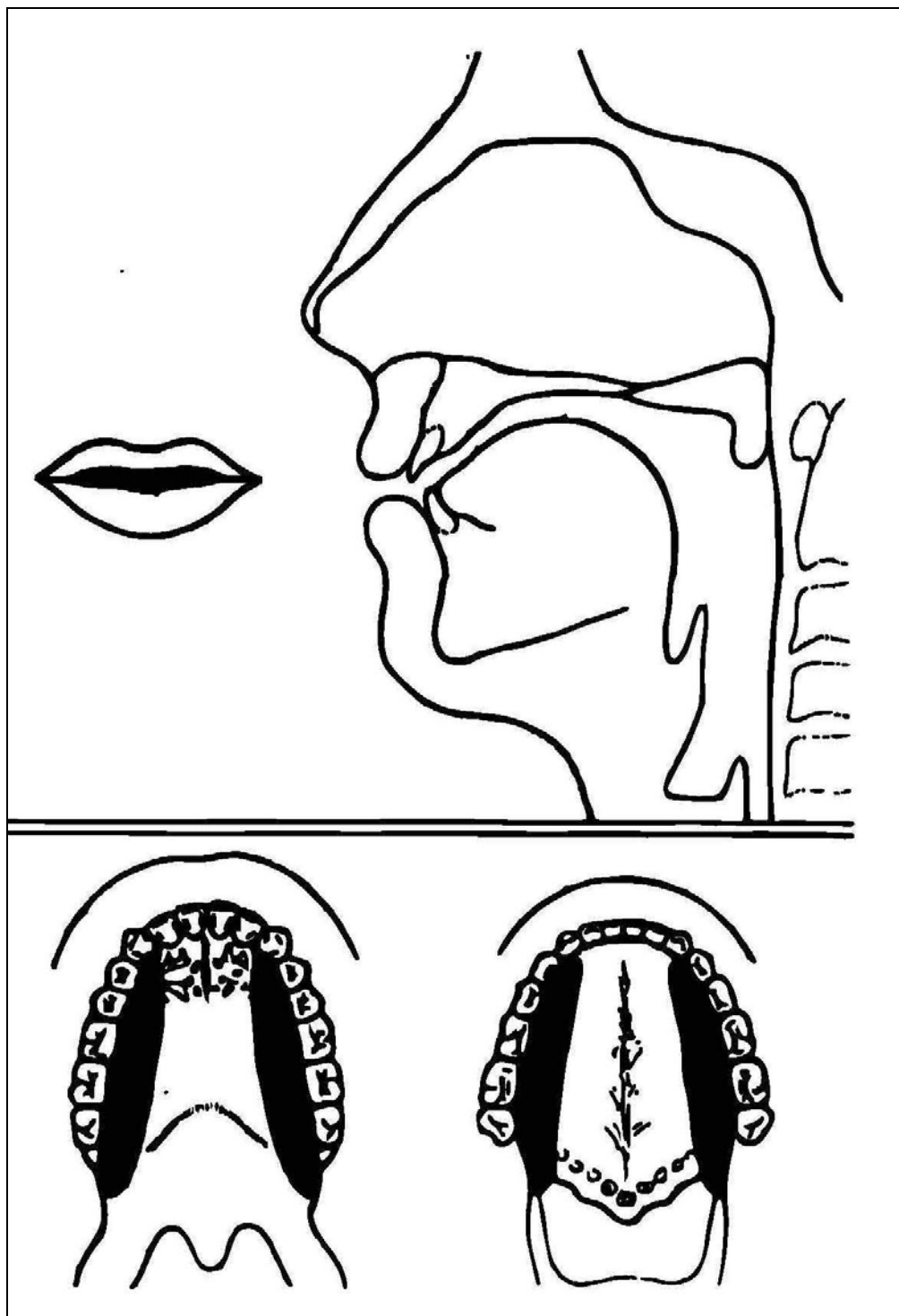
Státní příslušnost	Počet žádostí	%
Ukrajina	571	18,9%
Egypt	422	14,0%
Kazachstán	236	7,8%
Bělorusko	174	5,8%
Rusko	171	5,7%
Vietnam	124	4,1%
Čína	114	3,8%
bez státní přísl.	100	3,3%
Nigérie	96	3,2%
Mongolsko	95	3,1%
Kyrgyzstán	85	2,8%
Irak	80	2,7%
Turecko	66	2,2%
Alžírsko	57	1,9%
Indie	55	1,8%
Arménie	51	1,7%
Gruzie	43	1,4%
Pákistán	42	1,4%
Konžská dem. rep.	30	1,0%
Moldavsko	29	1,0%
Uzbekistán	25	0,8%
Srí Lanka	22	0,7%

Srbsko	21	0,7%
Kuba	20	0,7%
Somálsko	20	0,7%
Bangladéš	20	0,7%
Sýrie	20	0,7%
Kamerun	18	0,6%
Slovensko	15	0,5%
Súdán	15	0,5%
Ghana	14	0,5%
Guinea	13	0,4%
Bulharsko	13	0,4%
Makedonie	12	0,4%
Sierra Leone	11	0,4%
Senegal	10	0,3%
Rumunsko	10	0,3%
Pobřeží slonoviny	9	0,3%
Kongo	9	0,3%
Tunisko	8	0,3%
Srbsko a Černá hora (-ex)	6	0,2%
Maroko	6	0,2%
Ostatní	58	1,9%
Celkem	3016	100%
<i>V přehledu jsou uvedeny pouze státy, u kterých počet žadatelů za rok dosáhl alespoň 6 osob.</i>		

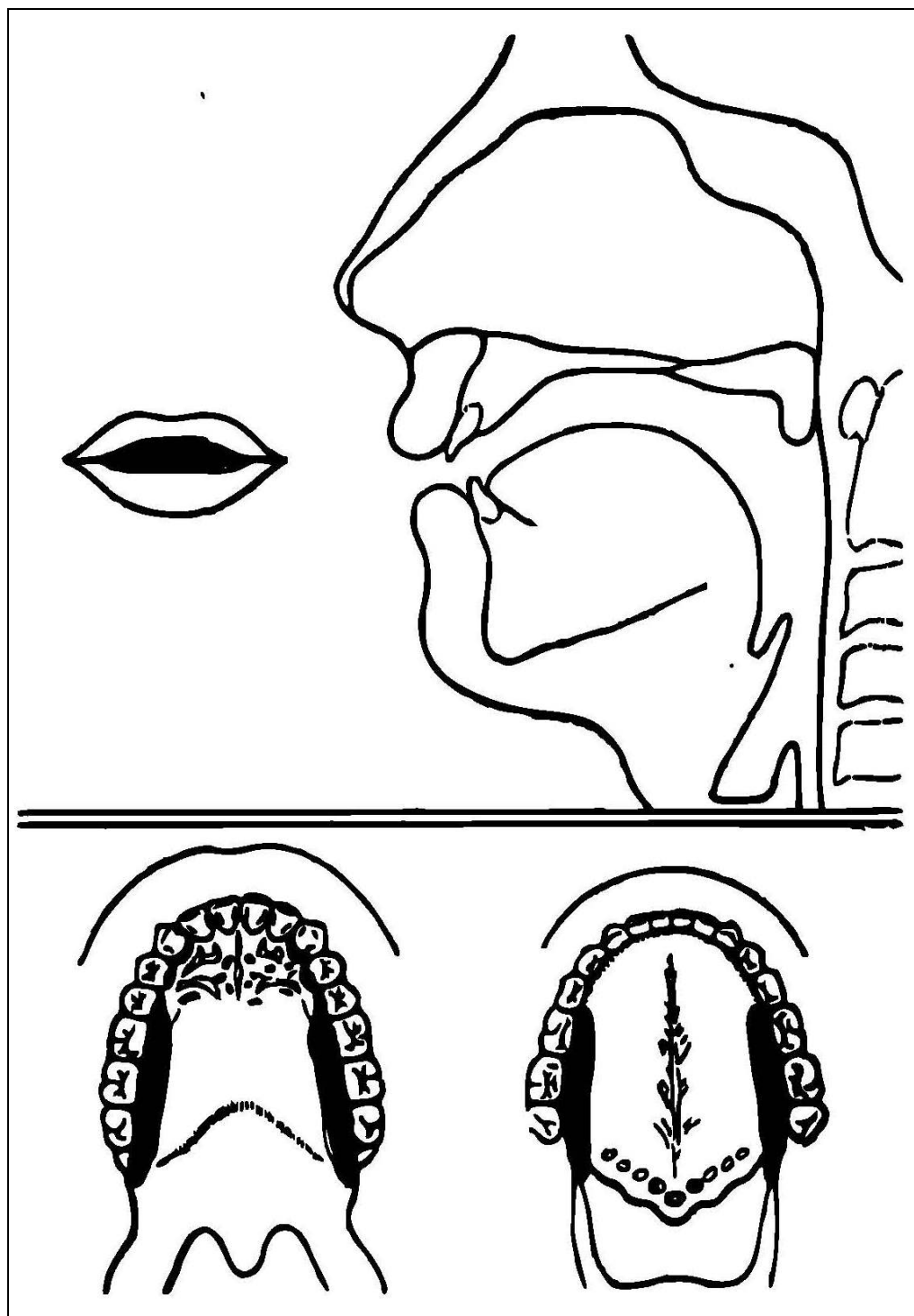
Příloha č. 3

Samohlásky [i], [i:]

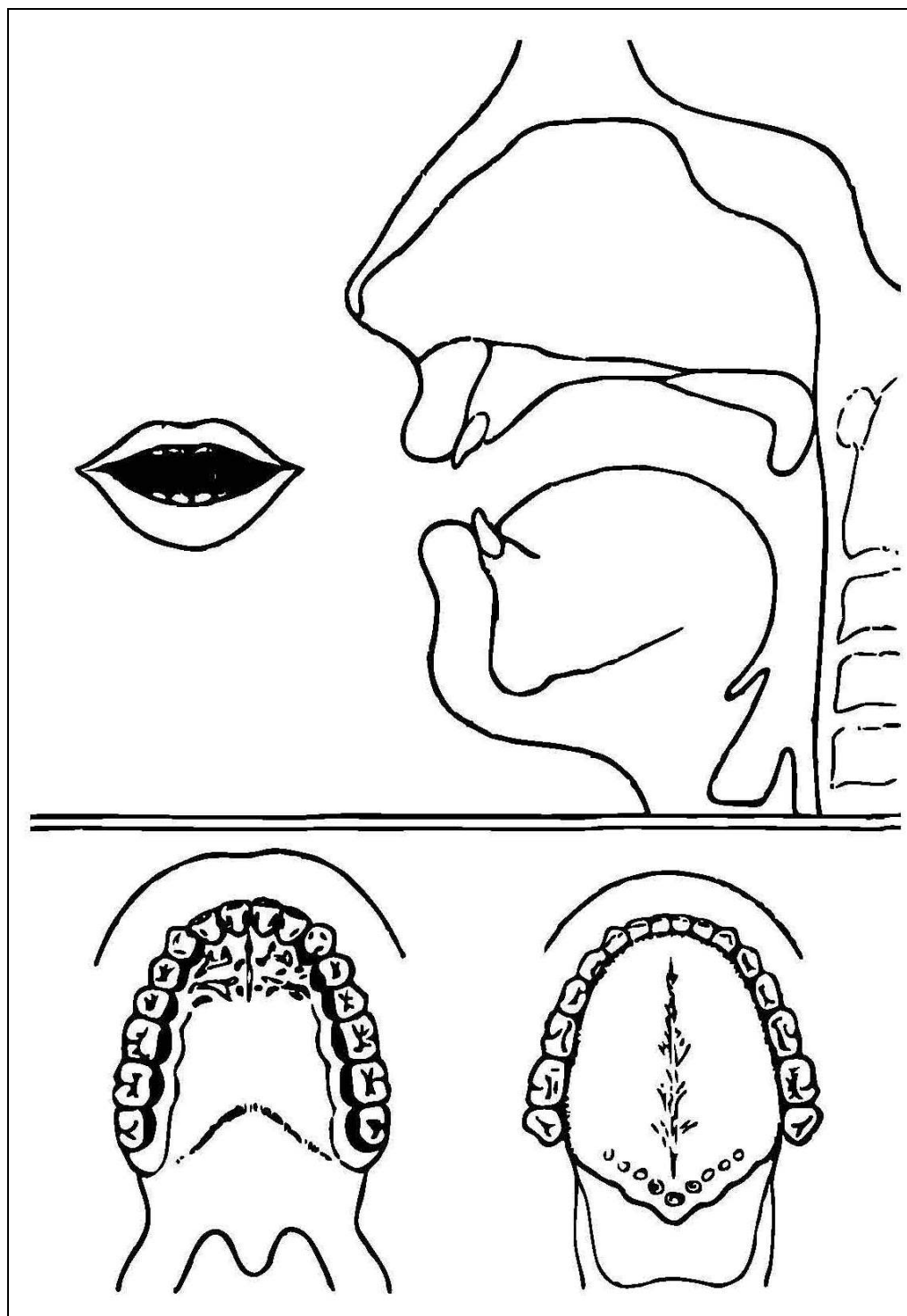
(Palková, 1997, s. 181)

Samohlásky [e], [e:]

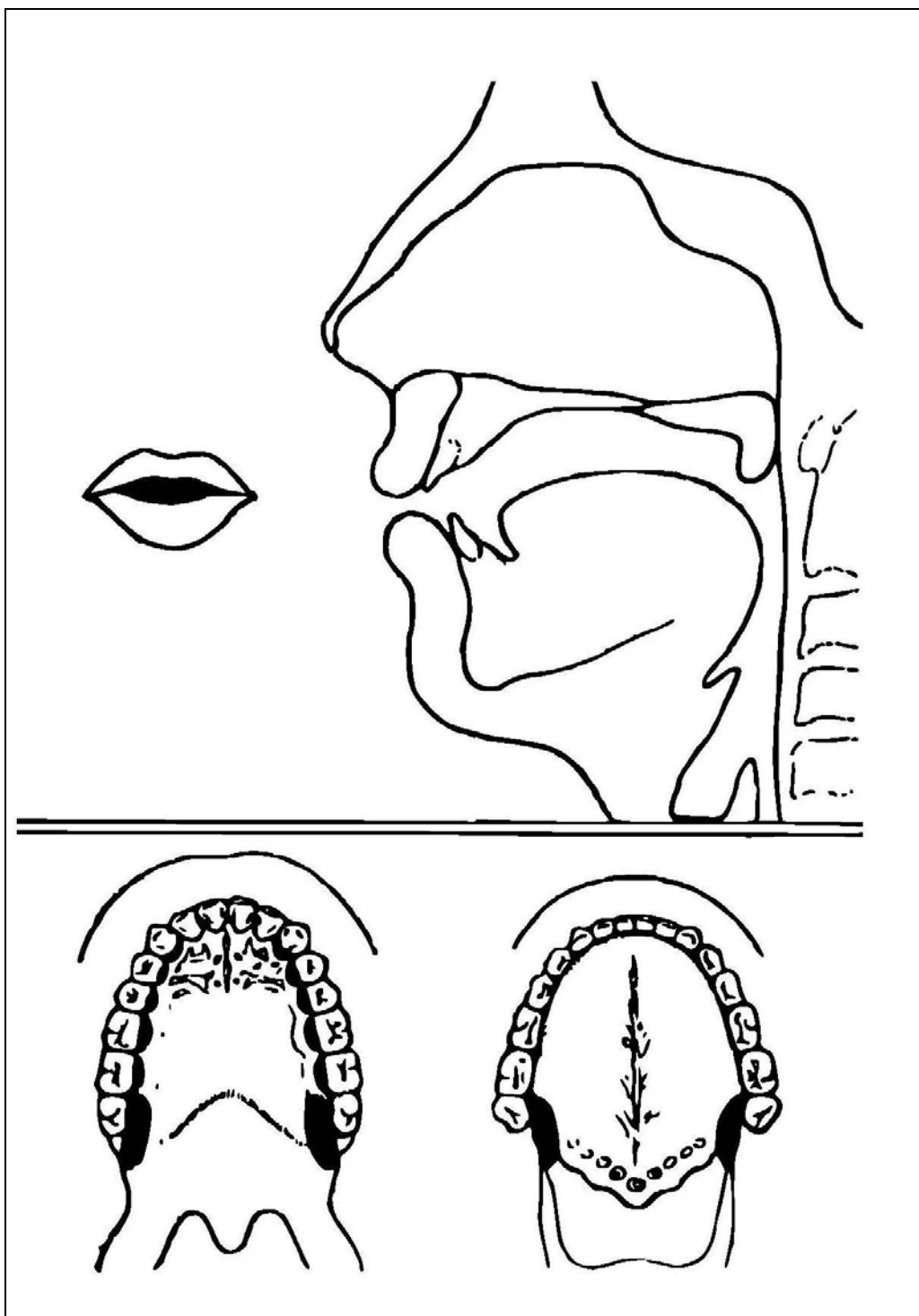
(Palková, 1997, s. 182)

Samohlásky [a], [a:]

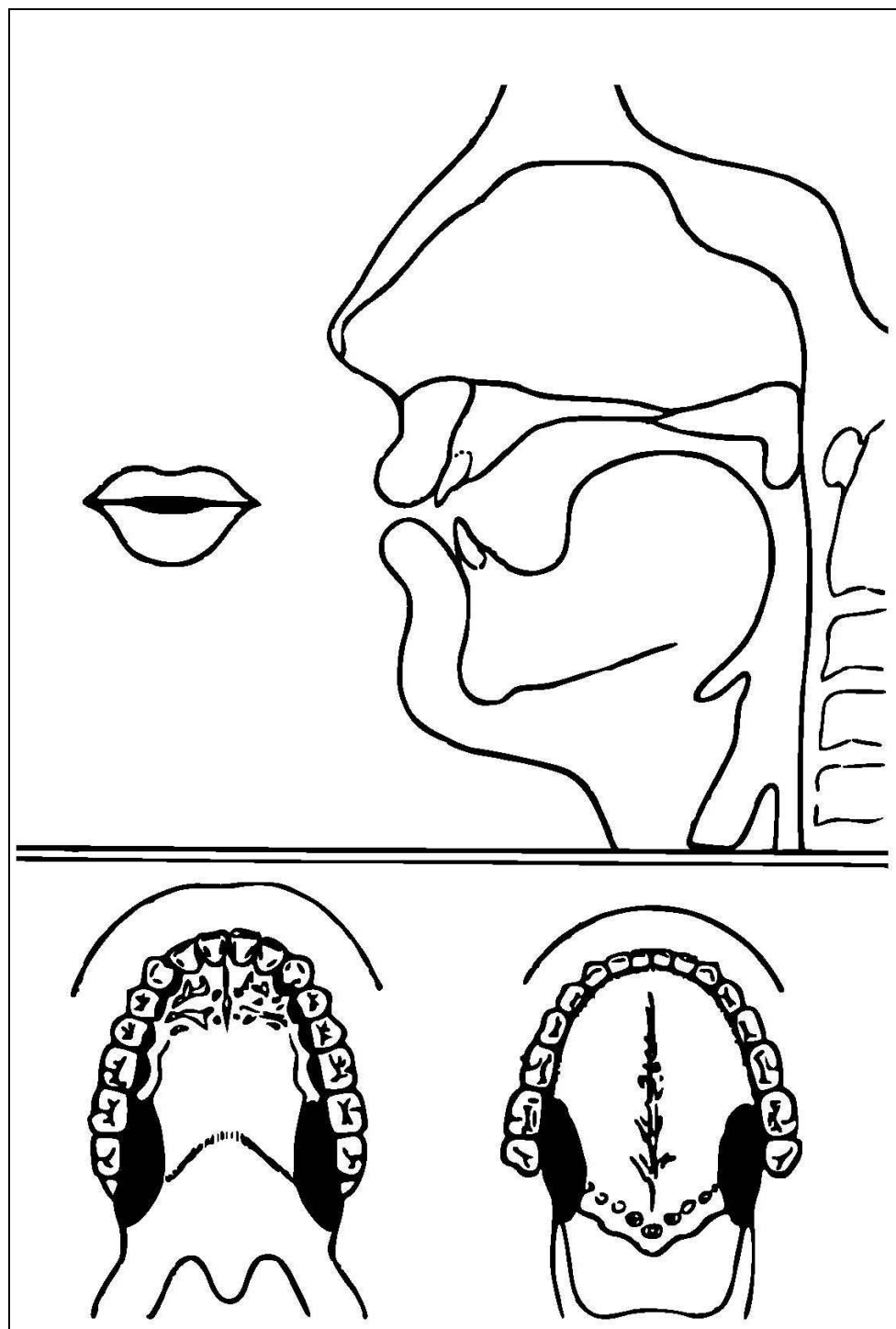
(Palková, 1997, s. 183)

Samohlásky [o], [o:]

(Palková, 1997, s. 184)

Samohlásky [u], [u:]

(Palková, 1997, s. 185)

DOTAZNÍK PRO STUDENTY

1. Pohlaví:.....
2. Věk:.....
3. Mateřština:.....
4. Mateřština otce:.....
5. Mateřština matky:.....
6. Místo narození:.....
7. Místo základní školy:
8. Místo střední školy:
9. Vzdělání (případně ročník studia):
10. Jak dlouho se učíte česky?
11. Kde jste studoval/a češtinu?
12. Jaký typ kurzu jste měl/a?(místo, rozsah hodin atd.):.....
13. Znalost dalších cizích jazyků:
14. Při studiu češtiny jsme byli upozorňováni zejména na tyto výslovnostní chyby:.....
15. Domnívám se, že by při výuce bylo vhodné věnovat větší pozornost následujícím výslovnostním problémům:.....
16. Ve své výslovnosti češtiny jsem si vědom/a zejména následujících chyb:

Příloha č. 5

Podrobný rozbor chyb, které studenti označili za obtížné

uvedené chyby												celkem:
délka vokálů		+	+	+	+	+		+	+	+	+	9
intonace		+			+					+		3
redukce vokálů		+			+		+			+		4
výslovnost konsonantů d', l		+										1
dloužení vokálů	+										+	2
měkčení tvrdých konsonantů	+				+		+					3
výslovnost hlásky [ř]			+			+	+	+	+		+	6
výslovnost hlásky [h]			+									1
výslovnost vokálů i -y				+		+		+				3
výslovnost souhláskových skupin bě, pě, mě					+						+	2
výslovnost hlásky [m]				+								1
výslovnost hlásky [p]				+								1
zavřená výslovnost vokálů									+			1
umístování přízvuku na první slabiku		+						+	+		+	4

**DOTAZNÍK PRO UČITELE ČEŠTINY JAKO CIZÍHO
JAZYKA**
(se zkušenostmi s rusky mluvícími studenty)

Zaškrtněte odpověď, která nejlépe vystihuje Váš způsob práce, eventuelně rozepište vlastními slovy.

1. Věk:.....

2. Vzdělání:

- a) SŠ
- b) VŠ
- c) jiné:.....

3. Vystudovaný obor:.....

4. Jaký je rodný jazyk Vašich studentů:.....

5. Vaše kurzy jsou určeny pro:

- a) Studenty oboru bohemistika
- b) Ostatní.
Specifikujte:.....

6. Stupeň pokročilosti Vašich žáků je většinou:.....

- a) Začátečníci
- b) Mírně pokročilí
- c) Středně pokročilí
- d) Pokročilí

7. Z jakých učebnic vycházíte při výuce češtiny?

Autor, Název:.....

.....

8. Jakou část jazyka považujete za důležitou při výuce češtiny? (**fonetika, gramatika, lexikologie atd.**)

.....

9. Přibližně kolik procent času věnujete výslovnostním cvičením při výuce češtiny?

.....

10. Používáte pravidelně audio/video zařízení při výuce češtiny?

- a) Ano. Audio zařízení.
- b) Ano. Video zařízení.
- c) Ne.
- d) Oboje

11. Za jak důležitou považujete fonetiku ve výuce češtiny?

.....

12. Uvedené výslovnostní chyby Vašich studentů označte dle důležitosti vzestupnou řadou 1 až 5 (1=nejméně; 5=nejvíce)

... Umíst'ování přízvuku na první slabiku

... Délka samohlásek

... Výrazné redukce

... Výslovnost znělého/neznělého Ř

... Jiné:.....

13. Jaké materiály používáte při nácviu mluvené formy jazyka?

.....

.....

14. Vaše podněty a návrhy:

.....

.....

.....

Příloha č. 7

Podrobný rozbor chyb, které učitelé označili za obtížné

uvedené chyby											Celkem:
umíst'ování přízvuku na první slabice	4	5	2	5	2	2	2	5	3	5	35
redukce vokálů	2	3	5	2	4	4	3	4	1	3	31
výslovnost hlásky [ř]	1	2	3	1	5	5	5	3	2	2	29
délka vokálů	3	4	1	4	1	1	1	2	4	1	22

Příloha č. 8

Předloha k percepčnímu testu - text „Petřík“ (autoři: P. Janota, Z. Palková)

Zakroužkujte jednotlivé hlásky, které vám zní nepřírozně.

(př.: hezký den)

1. Babička se zeptala Petra:
2. „Petříku, máš už napsanou úlohu?”
3. Co máte psát?“
4. Petr odpověděl:
5. „Já musím napsat větu, že maminka má nové červené boty.
6. Až budu hotov, dojdu ti do lékárny pro ten neuralgen.
7. A potom bych byl na fotbale.
8. Včera jsem dal tři góly.
9. Neboj se, dám pozor na auta.“

Zakroužkujte jednotlivé hlásky, které vám zní nepřírozně.

(př.: hezký den)

1. Babička se zeptala Petra:
2. „Petříku, máš už napsanou úlohu?”
3. Co máte psát?“
4. Petr odpověděl:

5. „Já musím napsat větu, že maminka má nové červené boty.

6. Až budu hotov, dojdu ti do lékárny pro ten neuralgen.

7. A potom bych byl na fotbale.

8. Včera jsem dal tři góly.

9. Neboj se, dám pozor na auta.“

Příloha č. 9

Podrobný rozbor percepčních testů

TEXT:	MLUVČÍ Č. 1- POKROČILÁ ÚROVEŇ										
	a	a:	o	o:	e	e:	ɪ	i:	u	u:	vjɛ
['babɪtʃka]	1						1				
[sɛ]											
['zɛptala]											
['pɛtra]	1										
['pɛtʃi:ku]								1	1		
['ma:ʃ]		3									
['ʔuʃ]											
['napsanôu]											
['ʔu:lofu]									1	1	
['tso]											
['ma:te]		3									
['psa:t]		9									
['pɛtr]											
['ʔotpovjɛʒɛl]			1								2
['ja:]		2									
['musi:m]								8			
['napsat]											
['vjɛtu]											
['zɛ]											
['mamɪŋka]							1				
['ma:]		3									
['nove:]						4					
['tʃɛrvɛnɛ:]						4					
['botɪ]											
[ʔ 'aʒ_budu]											
['fɪtof]			2								
['fɪtof]			1								
['dojdu]											
[cɪ]											
['do_lɛ:ka:rɪ]		1									
['pro_tɛn]					1						
['nɛŋrɛlɟɛn]											
['ʔa_potom]			1								
*['bɪx]											
[bɪl]							1				

['na]	1																				
['fɔdbalɛ]																					
['ftʃera]																					
['jsem]																					
['dal]																					
['tʃɪ]																					
['go:lɪ]																					
['neboj_se]																					
['da:m]																					
['pozor]																					
['pozor]																					
['naʔaŭta]																					

TEXT:	MLUVČÍ Č. 1- POKROČILA ÚROVEŇ												
	tʃ	ɸ	ʃ	ɟ	t	l	f	m	z	ɾ	ʒ		
['babitʃka]	3												
[sɛ]													
['zɛptala]													
['petra]													
['petɾi:ku]													2
['ma:ʃ]													
['ʔuʃ]				2									
['napsanou]													
['ʔu:lofu]				1									
['tso]													
['ma:te]													
['psa:t]													
['petr]													
['ʔotpovjɛɟɛl]					1	1	2						
['ja:]													
['musi:m]													
['napsat]													
['vjɛtu]													
['ʒɛ]													1
['mamɪŋka]													
['ma:]													
['nove:]													
['tʃɛrvɛnɛ:]													
['botɪ]													

[ʔ'aʒ_budu]													
['fɔtof]													
['fɔtof]							5						
['dojdu]													
[cɪ]													
['do_lɛ:ka:rɪ]													
['pro_tɛn]													
['neʊralgɛn]													
['ʔa_potom]													
*['bɪx]													
[bɪl]													
['na]													
['fɔdbalɛ]							1						
['ftʃɛra]													
['jɛm]													
['dal]							1						
['tʃɪ]													
['go:lɪ]													
['neboj_se]													
['da:m]									1				
['pozor]													
['pozor]										1			
['naʔaʊta]													
*Spojení slov až budu mluvčí realizoval jako													
[ʔ'aʒ_budu]													
**signifikantní chyba -													

TEXT:	MLUVČÍ Č. 2 - ZAČÁTEČNÍ ÚROVEŇ															
	a	a:	o	o:	e	e:	ɪ	i:	u	u:	eu	vje	tʃ	b	z	ʃ
['babɪtʃka]														3		
['babɪtʃka]	2						3						10	1		
[sɛ]																
['zɛptala]	4				5											
['pɛtra]					3											
['pɛtʃi:ku]								1								
['ma:ʃ]		3														1
['ʔuʃ]																5
['napsanou]	1															
['ʔu:lofu]									1	5						
['tso]																
['ma:tɛ]		5			1											
['psa:t]		5														
['pɛtr]					1											
['ʔotpovjɛʃɛl]			3													
['ʔotpovjɛʃɛl]			2									10				
['ja:]		2														
['musi:m]								5	1							
['napsat]	4															
['napsat]	5															
['vjetu]												3				
['ʒɛ]																3
['mamɪŋka]	3															
['mamɪŋka]	1						3									
['ma:]		1														
['novɛ:]			2			2										
['tʃɛrvɛnɛ:]					2											
['tʃɛrvɛnɛ:]					2	1							3			
['botɪ]			6				1							2		
*[ʔ'aʃ_budu]									1							4
['ɦotof]			3													
['ɦotof]			2													
['dojdu]			1													
[cɪ]							1									
['do_lɛ:ka:rɪ]		5					9									

['pro _u tɛn]			1	4														
['nɛ̃ʁalʒɛn]	1			1						1								
['ʔa _u potom]			8															
['ʔa _o potom]			2															
**['bɪfɪ]																	1	
['bɪl]								5									3	
['na]																		
['fɔdbalɛ]	1		4	2														
['ftʃɛra]																2		
['jɛm]				2														
['dal]																		
['tʃɪ]																		
['go:lɪ]				2														
['neboj _u se]			2	1													1	
['da:m]		2																
['pozor]			4															
['pozor]			2															
['na]	2																	
['aũta]																		
*Spojení slov až budu mluvčí realizoval jako [ʔ'a _u ɓudu]																		
**Spojení slov bych byl mluvčí realizoval jako ['bɪfɪ _u bɪl]																		
***signifikantní chbyba -																		
**** spojení hlásek vjɛ na grafu neznázorňujeme, protože netvoří jednotný segment.																		

TEXT:	MLUVČÍ Č. 2 - ZAČÁTEČNÍ ÚROVEŇ															
	d	ʒ	t	c	p	l	v	n	ŋ	r	ř	s	j	ʃs	ň	f
['babřtʃka]																
['babřtʃka]																
[sɛ]																
['zɛptala]			2													
['pɛtra]					1					3						
['pɛtři:ku]			1								7					
['ma:ʃ]																
['ʔuʃ]																
['napsanoû]												1				
['ʔu:lofu]						4										
['ʃso]														1		
['ma:tɛ]																
['psa:t]			1													
['pɛtr]																
['ʔotpovjɛʒɛl]																
['ʔotpovjɛʒɛl]		4	1		1	2										
['ja:]																
['musi:m]																
['napsat]																
['napsat]												1				
['vjɛtu]							1									
['ʒɛ]																
['mamřka]																
['mamřka]									2							
['ma:]																
['novɛ:]																
['ʃɛrvɛnɛ:]																
['ʃɛrvɛnɛ:]																
['botɪ]																
*[ʔ'aʃ_budu]	1															
['ɦotof]																
['ɦotof]																4
['dojdu]													1			
[cɪ]				5												

['do_lɛ:ka:rnr]																			
['pro_tɛn]																			
['neŭralgɛn]																			
['ʔa_potom]																			
['ʔa_potom]																			
**['bɪf]																			1
['bɪl]																			
['na]																			
['fɔdbalɛ]	1																		
['ftʃɛra]																			3
['jsem]																			1
['dal]																			2
['tʃɪ]																			9
['go:lɪ]																			
['neboj_se]																			5
['da:m]	1																		
['pozor]																			
['pozor]																			
['na]																			
['aŭta]																			
*Spojení slov až budu mluvčí realizoval jako [ʔ'aʃ_budu]																			
**Spojení slov bych byl mluvčí realizoval jako ['bɪf_bɪl]																			
***signifikantní																			
chbyba -																			
**** spojení hlásek vje na grafu neznázorňujeme, protože netvoří jednotný segment.																			

Příloha č. 10

SEZNAM JAZYKOVÝCH ŠKOL / UČEBNICE	New Czech Step By Step	Communicative Czech	Czech for Foreigners I
1. Caledonian School s.r.o.	+		
2. Jazykový Institut Praha 1	+		
3. AKCENT International House Prague	+		
4. St. James Language Center s.r.o.	+	+	
5. JAZYKOVÁ ŠKOLA HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY		+	+
6. J.S. AGENCY			
7. Lingua Viva s.r.o.	+	+	
8. Sli - international s.r.o.	+		
9. Jazyková škola Gulliver ILS	+		
10. LEXIS - jazyková škola	+	+	
11. Centrum cizích jazyků a dalšího vzdělávání s.r.o.			
12. Lingua centrum H.*E.			
13. Lingua Sandy - jazyková škola	+		+
14. EuroEdu s.r.o.	+	+	
15. CENTRUM VZDĚLÁVÁNÍ (pobočka Praha 6)			+
16. Alena Johecová - Plzeňské jazykové studio			
17. Panorama I.L.A. s.r.o.	+	+	
18. ITS International School	+		
19. Marie Palatková - JANA – SOUKROMÁ jazyková škola	+		
20. JC Alfík		+	
21. Jazyková škola Step by Step	+	+	
22. Strejcova škola jazyků			
23. AGENTURA BABYLON	+	+	
24. Jazyková škola Smetanová			
25. PRAGUE INSTITUTE s.r.o.	+		
26. Hi – school	+	+	
27. Belingua - jazyková škola	+		
28. HEUREKA - language school	+		
29. NOISIS jazyková agentura	+		
30. Institut Jazykového vzdělávání s.r.o.	+	+	
31. London School of Modern Languages s.r.o.	+	+	

32. Spusa pobočka - vzdělávací středisko	+		
33. Hampson CS s.r.o.			
34. Alena Hurychová - LINGUA UNIVERSUM			
35. Akademie J. A. Komenského			
36. Czech Language Training			
37. Akran spol. s r.o.			
38. ET Cetera v.o.s.		+	+
39. Jazyková škola Mgr. Eva Camrdová			+
40. Eva Machová			
41. Iva Pecová	+		
42. Radka Šibravová		+	
43. PhDr. Tanja Marešová	+		
44. Hana Diringerová	+		
45. Kateřina Moravcová		+	
46. Mgr. Helena Hrdličková		+	
47. Glossa s.r.o.	+	+	
48. IGL Praha s.r.o.		+	
49. Jazyková škola PELIKÁN s.r.o.	+		
50. Aslan - jazykové školící centrum			

SEZNAM JAZYKOVÝCH ŠKOL / UČEBNICE	Chcete mluvit česky?	Čeština pro cizince	Vítáme vás!
1. Caledonian School s.r.o.			
2. Jazykový Institut Praha 1			
3. AKCENT International House Prague			
4. St. James Language Center s.r.o.			
5. JAZYKOVÁ ŠKOLA HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY			
6. J.S. AGENCY	+		
7. Lingua Viva s.r.o.			
8. Sli - international s.r.o.			
9. Jazyková škola Gulliver ILS	+	+	
10. LEXIS - jazyková škola			
11. Centrum cizích jazyků a dalšího vzdělávání s.r.o.	+		
12. Lingua centrum H.*E.	+		

13. Lingua Sandy - jazyková škola			
14. EuroEdu s.r.o.			
15. CENTRUM VZDĚLÁVÁNÍ (pobočka Praha 6)	+		
16. Alena Johecová - Plzeňské jazykové studio	+		
17. Panorama I.L.A. s.r.o.			
18. ITS International School			
19. Marie Palatková - JANA – SOUKROMÁ jazyková škola			
20. JC Alfík			
21. Jazyková škola Step by Step	+		+
22. Strejcova škola jazyků			
23. AGENTURA BABYLON			
24. Jazyková škola Smetanová	+		
25. PRAGUE INSTITUTE s.r.o.			
26. Hi – school			
27. Belingua - jazyková škola			
28. HEUREKA - language school			
29. NOISIS jazyková agentura		+	
30. Institut Jazykového vzdělávání s.r.o.	+		
31. London School of Modern Languages s.r.o.			
32. Spusa pobočka - vzdělávací středisko			
33. Hampson CS s.r.o.	+		
34. Alena Hurychová - LINGUA UNIVERSUM			
35. Akademie J. A. Komenského			
36. Czech Language Training			
37. Akran spol. s r.o.			
38. ET Cetera v.o.s.	+	+	
39. Jazyková škola Mgr. Eva Camrdová			
40. Eva Machová			
41. Iva Pecová			
42. Radka Šibravová	+		
43. PhDr. Tanja Marešová			
44. Hana Diringerová			
45. Kateřina Moravcová			
46. Mgr. Helena Hrdličková			
47. Glossa s.r.o.			
48. IGL Praha s.r.o.			

49. Jazyková škola PELIKÁN s.r.o.			
50. Aslan - jazykové školící centrum	+		

SEZNAM JAZYKOVÝCH ŠKOL / UČEBNICE	Czech Express	Zahrada českého jazyka	Učíme se česky
1. Caledonian School s.r.o.			
2. Jazykový Institut Praha 1			
3. AKCENT International House Prague			
4. St. James Language Center s.r.o.			
5. JAZYKOVÁ ŠKOLA HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY			
6. J.S. AGENCY			
7. Lingua Viva s.r.o.			
8. Sli - international s.r.o.			
9. Jazyková škola Gulliver ILS			
10. LEXIS - jazyková škola			
11. Centrum cizích jazyků a dalšího vzdělávání s.r.o.			
12. Lingua centrum H.*E.			
13. Lingua Sandy - jazyková škola			
14. EuroEdu s.r.o.			
15. CENTRUM VZDĚLÁVÁNÍ (pobočka Praha 6)			
16. Alena Johecová - Plzeňské jazykové studio			
17. Panorama I.L.A. s.r.o.			
18. ITS International School			
19. Marie Palatková - JANA – SOUKROMÁ jazyková škola			
20. JC Alfík			
21. Jazyková škola Step by Step			
22. Strejcova škola jazyků	+		
23. AGENTURA BABYLON			
24. Jazyková škola Smetanová			
25. PRAGUE INSTITUTE s.r.o.			
26. Hi – school			
27. Belingua - jazyková škola			

28. HEUREKA - language school			
29. NOISIS jazyková agentura			
30. Institut Jazykového vzdělávání s.r.o.			
31. London School of Modern Languages s.r.o.			
32. Spusa pobočka - vzdělávací středisko			
33. Hampson CS s.r.o.			
34. Alena Hurychová - LINGUA UNIVERSUM			
35. Akademie J. A. Komenského			+
36. Czech Language Training			
37. Akran spol. s r.o.			
38. ET Cetera v.o.s.			
39. Jazyková škola Mgr. Eva Camrdová			
40. Eva Machová			+
41. Iva Pecová			
42. Radka Šibravová			
43. PhDr. Tanja Marešová		+	
44. Hana Diringerová			
45. Kateřina Moravcová			
46. Mgr. Helena Hrdličková			
47. Glossa s.r.o.			
48. IGL Praha s.r.o.			
49. Jazyková škola PELIKÁN s.r.o.			
50. Aslan - jazykové školící centrum			

SEZNAM JAZYKOVÝCH ŠKOL / UČEBNICE	pouze vlastní materiály
1. Caledonian School s.r.o.	
2. Jazykový Institut Praha 1	
3. AKCENT International House Prague	
4. St. James Language Center s.r.o.	
5. JAZYKOVÁ ŠKOLA HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY	
6. J.S. AGENCY	
7. Lingua Viva s.r.o.	
8. Sli - international s.r.o.	

9. Jazyková škola Gulliver ILS	
10. LEXIS - jazyková škola	
11. Centrum cizích jazyků a dalšího vzdělávání s.r.o.	
12. Lingua centrum H.*E.	
13. Lingua Sandy - jazyková škola	
14. EuroEdu s.r.o.	
15. CENTRUM VZDĚLÁVÁNÍ (pobočka Praha 6)	
16. Alena Johecová - Plzeňské jazykové studio	
17. Panorama I.L.A. s.r.o.	
18. ITS International School	
19. Marie Palatková - JANA – SOUKROMÁ jazyková škola	
20. JC Alfík	
21. Jazyková škola Step by Step	
22. Strejcova škola jazyků	
23. AGENTURA BABYLON	
24. Jazyková škola Smetanová	
25. PRAGUE INSTITUTE s.r.o.	
26. Hi – school	
27. Belingua - jazyková škola	
28. HEUREKA - language school	
29. NOISIS jazyková agentura	
30. Institut Jazykového vzdělávání s.r.o.	
31. London School of Modern Languages s.r.o.	
32. Spusa pobočka - vzdělávací středisko	
33. Hampson CS s.r.o.	
34. Alena Hurychová - LINGUA UNIVERSUM	+
35. Akademie J. A. Komenského	
36. Czech Language Training	+
37. Akran spol. s r.o.	+
38. ET Cetera v.o.s.	
39. Jazyková škola Mgr. Eva Camrdová	
40. Eva Machová	
41. Iva Pecová	
42. Radka Šibravová	
43. PhDr. Tanja Marešová	
44. Hana Diringerová	

45. Kateřina Moravcová	
46. Mgr. Helena Hrdličková	
47. Glossa s.r.o.	
48. IGL Praha s.r.o.	
49. Jazyková škola PELIKÁN s.r.o.	
50. Aslan - jazykové školicí centrum	

8. Seznam použité literatury

AVANESOV, R. I.; *Fonetika sovrjemjennogo ruskogo litjeraturnogo jazyka*. Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta, 1956. 240 s.

BARANOV, M. T. aj. *Russkij jazyk : Spravočnyje materiály*. Moskva : Prosvešeniye, 1988. 288 s. ISBN 5-09-000880-9.

BOLOTOVA, O. On some acoustic features of spontaneous speech and reading in Russian (quantitative and qualitative comparison methods). In : *Proceedings of the XVth ICPHS*. Barcelona, 2003. s. 913-916.

BONDARKO, L. V. *Interfějrencija zvukovykh sistem*. Leningrad : Izdatělstvo Leningradského Univěrsitěta, 1987. 280 s.

BORISOGLEBSKAJA, E. I. aj. *Russkij jazyk : posobije dlja postupajuščich v vuzy*. 2. vyd. opr. a dopl. Minsk : Vyšejšaja škola, 1990. 431 s. ISBN 5-339-00385-X.

BRYZGUNOVA, J. A. *Praktičeskaja fonetika i intonacija ruskogo jazyka : Posobije dlja prepodavatelej, zanimajuščichsja s inostrancami*. Moskva : Izdat. Mosk. univ., 1963. 305 s.

BUNINA, M. S. aj. *Sovrjemjennyj russkij jazyk : Sbornik upražněnij*. Moskva : Učpedgiz, 1956. 230 s.

CMÍRALOVÁ, J. *Učte se mluvit : o technice mluveného slova*. Brno: NaklaDATELství, 1992. 90 s.

DUBĚDA, T. *Jazyky jejich zvuky : univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha : Karolinum, 2005. 230 s. ISBN 80-246-1073-6.

Encyklopedický slovník češtiny. KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (ed.). Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 604 s. ISBN 80-7106-484-X

ERHART, A. *Základy jazykovědy*. Praha : SPN, 1984. 200 s. ISBN 80-04-24612-5.

GVOZDEV, A. N. *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk : posobije dlja pedagogičeskich institutov, č. 1 : fonetika i morfologija*. 2. vyd. Moskva : Učpedgiz, 1961. 432 s.

Handbook of the International Phonetic Association : a guide to the use of the International Phonetic Alphabet. Cambridge, U.K : Cambridge University Press, 1999. 204 s.

HAVRÁNEK, B. aj. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy. [Sv.] 1, Hláskosloví a tvarosloví*. 2. oprav. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 587 s.

HENDRICH, J. *Didaktika cizích jazyků*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 498 s.

JUDASOVÁ, K. *Výuka češtiny rusky či slovansky mluvících studentů v ÚJOP UK, ve SJOP UK v Poděbradech*. [online]. 2005 [cit. 2006-04. 23]. Dostupné z WWW: <<http://www.auccj.org/rusko.htm>>.

KJEDROVA, G. E.; POTAPOV V. V. aj. *Russkaja fonetika* [online]. Moskva : Filologičeskij fakultjet MGU im. M. V. Lomonosova, 1999 [cit. 2007-04. 23]. Dostupné z WWW: <<http://www.philol.msu.ru/rus/galya-1/index1.htm>>.

KONECZNA, H.; ZAWADOWSKI, W. *Obrazy rentgenograficzne głosek rosyjskich*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1956. 106 s.

KOPECKIJ, L. V. *Výklady z ruské fonetiky a morfologie (Pomůcka pro posluchače dálkového studia VŠP v Praze)*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 219 s.

LJUBIMOVA, N. A. *Obučeniye russkomu proiznošeniju*. Moskva : Russkij jazyk, 1977. 192 s.

MATUSJEVIČOVÁ, M. I.; LJUBIMOVA, N. A. *Al'bom artikuljácii zvukov russkogo jazyka*. Moskva : Russkij jazyk, 1963. 226 s.

Mluvnice češtiny [díl] 1.: Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov. 1. vyd. PETR, J. aj. (ed.). Československá akademie věd, Ústav pro jazyk český ČSAV. Praha : Academia, 1986. 566 s.

PALKOVÁ, Z. *Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky oboru*. 1. vyd., upr. dotisk. Praha : Karolinum, 1997. 366 s. ISBN 80-7066-843-1.

Pravidla českého pravopisu. 2. rozš. vyd. Praha : Fortuna, 1999. 383 s. ISBN 80-7168-679-4.

Příruční mluvnice češtiny. KARLÍK, P.; NEKULA, M.; RUSÍNOVÁ, Z. (ed.). 2. opr. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 799 s. ISBN 80-7106-134-4.

ROMPORTL, M. *Stručná fonetika ruštiny*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1962. 164 s.

Russkaja grammatika I. ŠVEDOVA, N. J. aj. (ed.). Moskva : Nauka, 1980. 783 s.

SUSSEX, R. Russian. In *International Encyclopedia of Linguistics*. BRIGHT, W. (ed.). 1. vyd. New York : Oxford University Press, 1992. s. 352.

ŠČERBA, L. V. *Fonetika francuzskogo jazyka : Očerki francuzskogo proiznošenija v sravnenii s ruskim*. 7. izd. Moskva : Vysšaja škola, 1963. 302 s.

TĚŠITELOVÁ, M. aj. *O češtině v číslech*. Praha : Academia, 1987. 208 s.

The UCLA Phonetics Lab Archiv [online databáze]. Updated November 14, 2006 [cit. 2007-04. 23]. Dostupné z WWW: <<http://archive.phonetics.ucla.edu/>>.

Učební osnovy základní školy s třídami s rozšířeným vyučováním jazyků (jazyk ruský, německý, anglický a francouzský). 1. vyd. Praha : SPN, 1982, 121 s.

VINOGRADOV, V. A. *Konsonantizm i vokalizm ruskogo jazyka: praktičeskaja fonologija*. Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta, 1971. 350 s.

Učebnice češtiny pro cizince:

AMOROVÁ, V. *Vítáme Vás!* 2. vyd. Max Hueber Verlag : Ismaning, 2002. 121 s. ISBN 3-19-025157-6.

CONFORTIOVÁ, H.; CVEJNOVÁ, J.; ČADSKÁ, M. *Učebnice češtiny pro výuku v zahraničí*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2002-2003. 2 sv. 252, 499 s. ISBN 80-246-0530-9 (díl 1), ISBN 80-246-0560-0 (díl 2).

ČECHOVA, E.; TRABELSIOVÁ, H.; PUTZ, H. *Chcete mluvit česky?* 1. vyd. Liberec : Harry Putz, 1996. 398 s. ISBN 80-902165-0-1.

FROULÍKOVÁ, L. *Zahrada českého jazyka : čtyři roční období : učebnice češtiny pro cizince*. 1. vyd. Praha : Academia, 2002. 204 s. ISBN 80-200-1003-3.

HOLÁ, L. *Czech express 1*. 1 vyd. Praha : Akropolis, 2006. 103 s. ISBN 80-86903-17-6.

HOLÁ, L. *Czech express 2*. 1 vyd. Praha : Akropolis, 2006. 98 s. ISBN 80-86903-24-9.

HOLÁ, L. *New czech step by step*. 3. oprav. vyd. Praha : Akropolis, 2006. 255 s.; 1 CD. ISBN 80-86903-33-8.

HRONOVÁ, K.; TURZÍKOVÁ, M. *Čeština pro cizince*. 2. přeprac. vyd. Plzeň : Fraus, 2004. 479 s. ISBN 80-7238-028-1.

PAROLKOVÁ, O.; NOVÁKOVÁ, J. *Czech for foreigners*. 4. opravené vyd., dotisk. Praha : Bohemika - Olga Parolková, 2001. 218 s. ISBN 80-901739-4-2.

REŠKOVÁ, I.; PINTAROVÁ, M. *Communicative Czech : elementary Czech*. 1. vyd. Praha : Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy, 1995. 262 s. ISBN 80-901947-2-9.

ROUBALOVÁ, E. *Učíme se česky*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 1998. 302 s. ISBN 80-7184-740-2.

Résumé/ Abstract

1. Úvod

Diplomová práce podává přehled nejčastějších potíží, kterým rusky mluvící studenti čelí při osvojování si zvukové stránky češtiny. Rovněž se zaměřuje na zjišťování příčin, které vedou k ustálení cizího akcentu. Na základě teoretického srovnání fonologických systémů ruštiny a češtiny a analýzy zvukového materiálu se pokouší o přehledné uspořádání fonetických chyb, kterých se rusky mluvící studenti dopouštějí. Následně se věnuje rozboru zvukových jevů popsanych v jednotlivých učebnicích češtiny pro cizince. Důraz je kladen na systematickou identifikaci chyb, které se objevují v mluveném projevu studentů češtiny pocházejících z ruskojazyčného prostředí, jak je vnímají: (1) sami studenti, (2) jejich učitelé a (3) rodilí mluvčí. Tímto rozbohem přispívá k lepšímu poznání toho, jak si žáci osvojují cizí jazyk blízké příbuzný, s jakými problémy se jejich výuka setkává a jak se s nimi mohou vyrovnat.

2. Základní kontrastivní charakteristiky standardní podoby vokálního systému ruštiny a češtiny

Kapitola je věnována popisu a srovnání vokálních systémů ruštiny a češtiny. Zachycuje základní podobu samohlásek a procesy, které způsobují jejich modifikaci v souvislé řeči. Prezentuje též různé názory badatelů na klasifikaci vokálních fonémů a provádí terminologickou konfrontaci.

3. Srovnání ruského a českého konsonantního systému v hlavních rysech

Kapitola je věnována popisu a srovnání konsonantických systémů ruštiny a češtiny. Pozornost se soustřeďuje především na jevy, které jsou v obou jazycích odlišné (sekundární artikulace, korelace měkkosti aj.). Teoretický výklad je opatřen příklady a nahrávkami.

4. Původ a systematizace fonetických chyb rusky mluvících studentů češtiny

Kapitola je věnována popisu a systematizaci chyb rusky mluvících studentů češtiny. Vyhodnocení výsledků průzkumu provedeného mezi rusky mluvícími studenty češtiny a

jejich učitelů a orientační analýza výslovnostních problémů cílové skupiny mluvčích potvrzuje závěry odborníků, tj. že: 1) při výuce zvukové stránky cizího jazyka je třeba přihlížet ke vzájemnému ovlivňování fonologických systémů a rovnoměrnému rozvoji sensorických a motorických schopností studentů; 2) při sestavování učebních materiálů je třeba fonetické jevy hierarchizovat dle úrovně jazykové vyspělosti jinojazyčných mluvčích.

Kapitola pak navrhuje hierarchizovaný výčet základních výslovnostních chyb objevujících se u rusky mluvících cizinců.

5. Zpracování zvukové stránky jazyka ve vybraných učebnicích češtiny pro cizince

Kapitola se věnuje zpracování výslovnostní stránky češtiny v učebních materiálech používaných pro výuku rusky mluvících studentů.

Podrobná analýza čtyř nejpopulárnějších učebnic češtiny pro cizince poukazuje zejména na následující problémy:

- neúplný a často matoucí teoretický výklad jednotlivých fonetických jevů, který nelze považovat za dostatečný pro zvládnutí základních pravidel české výslovnosti a intonace;
- nepřítomnost fonetických cvičení v pokročilejších výkladech (paralelně s výklady gramatiky);
- malá míra procvičení jednotlivých fonetických jevů.

6. Závěr

1. Introduction

This diploma thesis describes the most frequent difficulties which Russian speaking students face while acquiring phonetic features of Czech. It also focuses on discovering the causes leading to fixation of foreign accent. We are trying to organize, on the basis of theoretical comparison of phonological systems of Czech and Russian, phonetic mistakes which Russian speaking students make. Subsequently it analyses phonetic features described in Czech for foreigners textbooks. It emphasises systematic identification of mistakes appearing in the speech of students studying Czech coming from Russian speaking environment, perceived by: (1) students themselves, (2) their teachers and (3) native speakers. This analysis contributes to better understanding of, how students master closely related foreign language, what difficulties they encounter in education and how the students can cope with those problems.

2. Essential Contrastive Characteristics of Default Form of Russian and Czech Vocalic Subsystem

This chapter describes and compares Russian and Czech vocalic subsystems. It describes default feature of vowels and processes causing their modification in fluent speech. It also presents various scientific opinions on classification of vocalic phonemes and reveals terminology confrontation.

3. Comparison of Russian and Czech Consonant Subsystems in Main Features

This chapter describes and compares Russian and Czech consonant subsystems. It focuses above all on features that are different in both languages (secondary articulation, softness correlation, etc.). Theoretical explanation is completed with examples and records.

4. Origin and Systematization of Phonetic Mistakes of Russian Speaking Students of Czech Language

The chapter is devoted to description and systematization of mistakes of Russian speaking students of Czech. Data evaluation of the survey conducted among Russian speaking students studying Czech and their teachers and benchmark analysis of pronunciation problems of the target group confirm conclusions of specialist, i. e.: 1) while teaching phonetic features of a foreign language mutual interaction of phonological systems and balanced development of sensorial and motorial abilities of students must be considered; 2) while making teaching

materials phonetic features should be ranged according to the level of language knowledge of foreign speakers.

The chapter then projects ranked enumeration of essential pronunciation mistakes made by native Russian speakers.

5. Processing of the Vocal Features of the Language in Selected Czech for Foreigners Textbooks

This chapter deals with processing of the pronunciation features of Czech in teaching materials used for education of Russian speaking students.

Detailed analysis of the four most popular Czech for Foreigners textbooks adverts to following problems:

1. incomplete and often misleading theoretical explanation of individual phonetic features which cannot be considered sufficient for mastering of essential rules of Czech pronunciation and intonation;
2. absence of phonetic exercises in advanced explanations (concurrently with grammar explanations);
3. scarceness of practice of individual phonetic features.

6. Conclusion